

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

OSMANLI DEVLETİ VE TÜRKİYE CUMHURİYETİ DEVLETİ
CEZA MUHAKEMELERİNDE KEŞİF: KARŞILAŞTIRMALI BİR
İNCELEME

Ebubekir YILDIRIM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Prof. Dr. Ümit EKİN

NİSAN - 2025

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

OSMANLI DEVLETİ VE TÜRKİYE CUMHURİYETİ
DEVLETİ CEZA MUHAKEMELERİNDE KEŞİF:
KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ebubekir YILDIRIM

Enstitü Anabilim Dalı : Tarih

Enstitü Bilim Dalı : Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi

“Bu tez 30/04/2025 tarihinde yüz yüze olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri bulunan
jüri üyeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI
Prof. Dr. Ümit EKİN	Başarılı
Prof. Dr. Fatih BOZKURT	Başarılı
Prof. Dr. Emine DİNGEÇ	Başarılı

ETİK BEYAN FORMU

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet ☐

Hayır ☒

(Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.)

Ebubekir YILDIRIM

30/04/2025

ÖN SÖZ

Bu çalışmada, Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti ceza muhakemelerinde uygulanan keşif müessesesi karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Osmanlı Devleti'nde İslam hukuku ve geleneksel normlara dayalı olarak uygulanan keşif ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde modern yöntemlerle uygulanan keşif anlayışı karşılaştırmalı bir bakış açısıyla ele alınmıştır.

Gerçekleştirmiş olduğum tez çalışmasında beni yönlendiren, ilgi ve desteğini esirgemeyen sayın hocam Prof. Dr. Ümit EKİN'e teşekkürlerimi sunarım. Tüm eğitim hayatım boyunca benden maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen, her zaman yanımda olan annem Zeliha YILDIRIM ve babam Celal YILDIRIM ile bu zorlu süreçte her zaman yanımda olup desteğini esirgemeyen, beni motive eden hayat arkadaşım Mehtap YILDIRIM'a ve kendilerine bu süreçte yeteri kadar vakit ayıramadığım, varlıkları ile bana her zaman güç veren evlatlarım Nisa Nur YILDIRIM ve Mustafa YILDIRIM'a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Ebubekir YILDIRIM

30/04/2025

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii

GİRİŞ.....	1
------------	---

1. BÖLÜM: OSMANLI DEVLETİ CEZA MUHAKEMESİ HUKUKUNDA

KEŞİF	4
-------------	---

1.1. Keşif Kavramı, Keşfin Amacı, Keşfin Konusu	4
---	---

1.1.1. Keşif Kavramı	4
----------------------------	---

1.1.2. Keşfin Amacı, Niteliği ve Fonksiyonu	5
---	---

1.1.3. Keşfin Konusu	6
----------------------------	---

1.1.3.1. Suç Mahalli (Olay Yeri).....	7
---------------------------------------	---

1.1.3.2. Ceset ve Yaralıları	9
------------------------------------	---

1.2. Keşif Kurumunun Osmanlı Devleti Ceza Muhakemesi Hukuku İlkeleri İle İlişkisi	10
---	----

1.2.1. Genel Olarak.....	10
--------------------------	----

1.2.2. Sanığın Hak ve Hürriyetlerinin Korunması.....	11
--	----

1.2.2.1. Beraet-i Zimmet Asıldır	11
--	----

1.2.2.2. Şek ile Yakın Zail Olmaz	12
---	----

1.2.3. Hakikatın Araştırılması	13
--------------------------------------	----

1.2.4. Muhakemede Çabukluk ve Ucuzluk	14
---	----

1.3. Osmanlı Devleti Ceza Muhakemesi Hukuku Görevlileri.....	14
--	----

1.3.1. Kadı	14
-------------------	----

1.3.1.1. Eğitimleri	14
---------------------------	----

1.3.1.2. Aranan Özellikler	15
----------------------------------	----

1.3.1.3. Tayinleri ve Aziller	15
-------------------------------------	----

1.3.1.4. Görev ve Sorumlulukları.....	15
---------------------------------------	----

1.3.1.5. Yargılamada Usul ve Esaslar	16
--	----

1.3.1.6. Kadıların Gelirleri	18
------------------------------------	----

1.3.2. Naib Hâkim	18
-------------------------	----

1.3.3. Şuhûdü'l-Hâl	19
---------------------------	----

1.3.4. Bilirkişiler.....	20
--------------------------	----

1.3.4.1. Esasa İlişkin Zorunlu Bilirkişilik	21
1.3.4.2. Usule İlişkin Zorunlu Bilirkişilik	21
1.3.5. Diğer Görevliler.....	22
1.4. Keşifle İlgili Olan Osmanlı Devleti Ceza Muhakemesine İlişkin Bazı Açıklamalar	22
1.4.1. İlk Soruşturma	22
1.4.2. Son Soruşturma	24
1.4.3. İspat Vasıtaları.....	24
1.5. Keşfin Yapılması	24
1.5.1. Keşif Kararının Verilmesi	25
1.5.2. Keşfe Katılacaklar	25
1.5.2.1. Kadı.....	25
1.5.2.2. Naib Hâkim	28
1.5.2.3. Katipler.....	30
1.5.2.4. Muhzırlar.....	32
1.5.2.5. Şuhûdü'l Hâl	33
1.5.2.6. Bilirkişiler	35
1.5.2.7. Diğer Görevliler	39
1.5.2.8. Taraflar.....	40
1.5.3. Keşfin Zamanı ve Yeri	40
1.5.4. Keşfin Gerçekleştirilmesi ve Tutanağa Bağlanması.....	41
1.5.4.1. Tahrir Raporları.....	42
1.5.4.2. Keşif Hüccetleri	43
1.5.5. Keşif ve Tahrir Ücreti.....	44
1.5.6. Keşif ve Tahrir Raporlarının Yargılamada Kanıt Değeri	44
2. BÖLÜM: TÜRKİYE CUMHURİYETİ DEVLETİ CEZA MUHAKEMESİ HUKUKUNDA KEŞİF	46
2.1. Keşifle İlgili Olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti Ceza Muhakemesine İlişkin Bazı Açıklamalar	46
2.1.1. Soruşturma Evresi	46
2.1.2. Kovuşturma Evresi	48
2.1.3. İspat vasıtaları.....	49

2.2. Keşif Kavramı, Keşfin Amacı, Keşfin Konusu	49
2.2.1. Keşif Kavramı	49
2.2.2. Keşfin Amacı, Niteliği ve Fonksiyonu	50
2.2.3. Keşfin Konusu	52
2.3. Keşfin Yapılması	52
2.3.1. Keşif Yapmaya Yetkili Organlar	52
2.3.2. Keşifte Hazır Bulunabilecekler	53
2.3.3. Keşfin Zamanı ve Yeri	55
2.3.4. Keşfin Gerçekleştirilmesi ve Tutanağa Bağlanması.....	56
2.3.5. Keşif Ücreti	56
2.3.6. Keşif Sonuçlarının Hukuki Durumu.....	57
2.4. Keşif Benzeri İşlemler	58
2.4.1. Olay Yeri İncelemesi.....	58
2.4.2. Yer Gösterme.....	59
2.4.3. Fizik Kimliğinin Tespiti	60
2.4.4. Ölünün Kimliğini Belirleme ve Adli Muayene	61
2.4.5. Otopsi	61
2.4.6. Diğer İşlemler.....	62
3. BÖLÜM: KEŞFİN KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZİ	63
3.1. Keşif Kavramı Yönünden.....	63
3.2. Keşfin Amacı, Niteliği ve Fonksiyonu Yönünden	63
3.3. Keşfin Konusu Yönünden	63
3.4. Keşfin Yapıldığı Evre Yönünden	64
3.5. İspat Vasıtası Olması Yönünden	65
3.6. Keşif Kararının Verilmesi Yönünden.....	65
3.7. Keşfe Katılacaklar ve Hazır Bulunacaklar Yönünden.....	65
3.8. Keşfin Zamanı ve Yeri Yönünden.....	66
3.9. Keşfin Gerçekleştirilmesi ve Tutanağa Bağlanması Yönünden	66
3.10. Keşif ve Tahrir Ücreti Yönünden	67
3.11. Keşif ve Tahrir Raporlarının Yargılamada Kanıt Değeri Yönünden	67
SONUÇ	69

KAYNAKÇA.....	72
ÖZ GEÇMİŞ	78

KISALTMALAR

Bkz	: Bakınız
CMK	: Ceza Muhakemesi Kanunu
E	: Esas
Ed.	: Editör
H.	: Hicrî
Haz.	: Hazırlayan
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
K	: Karar
M	: Miladi
M	: Madde
MÜİF	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
vd.	: ve diğerleri

ÖZET	
Başlık: Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti Ceza Muhakemelerinde Keşif: Karşılaştırmalı Bir İnceleme	
Yazar: Ebubekir YILDIRIM	
Danışman: Prof. Dr. Ümit EKİN	
Kabul Tarihi: 30/04/2025	Sayfa Sayısı: vii (ön kısım) + 78 (ana kısım)
Bu tezde Osmanlı Devleti’nde İslam hukuku ve geleneksel normlara dayalı olarak uygulanan keşif ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde modern yöntemlerle uygulanan keşif müessesesi karşılaştırmalı bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Keşif uygulamalarında her iki devletin hukuk sistemleri arasındaki farklılıkları ve benzerlikleri tespit etmek amaçlanmıştır. Ayrıca, ceza muhakemesine katkısı ile uygulama yöntemlerinin ortaya konulması hedeflenmiştir. Keşif müessesesinin Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ne geçiş sürecinde geçirdiği dönüşüm ile modern ceza muhakemesi sisteminde ne şekilde uygulandığı hakkında açıklamalar yapılmıştır. Bu çalışma, hukuk tarihine ve ceza muhakemesi hukukuna ilişkin literatür taraması, sicil belgelerinin incelenerek örnek uygulamalara yer verilmesi ve karşılaştırmalı analiz yöntemi ile hazırlanmıştır. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Osmanlı Devleti ceza muhakemesi hukukunda uygulanan keşfe dair yapılmış çalışmalar incelenmiş ve bu çalışmalardan faydalanılmıştır. Konunun ve uygulamaların daha iyi anlaşılabilmesi için sicillerden örnek uygulamalara yer verilmiştir. Sicillerden, 16., 17., 18. ve 19. yüzyıllarda başta İstanbul olmak üzere Konya, Harput, Amasya, Siirt, Trabzon, Urfa ve Kayseri’de ceza muhakemesine ilişkin keşfin gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. Zaman ve mekân sınırlaması olmadan Osmanlı Devleti’nde uygulanan ceza muhakemesine ilişkin keşif örneklerine yer verilmiştir. İkinci bölümde ise Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde 01/06/2005 tarihinde yürürlüğe giren ve halen uygulanan 5237 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu’nda düzenlenen keşif müessesesine dair yapılan çalışmalar incelenmiş ve bu çalışmalardan yararlanılmıştır. Keşfin mevzuattaki yeri analiz edilmiş, Yargıtay kararları ile konunun daha iyi anlaşılması amaçlanmıştır. Üçüncü bölümde de her iki devletin ceza muhakemelerinde uygulanan keşif müessesesinin farklılıkları ve benzerlikleri karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti ceza muhakemelerinde uygulanan keşif müessesesinin karşılaştırmalı olarak analizi ceza yargılamasının benzer ve farklı yönlerini anlayabilmek açısından büyük önem arz etmektedir. Çalışmayla bir kısım uygulamaların benzer nitelikte olduğu, bir kısım uygulamaların ise farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir. Bu çalışma, hem hukuk tarihi alanına katkı sağlayacak, hem de günümüz ceza muhakemesi hukukunda keşif uygulamalarının daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ne geçişte hukuki sürekliliği ve değişimi incelemesi açısından da ayrı bir öneme sahiptir.	
Anahtar Kelimeler: Osmanlı Hukuku, Türkiye Hukuku, Ceza Muhakemesi, Kadı, Keşif	

ABSTRACT	
Title of Thesis: Discovery in the Criminal Procedure of the Ottoman Empire and the Republic of Türkiye: A Comparative Review	
Author of Thesis: Ebubekir YILDIRIM	
Supervisor: Prof. Dr. Ümit EKİN	
Accepted Date: 30/04/2025	Number of Pages: vii (pre text) + 78 (main body)
In this thesis, the discovery practiced in the Ottoman Empire based on Islamic law and traditional norms and the institution of discovery applied with modern methods in the Republic of Turkey are discussed from a comparative perspective. In discovery applications, it is aimed to identify the differences and similarities between the legal systems of both states. In addition, it is aimed to reveal implementation methods with its contribution to criminal procedure. Explanations were made about the transformation of the discovery institution during the transition from the Ottoman Empire to the Republic of Turkey and how it was implemented in the modern criminal justice system. This study was prepared by reviewing the literature on the history of law and criminal procedure law, examining registry documents, including sample applications, and comparative analysis method. The study consists of three parts. In the first part, studies on discovery applied in the criminal procedure law of the Ottoman Empire were examined and these studies were benefited from. In order to better understand the subject and applications, sample applications from the registry are included. It has been determined from the records that discovery regarding criminal procedure was carried out in Istanbul, Konya, Harput, Amasya, Siirt, Trabzon, Urfa and Kayseri in the 16th, 17th, 18th and 19th centuries. Discovery examples regarding the criminal procedure applied in the Ottoman Empire are included without any time or place limitation. In the second part, the studies on the discovery institution regulated in the Criminal Procedure Law No. 5237, which came into force on 01/06/2005 and is still implemented in the Republic of Turkey, were examined and benefited from these studies. The place of discovery in the legislation was analyzed, and it was aimed to better understand the subject with the decisions of the Supreme Court. In the third chapter, the differences and similarities of the discovery institution applied in the criminal proceedings of both states were comparatively analyzed. Comparative analysis of the discovery institution applied in the criminal proceedings of the Ottoman Empire and the Republic of Turkey is of great importance in terms of understanding the similar and different aspects of criminal proceedings. The study found that some applications were similar, while some applications showed differences. This study will both contribute to the field of legal history and help to better understand discovery practices in today's criminal procedure law. It also has a special importance in terms of examining the legal continuity and change in the transition from the Ottoman Empire to the Republic of Turkey.	
Keywords: Ottoman Law, Turkish Law, Criminal Procedure, Judge, Discovery	

GİRİŞ

Türk ve İslam tarihinin oluşu kadar, dünya tarihinin de en büyük ve uzun ömürlü devletlerinden biri kuşkusuz altı asırdan fazla hüküm sürmüş olan Osmanlı Devleti'dir. Bu kadar uzun süre hüküm sürmüş bir devletin müesseselerinin detaylıca incelenmesi o devletin yapısı ve kültürü hakkında doğru kanaatlere varılması açısından elzemdir. Osmanlı Devleti'nin yönetim ve organizasyonunu, askeriye yapısını, vakıf sistemini, ticaret hayatını, esnaflarını, ilmiye ve adalet teşkilatını incelemeden Osmanlı'yı gerçeğe uygun bir şekilde tasvir etmek mümkün olmayacaktır.

Osmanlı Devleti'nin adalet teşkilatı toplumsal düzenin sağlanması, kişilerin hak ve hürriyetlerinin korunması için kurallar koymuş ve bunu da son derece başarılı bir şekilde uygulamıştır. Bir devletin adalet anlayışını yansıtmaları bakımından suçların soruşturulmasında ve kişilerin yargılanmasında izlenecek yollar önemlidir. Ceza muhakemesi olarak adlandırılan bu süreç mahkemeye intikal etmiş bir uyuşmazlığı çözüme kavuşturmak amacıyla yargılama organları ve olayın tarafları tarafından yapılan muamelelerin tamamı şeklinde ifade edilir. Adil bir yargılama yapmak için suçun delillerle ispat edilmesi gerekir. Osmanlı Devleti Ceza Muhakemesi sisteminde delil elde etme ve delillerin muhafaza edilmesindeki ön önemli uygulamalardan birisi de keşif işlemleridir.

Keşif işlemleri Osmanlı Devleti'nden günümüze farklı anlam ve uygulamalarla da olsa gelen ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti Ceza Muhakemesi sisteminde de kendine yer bulan bir müessesedir. Ceza yargılamasında önemli bir yere sahip olan keşif, 01/06/2005 tarihinde yürürlüğe giren 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nda düzenlenmiştir. Her iki devletin hukuk sistemlerinde de keşif işlemleri ceza muhakemesinin önemli bir parçası olmakla birlikte keşif uygulamaları ve hukuk sistemlerindeki temel farklılıklar nedeni ile ayrı ayrı incelenmesini ve aralarındaki benzer ve farklı yönlerini ortaya koymayı zorunlu kılmaktadır.

Araştırmanın Konusu

Bu araştırmada, Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti ceza muhakemelerinde uygulanan keşif müessesesi karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Osmanlı Devleti'nde keşif, İslam hukuku ve geleneksel normlara dayalı olarak uygulanan bir ceza muhakemesi müessesesiydi. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde ise keşif, 01/06/2005 tarihinde

yürürlüğe giren ve halen uygulanan 5237 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nda düzenlenmiştir. Her iki devletin ceza muhakemelerinde uygulanan keşif müessesesi karşılaştırmalı bir bakış açısıyla ele alınacak, keşfin tanımı, uygulama alanları, yargı organları tarafından nasıl yürütüldüğü üzerine yoğunlaşmıştır.

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, keşif uygulamalarında her iki devletin hukuk sistemleri arasındaki farklılıkları ve benzerlikleri tespit etmektir. Ayrıca keşfin, ceza muhakemesine katkısı ile uygulama yöntemlerinin ortaya konulması hedeflenmiştir. Böylece, keşif müessesesinin Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne geçiş sürecinde geçirdiği dönüşüm ile modern ceza muhakemesi sisteminde ne şekilde uygulandığı hakkında kapsamlı bir analiz sunulacaktır.

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma, hukuk tarihine ve ceza muhakemesi hukukuna ilişkin literatür taraması, sicil belgelerinin incelenerek örnek uygulamalara yer verilmesi ve karşılaştırmalı analiz yöntemi ile hazırlanmıştır. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Osmanlı Devleti ceza muhakemesi hukukunda uygulanan keşfe dair yapılmış çalışmalar incelenmiş ve bu çalışmalardan faydalanılmıştır. Konunun ve uygulamaların daha iyi anlaşılabilmesi için sicillerden örnek uygulamalara yer verilmiştir. Sicillerden, 16., 17., 18. ve 19. yüzyıllarda başta İstanbul olmak üzere Konya, Harput, Amasya, Siirt, Trabzon, Urfa ve Kayseri'de ceza muhakemesine ilişkin keşfin gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. Zaman ve mekân sınırlaması olmadan Osmanlı Devleti'nde uygulanan ceza muhakemesine ilişkin keşif örneklerine yer verilmiştir. İkinci bölümde ise Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde 01/06/2005 tarihinde yürürlüğe giren ve halen uygulanan 5237 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nda düzenlenen keşif müessesesine dair yapılan çalışmalar incelenmiş ve bu çalışmalardan yararlanılmıştır. Keşfin mevzuattaki yeri analiz edilmiş, Yargıtay kararları ile konunun daha iyi anlaşılması amaçlanmıştır. Üçüncü bölümde de her iki devletin ceza muhakemelerinde uygulanan keşif müessesesinin farklılıkları ve benzerlikleri karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir.

Araştırmanın Önemi

Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti ceza muhakemelerinde uygulanan keşif müessesesinin karşılaştırmalı olarak analizi ceza yargılamasının benzer ve farklı yönlerini anlayabilmek açısından büyük önem arz etmektedir. Çalışmayla bir kısım uygulamaların benzer nitelikte olduğu, bir kısım uygulamaların ise farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir. Bu çalışma, hem hukuk tarihi alanına katkı sağlayacak, hem de günümüz ceza muhakemesi hukukunda keşif uygulamalarının daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ne geçişte hukuki sürekliliği ve değişimi incelemesi açısından da ayrı bir öneme sahiptir.

1. BÖLÜM: OSMANLI DEVLETİ CEZA MUHAKEMESİ HUKUKUNDA KEŞİF

1.1. Keşif Kavramı, Keşfin Amacı, Keşfin Konusu

Osmanlı Devleti ceza muhakemesinde maddi gerçeğe ulaşmanın temel amacı, adaletin sağlanmasıdır. Maddi gerçeğin ortaya çıkarılabilmesi için bazı ispat araçlarına ihtiyaç duyulur. Ceza yargılamasında maddi gerçeğe ulaşmak amacıyla kullanılan ispat vasıtaları, şahitlik, sanığın kendi suçunu itiraf etmesi (ikrar), yemin, liân, kasâme, hâkimin şahsi bilgisi, karine, yazılı belge, bilirkişi raporları ve keşiftir. Her biri kendi çerçevesinde yargılamaya katkıda bulunsada çalışmamızın konusu keşiftir. Keşif, olay mahallinin tetkik edilmesi suretiyle delillere ulaşmayı hedefleyen bir muhakeme faaliyeti olup, Osmanlı Devleti ceza muhakemesinde maddi gerçeğin tespiti için önemli bir ispat vasıtasıdır.

1.1.1. Keşif Kavramı

Keşif, kelime anlamı ile “açma, bilinmeyen bir şeyi meydana çıkarma, bir durumun ya da olayın etraflıca araştırılması ve tetkiki” anlamına gelmektedir.¹ Günümüz hukukunda dava konusu olay ya da kişiler ile dava konusu yer hakkında hâkimin bütün duyuları ile bilgi edinmesidir.² İslam muhakeme hukukunda ise, hâkimin beş duyu organı ile olay yerini, suça konu eşyayı, suç isnat edilen kişiyi, suçun iz ve delillerini incelemesi ve araştırması olarak tarif edilebilir.³ Esasında Osmanlı Devleti ceza muhakemesinde olay yeri incelemesi ve keşif iç içe geçmiştir. Olay yeri incelemesi şeklinde ayrı bir kavram kullanılmamış, bu işlem de keşif olarak adlandırılmıştır.⁴ Modern hukukumuzda ise bu iki faaliyet birbirinden ayrı anlamlardadır. Osmanlı ceza muhakemesinde keşif olarak adlandırılan faaliyetler günümüzde yapılan olay yeri incelemesi gibi tespit amaçlıdır. Delillerin kaybolmasını, mağduriyetin önüne geçilmesini amaçlar.⁵

¹ Şemseddin Sami, *Kâmûs-i Türkî* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1996), 1169.

² Ejder Yılmaz, *Hukuk Sözlüğü* (Ankara: Yetkin Yayınları, 2006), 374.

³ Celal Erbay, *İslam Ceza Muhakemesi Hukukunda İspat Vasıtaları* (İstanbul: MÜİF Vakfı Yayınları, 1999), 242.

⁴ Şevket Pekdemir, “İslâm Ceza Hukukuna Göre Olay Yeri İnceleme”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 30, (2017), 153.

⁵ İzzet Sak - Ayşe Güngören, “Şer’iye Sicilleri Işığında Osmanlı Devleti’nde Adli Olaylarda Keşif; Konya Örneği (1690-1740)”, *Tarihin Peşinde Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 23, (2020), 172.

1.1.2. Keşfin Amacı, Niteliği ve Fonksiyonu

Keşfin amacı, ceza yargılamasında maddi gerçeğin ortaya çıkarılmasıdır. Delillerin yerinde incelenmesiyle, suçun işlendiği koşullar, suç unsurları ve failer hakkında daha kesin bilgilere ulaşılmaya hedeflenir. Özellikle tarafların ve tanıkların ifadelerinin doğrulanması için önemli bir işlemdir.⁶ Keşif esasında doğrudan bir ispat vasıtası değildir ancak maddi gerçeğe ulaşmaya yardımcı olmaktadır. Bu nedenle ceza muhakemesinde keşif sonucu elde dilen bilgiler hâkim tarafından serbestçe takdir edilir.⁷

Keşif, Osmanlı Devleti ceza muhakemesi hukukunda maddi delillere dayalı bir yargılama süreci içinde önemli bir yere sahiptir. Mahkeme heyeti veya görevlendirilmiş bir yetkili tarafından yapılır.⁸ Tarafsız bir inceleme niteliği taşır ve olayın tüm yönleri ile değerlendirilmesine olanak sağlar.

Olay yerinde yapılan keşif ile, olay yerindeki delillerin toplanması ve değerlendirilmesi sağlanır.⁹ Bununla birlikte suçun işlendiği şartlar daha net bir şekilde anlaşılır. Öldürme ve yaralama gibi olaylarda olayın adli bir vaka olup olmadığı, bir başka kimse tarafından gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği ya da kazaen meydana gelip gelmediğinin belirlenebilmesi açısından hekimlerin de katılımı ile yapılan keşifler önemli bir yer tutar.¹⁰ Ölüm olayının ateşli silahla, bıçakla ya da başkaca kesici, delici, yaralayıcı bir aletle işlenip işlenmediğinin tespiti olayın aydınlanması açısından önem arz etmektedir.¹¹ Örneğin Adalar nahiyesine bağlı Kartal kasabasında Hekimhanlı Hamza Beşe'nin ölümünün, su kuyusuna düşüp boğulma sonucu gerçekleştiği keşifle tespit edilmiştir. Hamza Beşe'nin su kuyusuna düşerek ölmesi üzerine olayın incelenmesi ve kayda geçirilmesi için mahkemeye başvurulduğu, bunun üzerine kadı Mevlâna Ahmed Efendi b. Hasan'ın görevlendirildiği, onun da şahitlerle birlikte olay yerine gittiği anlaşılmaktadır. Hamza Beşe'nin cesedi kuyudan çıkarıldıktan sonra incelenmiş, cesette herhangi bir yara veya darp izine rastlanmamıştır. Boğulma sonucu ölümün gerçekleştiği tespit edilerek kayıt altına alınmıştır. Görüldüğü üzere bir kaza sonucu ölüm olayının

⁶ Ali Yıldız, “Ceza Muhakemesi Hukukunda Keşif ve Yer Gösterme”, *Journal of Istanbul University Law Faculty* 65/1 (Temmuz 2011), 127-173.

⁷ Nur Centel- Hamide Zafer, *Ceza Muhakemesi Hukuku* (İstanbul: Beta Yayınları, 2015), 311.

⁸ Erbay, *İslam Ceza Muhakemesi Hukukunda İspat Vasıtaları*, 242.

⁹ Sak - Güngören, “Adli Olaylarda Keşif; Konya Örneği”, 172.

¹⁰ Ahmet Kılınç “Klasik Dönem Osmanlı Yargılama Hukukunda Bilirkişi Sıfatlarıyla Hekimler”, *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 19/1 (2024), 304.

¹¹ Kılınç “Bilirkişi Sıfatlarıyla Hekimler”, 305.

aydınlatılması amacıyla keşif yapılmış, olay yerinde yapılan incelemeler sonucu darp veya yaralanma izi olmadığı anlaşılmış ve olayın bir kaza sonucu meydana geldiği kanaatine varılmıştır (H. 12 Zilhicce 1167 / M. 30 Eylül 1754).¹²

Bir başka örnekte ise Adalar nahiyesine bağlı Pendik köyünde meydana gelen tüfekle yaralanma olayı için keşif yapılmıştır. Olayın araştırılması talebi Pendik köyü halkından gelmiş, Anadolu'dan gelen ve bu köyde çiftçi olarak yaşayan Ahıskalı Mehmed'in sabahleyin, Macaroğlu odasının önünde kendi tüfeğini ayarlarken, tüfeğin patladığını ve kendini yaraladığını söyleyerek olayın araştırılmasını talep etmişlerdir. Bunun üzerine, olayın araştırılmasını isteyen kişilerle birlikte olay yerine gidildiği ve yapılan incelemede sol kolunda bir kurşun yarası olduğu anlaşılmış, yaralı kişiye sorulduğunda, tüfeği ayarlarken tüfeğin kazara patladığını ve kendini yaraladığını, olayla ilgili kimseyle bir davasının ve anlaşmazlığının olmadığını belirtmiştir. Bir kaza sonucu tüfekle yaralanma olayının yapılan keşifle tespit edildiği ve bu şekilde kayıtlara geçirildiği anlaşılmaktadır (H. 20 Rebiulevvel 1179 / M. 6 Eylül 1765).¹³

Özellikle ölüm ve yaralama olaylarına ilişkin pek çok keşif yapılmıştır. Kadı sicillerine dayanılarak yapılan çalışma ile Kayseri'de 1650-1660 tarihleri arasında 75 ölüm ve yaralama olayı tespit edilmiştir.¹⁴

1.1.3. Keşfin Konusu

Osmanlı Devleti ceza muhakemesi uygulamalarında keşiflerin çoğunlukla kasten öldürme ve kasten yaralama, kaza ile ölüm, intihar, boğulma gibi olaylarla ilgili olarak gerçekleştirildiği görülmektedir. Bununla birlikte, keşfin sadece bu olaylarla sınırlı olmadığı köprü, kale, cami ve su yollarının bakım ve tamirâtı gibi nedenlerle keşif yapıldığı da tespit edilmiştir.¹⁵ Çalışmamızın konusu gereği burada suç mahallinde yapılan keşifler ile kasten öldürme ve kasten yaralama, kaza ile ölüm, intihar, boğulma gibi olaylar nedeniyle ceset veya vücut üzerinde yapılan keşifler üzerinde durulacaktır.

¹² *İstanbul Kadı Sicilleri Adalar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (1178-1184/1764-1771)*, haz. M. Akif Aydın (İstanbul: İSAM Yayınları, 2010), 36-37.

¹³ *İstanbul Kadı Sicilleri Adalar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (1178-1184/1764-1771)*, haz. M. Akif Aydın (İstanbul: İSAM Yayınları, 2010), 54-55.

¹⁴ Özen Tok, "Kayseri Kadı Sicillerindeki Yaralanma ve Ölüm Vakalarıyla İlgili Keşif Raporları 1650-1660", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 22 (2007), 327-347.

¹⁵ Ayşe Gül Hüseyinikoğlu, "Osmanlı Hukukunda Keşif Uygulamaları (16-18. yüzyıllar)", *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 12/1 (2023), 1-22.

1.1.3.1. Suç Mahalli (Olay Yeri)

Keşif, suçun işlendiği ya da olayın meydana geldiği yerde yapılır. Keşif yapılabilmesi için bir suç işlenmesi gerekmez. Meydana gelen ölümün doğal ölüm ya da herhangi bir kimsenin dahli olmadığına tespiti durumlarında da olay yerinde keşif yapılır. Bunun sebebi de daha sonra bir davayla karşı karşıya kalınmamak içindir. Yukarıda da değinildiği üzere Osmanlı Devleti ceza muhakemesinde olay yeri incelemesi ve keşif iç içe geçmiştir.¹⁶ Olay yeri incelemesi şeklinde ayrı bir kavram kullanılmamış, bu işlem de keşif olarak adlandırılmıştır.¹⁷ Osmanlı Devleti ceza muhakemesinde keşif olarak adlandırılan faaliyetler günümüzde yapılan olay yeri incelemesi gibi tespit amaçlıdır. Delillerin kaybolmasını, mağduriyetin önüne geçilmesini amaçlar.¹⁸ Keşif yeri, bir ev olabileceği gibi bir çiftlik, deniz kenarı ya da su kuyusu olabilir.

Örneğin Fatih Sultan Mehmed Han Kemeri olarak bilinen su kemeri yakınlarında bulunan Kabasakal Mehmed Efendi'nin çiftliğinin yakınında bir çobanın ölü bulunmasına ilişkin keşif, cesedin bulunduğu çiftliğin yakınındaki çayırılık alanda yapılmıştır. İlk etapta cinayetin kim tarafından işlendiğinin tespit edilemediği kayıt ile mahkemeye bildirilmiştir. Bu olayın ardından kadiya hitaben gelen ferman içeriğinde “Bizzat kendiniz o yere gidip diyet gerekip gerekmediğini ve şeriata uygun olarak ne yapılması gerekiyorsa inceleyin” şeklinde buyrulması üzerine tekrar çiftliğe gidilmiş ve bahsi geçen çayırın ortasında, öldürülen gayrimüslim çoban tekrar keşfedilmiştir. Çoban, alnında balta yarasıyla öldürülmüş olarak bulunmuş ancak kimliği tespit edilememiştir. Cinayeti kimin işlediği de anlaşılamamıştır. Bu yüzden beytülmal (devlet hazinesi) tarafından diyet talep edilmiştir.¹⁹ Cinayetin çiftlikten sesin rahatça duyulabildiği bir yerde gerçekleştirildiği

¹⁶ Bkz: 4 numaralı dipnot.

¹⁷ Pekdemir, “İslâm Ceza Hukukuna Göre Olay Yeri İnceleme”, 153.

¹⁸ Sak - Güngören, “Adli Olaylarda Keşif; Konya Örneği”, 172.

¹⁹ “İslâm hukukunda diyet, bir şahsın haksız olarak öldürülmesi, sakat bırakılması veya yaralanması halinde ceza ve kan bedeli olarak ödenen mal veya parayı ifade eder. Diyet bir yönüyle ceza, bir yönüyle de tazmin mahiyetinde olduğundan cinayeti işleyen cezaî ehliyetinin bulunmaması kisasın uygulanmasına engelse de diyet yükümlülüğünü ortadan kaldırmaz. Bu sebeple cinayeti işleyen çocuk, deli, gayri müslim, köle, kadın vb. olması diyeti etkilemez. Diğer bir ifadeyle diyetin sebebi failin kusur ve taaddisi değil maktulün hukuken koruma altında olmasıdır. Bundan dolayı yeterli illiyet bağı kurulabildiği sürece sebep olma yoluyla meydana gelen ölümlerde diyet söz konusu olmaktadır. Kasten adam öldürmede diyetin ceza olma karakteri ağır basar ve diyeti tek başına katil üstlenir. Bir bölgede işlenen faili meçhul cinayet sonrasında, o bölge halkından elli kişiye suçu işlemediklerine ve katilin kimliğini bilmediklerine dair yemin ettirilir, ardından da maktulün diyeti o bölge halkına ödetirilir. Suçu işlemediklerine ve katilin kimliğini bilmediklerine dair edilen yemine kasâme denir. Kasâme, ilk bakışta suç ve cezanın şahsiliği prensibine aykırı gibi görünse de bu uygulama bir taraftan maktulün kanının heder olmasını önleme, diğer taraftan ailenin, akraba birliğinin ve toplumun fertleri ve çevrede olup bitenler hakkında daha duyarlı olmasını

yapılan keşifte anlaşılmıştır. Böylelikle çiftlikte oturanların üzerine diyet borcu şer'an zorunlu hale gelmiştir. Görüldüğü üzere bir çobanın öldürülmesi üzerine yürütülen soruşturma ve yapılan keşifte cinayetin kim tarafından işlendiğinin belirlenemediği ancak yapılan keşifte cinayetin çiftlikten sesin rahatça duyulabildiği bir yerde gerçekleştirildiğinin tespit edilmesi ile çiftlik sakinlerinden diyet talep edilmiştir (Cemazeyilevvel ayının son günleri H. 1047 / M. 1687).²⁰ Dikkat edilirse ikinci kez yapılan keşif ceset üzerinde değil, olay yeri üzerindedir. Ferman ile tekrardan olay yerine gidilmiş, cinayet olayının çiftlikten rahatlıkla duyulabilecek bir mesafede gerçekleştirilmiş olduğu tespit edilmiş, bunun üzerine çiftlik sakinlerinden diyet talep edilmiştir.

Bir başka örnek ise Hasköy'de Yorgi'nin kölesi Andriye'nin ölümünün denizde boğulma sonucu gerçekleştiğinin yapılan keşif ile anlaşılmasına ilişkindir. Yorgi isimli kişi, kölesi Andriye'nin beş gün önce kaybolduğunu bildirdiği, olayın Piri Paşa Mahallesi civarında deniz kenarında gerçekleştiği ve kişinin boğularak öldüğünün anlaşılmasıyla gün yüzüne çıktığı, cesedin bulunması sonrasında kiremit harmanına taşındığı anlaşılmaktadır. Bunun üzerine cesedin bulunduğu yerde incelemeler yapılmıştır. İnceleme sonucunda, cesedin birkaç gün denizde kalmasından dolayı yüzüne kan oturduğu, ancak diğer uzuvlarında herhangi bir yara izine rastlanmadığının gözlemlendiği ve bu durumun kayda geçirildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca ölen kişinin sahibi Kosta'nın, kölesi Andriye'nin beş gün önce kaybolduğunu ve denizde boğularak öldüğünü doğrulaması ve tanıkların da olayın bir kaza olduğunu belirtmeleri üzerine olay bu şekilde kayda geçmiştir ((H. 29 Rebiulahir 1170 / M. 21 Ocak 1757).²¹

Herhangi bir kimsenin dahli olmadan gerçekleşen ölüm olaylarında, örneğin yıldırım düşmesi, sel gibi felaketlerde bu durumun tespiti ve kayda geçirilmesi amacıyla da olayın meydana geldiği yerlerde keşif yapıldığı da tespit edilmiştir.²²

sağlama yönünde olumlu etkilere sahiptir.” Diyet için bknz; Ali Bardakoğlu, “Diyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (Erişim 03 Nisan 2025); Kasâme için bknz; Ali Bardakoğlu, “Kasâme”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (Erişim 03 Nisan 2025).

²⁰ *İstanbul Kadı Sicilleri Eyüb Mahkemesi 37 Numaralı Sicil (1047 / 1637 - 1638)*, haz. M. Akif Aydın (İstanbul: İSAM Yayınları, 2011), 113-114.

²¹ *İstanbul Kadı Sicilleri Hasköy Mahkemesi 10 Numaralı Sicil (1085 - 1090 / 1674 - 1679)*, haz. M. Akif Aydın (İstanbul: İSAM Yayınları, 2010), 99-100.

²² Hüseyinikoğlu, “Keşif Uygulamaları”, 10.

1.1.3.2. Ceset ve Yaralılar

Cinayet veya yaralama olaylarında, ölen ya da yaralanan kişiler üzerinde keşif yapılarak ölüm ya da yaralanmanın sebebi, kullanılan aletler ve diğer önemli detaylar tespit edilir, olayın kasten ya da kazaen meydana gelip gelmediği tespit edilmeye çalışılır.

Örneğin, kayık içerisinde ölü olarak bulunan Sıvacı Karabet ile ilgili yapılan keşifte, kişinin tüfek kurşunuyla öldürüldüğü anlaşılmıştır. Galata'da Mumhane İskeleyi'nde durmakta olan kayıkta ölü olarak bulunan Sıvacı Karabet adındaki gayrimüslim şahsın cesedi üzerinde yapılan keşifte, alnında kurşun yarası olduğu ilk etapta tespit edilmiştir. Yapılan keşif ve muayene sonrasında şahsın İstanbul İskeleyi'nden Galata İskeleyi'ne gitmek üzere kayıkla yola çıktığı, Galata İskeleyi'nden başka bir kayıkla İstanbul İskeleyi'ne gitmekte olan ve Dergâh-ı Âli Yeniçerileri'nden olduğu bilinen ancak adı bilinmeyen bir kişi tarafından deniz ortasında tüfekte alnına ateş edilip vurularak öldürüldüğü anlaşılmıştır. Söz konusu olayın tüm detayları kaydedilmiş ve ilgili yerlere bildirilmiştir (H. 15 Muharrem 1222 / M. 25 Mart 1807).²³

Diğer bir örnek ise İstanbul'da Ayak Çifte Medresesi'nde bulunan Mustafa'nın ölümünün ağaçtan düşme sonucu gerçekleştiğinin yapılan keşif ile tespit edildiğine ilişkindir. Mustafa isimli gencin dut toplamak için medresedeki dut ağacına çıktığı ancak ayağını yanlış basması sonucu dalın kırılarak alnı üzerine düştüğü iddia edilmiş, bu durumun araştırılması ve kayıt altına alınması için Mevlânâ Abdurrahman Efendi medreseye gidip Mustafa'nın ağaçtan düşüp alnı üzerine düştüğünü ve alnı ile gözlerinde morluk oluştuğunu, sağ bileğinin kırıldığını, ancak diğer uzuvlarında herhangi bir yara izi bulunmadığını inceleyip gözlemlemiştir. Bu husus yerinde kayda geçirilmiş, olayın kazaen meydana geldiği tespit edilerek şer'i meclise bildirilmiştir (H. 23 Rebiulahir 1087 / M. 5 Temmuz 1676).²⁴

Yukarıdaki birer örnek kasten öldürme olayı ve kazaen ölüm olayına ilişkin verilmiştir. Şimdi de konunun anlaşılması adına kasten yaralama ve kazaen yaralanma olayına ilişkin birer örnek verilecektir.

Bu ilk örnek Kara Mehmed b. İbrahim'in Mankola'yı hançer ile yaralamasına ilişkindir. Olay, Kara Mehmed b. İbrahim adlı kişinin sarhoş halde fırına geldiği, orada

²³ *İstanbul Kadı Sicilleri Galata Mahkemesi 580 Numaralı Sicil (1221-1222 / 1806-1808)*, proje yönetmeni M. Âkif Aydın; editör Coşkun Yılmaz (İstanbul: Kültür AŞ, 2019), 373.

²⁴ *İstanbul Kadı Sicilleri İstanbul Mahkemesi 18 Numaralı Sicil (1086 - 1087 / 1675 - 1676)*, haz. M. Akif Aydın (İstanbul: İSAM Yayınları, 2010), 547.

fırıncılar (zimmîler) arasında bulunan Mankola'dan içki (hamr) talep ettiği, fırıncıların içki olmadığını söylemesi üzerine Kara Mehmed'in elinde tuttuğu hançerle Mankola'nın sağ elinin parmaklarına vurup onu yaraladığı şeklinde gerçekleşmiştir. Bu olayın şikâyet edilmesi üzerine naib Receb Efendi, Müslüman şahıslarla birlikte olay yerine giderek Mankola'nın yarasını inceleyip durumu araştırmıştır. Mankola da sarhoş halde gelen Kara Mehmed'in kendisini hançerle sağ elinin parmakları arasından yaraladığını doğrulamıştır. Bu durum yerinde kayda geçirilerek şer'i mahkemeye sunulmuştur (24 Safer 1054 / 2 Mayıs 1644).²⁵

Bu örnek ise kazaen yaralanmaya ilişkindir. Üsküdar'a bağlı Çenger köyünde Azize Hatun'un evinin duvarını yaparken Duvarcı Nikola'nın yaralandığı, yapılan keşif ve tespitle yaralanmanın kazaen meydana geldiği anlaşılmıştır. Bu keşif istek üzerine gerçekleştirilmiştir. Yaralanan Nikola'nın kardeşi Lazo mahkemeye başvurarak kardeşinin Azize Hatun'un evinin bahçe duvarını ücret karşılığında yeniden inşa ederken, evin ocağının çöktüğünü ve kardeşinin başının sol tarafına darbe alarak yaralandığını beyan ederek inceleme yapmasını talep etmiştir. Yapılan incelemede Nikola'nın başının sol tarafında yaralanma olduğu inceleme ve gözlem sonucunda tespit edilmiştir. Bu durum, yerinde kayda geçirilmiş ve ilgili şahitlerle birlikte şeriat mahkemesine sunulmuştur (H. 17 Şaban 1204 / M. 2 Mayıs 1790).²⁶

1.2. Keşif Kurumunun Osmanlı Devleti Ceza Muhakemesi Hukuku İlkeleri İle İlişkisi

1.2.1. Genel Olarak

Osmanlı Devleti'nde İslam Muhakeme Hukuku yürürlükteydi. Ancak ceza ve medeni muhakeme şeklinde bir ayrım yoktu. Ceza muhakemesine özgü birtakım hükümler bir araya getirildiğinde ortaya ceza muhakemesi hukuku çıkmaktadır.²⁷ Günümüz ceza muhakemesi, maddi gerçeğe ulaşmayı amaçlar ve bu süreçte şüpheli ve sanığın haklarının

²⁵ *İstanbul Kadı Sicilleri Eyüb Mahkemesi (Havass-ı Refia) 49 Numaralı Sicil (1054 / 1644)*, haz. Ayşe Seyyide Adıgüzel- Zeynep Trabzonlu (İstanbul: İSAM Yayınları, 2011), 78.

²⁶ *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 531 Numaralı Sicil (1204-1207 / 1790-1793)*,), proje yönetmeni M. Âkif Aydın ; editör Coşkun Yılmaz (İstanbul: Kültür AŞ, 2019), 194-195.

²⁷ Abdulaziz Bayındır, *Şer'îye Sicilleri Işığında Osmanlılarda Muhakeme Usulleri* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Doktora Tezi, 1994), 132.

saygılı bir şekilde korunması da önceliklidir.²⁸ Osmanlı Devleti ceza muhakemesi hukukunda da konan kurallarla günümüze benzer şekilde yargılama süreci işletilmiştir.

1.2.2. Sanığın Hak ve Hürriyetlerinin Korunması

Osmanlı Devleti ceza muhakemesinde ortaya konan ilkelerle kişilerin hak ve hürriyetlerinin korunması tam olarak sağlanmıştır. Bu ilkeler aşağıda ayrıntılı olarak ortaya konulmuştur.

1.2.2.1. Beraet-i Zimmet Asıldır

Bir kimsenin suçsuzluğunun asıl olması Osmanlı Devleti ceza muhakemesine hakim olan en önemli ilkelerdendir. Osmanlı Devleti'nin önceki dönemlerinde de suçsuzluk karinesi önemli bir yer tutmaktaydı. 1876'da yürürlüğe giren Mecelle²⁹ ile bu ilke yazılı hale getirilmiştir. Mecelle m. 8'de "Berâet-i zimmet asıldır" şeklinde düzenlenen bu ilke ile suç isnat edilen bir kimse suçu ispat olunana dek suçsuz kabul edilir.³⁰ Yargılama sonucunda bir kimsenin suçluluğu ispat edilemezse ortada olan şüphe sanık lehine yorumlanarak sanığın beraatine karar verilir. Bu ilkenin temelinde insanın suçsuz, borçsuz, günahsız ve hür olarak dünyaya geldiğinin kabul edilmesi yatmaktadır. Bunun aksini ispat etmek iddia edene düşmektedir. Suç işlediği iddia edilen bir kişi yargılanır ve yargılama sonucunda cezalandırılırsa o zaman suçlu kabul edilir. Buradan hareketle bir kimse suçu ispat edilmedikçe suçsuz sayılmaktadır³¹. Osmanlı kadı sicillerinde bu ilkeye dayanılarak beraat kararları verildiği görülmektedir.

Örneğin, Yakacık köyünden Validin b. Bayezid ve mahkemeye giderek "Yolumu kesti, beni şiddetle dövdü ve bir dişimi kırdı." şeklinde Şaban b. Minnet'ten şikayetçi olduğu, Şaban'ın iddiaları inkâr ettiği, inkârının ardından Validin'den kanıt (şahit) istendiği, ancak Validin'in delil getiremeyince Şaban'a yemin ettirilmesi teklif edildiği, Şaban'ın yemin ederek suçsuz olduğuna dair yemini tamamlayınca, zimmetinin (üzerindeki suçlamanın) ortadan kaldırılmasına karar verildiği anlaşılmaktadır (Muharrem ayının ilk

²⁸ Centel- Zafer, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 6; Erdener Yurtcan, *Ceza Muhakemesi Kanunu (CMK) Şerhi* (Ankara: Adalet Yayınevi, 2013), 5.

²⁹ Tam adıyla "Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye", Osmanlı Devleti'ndeki hukuk sistemini düzenleyen ve özellikle İslam hukukuna dayalı medeni hükümleri içeren bir kanundur. 1926 yılında Türk Medeni Kanunu'nun kabul edilmesiyle yürürlükten kaldırılmıştır.

³⁰ Mustafa Baran, "'Berâet-i Zimmet Asıldır' Kaidesinin Temelleri, Kapsamı ve Evrenselliği", *Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi* 5/10 (Ekim 2022), 103.

³¹ Refik Gür, *Hukuk Tarihi ve Tefekkürü Bakımından Mecelle* (İstanbul: Sebil Yayınevi, 1993), 119.

günleri H. 957 / M. Ocak/Şubat 1550).³² Görüldüğü üzere suç işlediği iddia edilen bir kişinin suçluluğu ispatlanamadığından beraatine karar verilmiştir.

Bir başka örnekte ise, Samandıra köyünden Ayni Hatun'un mahkemeye gelerek "Beni fırın önünde dövdü" diyerek Yusuf oğlu Çalabverdi hakkında dava açtığı, Çalabverdi'nin suçlamayı inkâr ettiği, şikâyetçi delil de getiremeyince, Çalabverdi'ye yemin teklif edildiği, Çalabverdi'nin yemin etmesi ile bu olaydan dolayı suçsuz olduğuna hükmedildiği anlaşılmaktadır (Zilhicce ayının son günleri H. 957 / M. Aralık/Ocak 1550-1551).³³

Delillerin toplanması ve üzerinde şüphe bulunan kişinin suçlu olup olmadığını belirlemek için keşif Osmanlı Devleti ceza muhakemesinde kullanılan yöntemlerden birisidir. Keşif süreci berâet-i zimmet asıldır prensibinin işleyişinde önemli yer tutar. Osmanlı Devleti ceza muhakemesinde yapılan keşifte tüm deliller toplanır, muhafaza altına alınır ve gerekirse keşifte tanık da dinlenebilir. Keşif sırasında toplanan tüm bu deliller şüphelinin suçluluğunu ispat etmiyorsa berâet-i zimmet asıldır prensibi gereği kişi suçsuz kabul edilir.

1.2.2.2. Şek ile Yakın Zail Olmaz

Osmanlı Devleti ceza muhakemesinin önemli ilkelerinden birisi de "şek ile yakın zail olmaz"³⁴ prensibidir. Bu ilkeye göre şüphe her zaman sanık lehine değerlendirilmiştir. Şüphenin varlığı halinde had ve kısas cezaları düşer. Şüphe ile sanığın mahkûmiyetine dair hüküm kurulamaz.³⁵

Osmanlı Devleti ceza muhakemesinde bir kimsenin cezalandırılmasında titiz davranılmıştır. Bu ilke ile masum bir kişinin cezalandırılmasının önüne geçilmek istenmiş, şüphe ile bir kişinin cezalandırılmayacağı cihetiyle kamu ve kişi vicdanının güven duyması amaçlanmıştır.³⁶

³² *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 17 Numaralı Sicil (956 - 963 / 1549 – 1556)*, haz. Orhan Gültekin (İstanbul: İSAM Yayınları, 2010), 168.

³³ *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 17 Numaralı Sicil (956 - 963 / 1549 – 1556)*, haz. Orhan Gültekin (İstanbul: İSAM Yayınları, 2010), 248.

³⁴ Şek, zan ve vehim, zann-ı galip, yakın (kesin bilgi) terimlerinin açıklaması için bkz; Bayındır, *Osmanlılarda Muhakeme Usulleri*, 134-135.

³⁵ Bayındır, *Osmanlılarda Muhakeme Usulleri*, 135.

³⁶ Sabri Erturhan, "İslam Hukukunda Şüpheden Sanığın Yararlanması İlkesi (In Dubio Pro Reo)" *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/2 (2002), 188.

Keşif, kelime anlamı ile “açma, bilinmeyen bir şeyi meydana çıkarma, bir durumun ya da olayın etraflıca araştırılması ve tetkiki” anlamına gelmektedir.³⁷ Bu anlamda keşif belirsizliği ve şüpheyi ortadan kaldırarak bir şeyin kesin olarak bilinir hale gelmesini sağlar. “Şek ile yakın zail olmaz” prensibi, keşif sürecinin önemini arttırır, çünkü bu prensip gereği şüphe ile sanığın mahkûmiyetine dair hüküm kurulamaz. Mahkûmiyet için kesin bilgi gerekir. İşte burada keşif, şüpheli durumları aydınlatmak ve kesin bilgiye ulaşmak için kullanılan önemli yöntemlerden biridir.

1.2.3. Hakikatın Araştırılması

Ceza muhakemesinde hakikatın araştırılması son derece önemlidir. Bu ilkeye Osmanlı Devleti ceza yargılamasında riayet edilmiştir. Bu hususta objektif kriterler oluşturulmuş, verilecek hüküm salt hâkimin vicdanına bırakılmamıştır. Suçluluğu kesin olarak ispatlanan bir kimse cezalandırılabilir. İspat araçları hem kadı için hem de taraflar için bağlayıcıdır. Suçun konusunu oluşturan fiil, yargılamanın tarafları, tanıklar ve yargılamaya ilişkin işlemler ayrıntıları ile düzenlenmiş, hâkimin takdir yetkisi olabildiğince kısıtlanmıştır.³⁸ Yargılamanın eşitlik ve tarafsızlık ilkeleri ışığında sürdürülmesi ve sonuçlandırılması amaçlanmış, yargılamanın her safhasının halka açık olması sağlanmıştır. Aleni şekilde yapılmayan bir duruşma şaibeli kabul edilmiştir.³⁹

Keşif, hakikatın araştırılması ilkesinin uygulanmasında en önemli araçlardan birisidir. Keşif ile kadı veya mahkeme, olay yerini, suça konu eşyayı, suç isnat edilen kişiyi, suçun iz ve delillerini beş duyu organı ile inceler ve araştırır.⁴⁰ Hakikatın araştırılması ise olayın tüm yönlerini ortaya koymak için yapılan faaliyetlerin tamamıdır. Keşif ile olay yerindeki somut deliller doğrudan görülür. Örneğin, suç mahallindeki fiziksel izler, nesneler veya olayın gerçekleştiği ortamın özellikleri keşif sırasında incelenir. Keşif, tanık ifadelerinin ve diğer delillerin doğruluğunu teyit etmek için de kullanılan yöntemlerden birisidir. Keşif sırasında elde edilen veriler, diğer delillerle karşılaştırılarak hakikatın daha net bir şekilde ortaya konmasını sağlar. Böylelikle keşif sırasında elde edilen bilgiler, mahkemenin olay hakkında daha doğru bir karar vermesine yardımcı olur.

³⁷ Sami, *Kâmûs-i Türkî*, 1169.

³⁸ Bayındır, *Osmanlılarda Muhakeme Usulleri*, 137.

³⁹ İlber Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı* (İstanbul: Kronik Kitap, 2018), 70.

⁴⁰ Erbay, *İslam Ceza Muhakemesi Hukukunda İspat Vasıtaları*, 242.

1.2.4. Muhakemede Çabukluk ve Ucuzluk

Sade ve basit usulle yapılan yargılamada amaç maddi gerçeğe ulaşmak olmakla beraber yargılamanın hızlı bir şekilde sonuçlandırılması esaslı Osmanlı Devleti ceza muhakemesinin önemli ilkelerinden birisidir.⁴¹ Osmanlılar adaletin gecikmesini zulüm saymalarından dolayı yargılamanın gecikmeden kısa sürede tamamlamasını hedeflemişlerdir.⁴² Tahkikat eksiksiz bir şekilde yapılır ve yargılama bir veya iki celsede tamamlanırdı.⁴³

1.3. Osmanlı Devleti Ceza Muhakemesi Hukuku Görevlileri

1.3.1. Kadı

Kadı, Osmanlı Devleti'nin hukuk ve yönetim sisteminde merkezi bir konumdadır. Öncelikle kadı, şeriatı ve kanunları uygulayan mahkeme yargıcı idi, bununla birlikte merkezi idareden gelen gerek idari gerek mali emirlerin yerine getirilmesini gözetlemekle görevliydi.⁴⁴ Kadının noterlik, şehirdeki vakıfların müfettişliği, belediye reisliği gibi görevleri de vardı.⁴⁵ Tüm bu görevleri göz önüne alınırsa kadı kadar geniş bir görev alanı bulunan bir başka memur yoktu.⁴⁶ Bu nedenle bu bölümde Osmanlı Devleti hukuk ve yönetim sisteminde önemli bir yere sahip olan kadının eğitimleri, bir kimsenin kadı olabilmesi için aranan şartlar, kadıların tayinleri ve azilleri, görev ve sorumlulukları, yargılamadaki usul ve esaslar ile kadıya ödenen ücretler üzerinde durulacaktır.

1.3.1.1. Eğitimleri

Kadıların yüksek dereceli bir medreseyi bitirmiş olmaları ve belli bir müddet danışmend yani stajyer olarak eğitim almaları gerekiyordu. Yüksek dereceli medreselere Sahn-ı Seman Medreseleri deniyordu.⁴⁷ Bu okullardan mezun olanlar kadı olarak müracaat edebiliyorlardı. Bu eğitimleri aldıktan sonra atanabiliyorlardı. Eğitimleri de Edirne,

⁴¹ Bayındır, *Osmanlılarda Muhakeme Usulleri*, 139.

⁴² Bayındır, *Osmanlılarda Muhakeme Usulleri*, 128.

⁴³ Mehmet Akman, *Osmanlı Devleti'nde Ceza Yargılaması* (İstanbul: Eren Yayıncılık, 2004), 21.

⁴⁴ Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003), 122.

⁴⁵ Ortaylı, *Osmanlı Devleti'nde Kadı*, 11.

⁴⁶ İlber Ortaylı, "Kadı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (Erişim 23 Mayıs 2024).

⁴⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2022), 18-19.

Konya, Bağdat, Sivas gibi önemli merkezlerde almak gerekiyordu.⁴⁸ Buralardan iki üç yıl gibi bir süre eğitim aldıktan sonra İstanbul'a gelir, burada da atanmayı beklerlerdi. Bu süre de yaklaşık bir yıl sürerdi. Bu eğitimler alındıktan sonra küçük bir yere atanarak kadılık görevine başlanılırdı.⁴⁹ Kadıların çoğunluğu, Arapça ile birlikte Farsçayı da yazacak kadar bilirlerdi.⁵⁰ Görüldüğü üzere kadıların eğitimleri üzerinde önemle durulmuş, teori ve uygulamaya yönelik eğitimler verilerek mesleğe donanımlı bir şekilde başlamaları amaçlanmıştır. Yüksek bilgi ve adalet duygusunun oluşması için çalışılmıştır.

1.3.1.2. Aranan Özellikler

Bir kimsenin kadı olabilmesi için belirli şartların bulunması gerekirdi. Öncelikle kadı olarak atanacak kişi reşid olmalı, temyiz kudretine sahip olmalı, iman sahibi ve adil olmalı, hukuki ehliyet ve muamele kabiliyetine sahip olmalı, bitaraf olmalı, nesebi sahih olmalı, yeterli derecede hukuk bilgisine sahip olmalı, erkek olmalı idi.⁵¹

1.3.1.3. Tayinleri ve Aziller

Gerekli eğitimleri alan ve kadıda bulunması gereken özellikleri taşıyan kişi kadı olarak atanırdı.⁵² Kadı, atandığı yerde iki seneden fazla kalamazdı.⁵³ İki seneden sonra İstanbul'a gelerek maaşsız hizmette beklemesi gerekirdi. Bir süre bekledikten sonra tekrar atanırlardı. Kadıların tayin işleri ise kadıaskerlere ait idi. Anadolu yakasındaki kadıları atanma ve azletme Anadolu kadıaskerinin, Rumeli yakasındaki kadıları atanma ve azletme ise Rumeli kadıaskerinin yetkisi dâhilinde idi.⁵⁴

1.3.1.4. Görev ve Sorumlulukları

Kadı, Osmanlı Devleti'nin hukuk ve yönetim sisteminde merkezi bir konumdadır. Öncelikle kadı, şeriatı ve kanunları uygulayan mahkeme yargıcı idi, bununla birlikte merkezi idareden gelen gerek idari gerek mali emirlerin yerine getirilmesini gözetlemekle görevliydi.⁵⁵ Kadının noterlik, şehirdeki vakıfların müfettişliği, belediye reisliği gibi

⁴⁸ İncalcık, *Klasik Çağ (1300-1600)*, 182.

⁴⁹ Ortaylı, *Osmanlı Devleti'nde Kadı*, 25.

⁵⁰ İncalcık, *Klasik Çağ (1300-1600)*, 182.

⁵¹ Ortaylı, *Osmanlı Devleti'nde Kadı*, 1.

⁵² Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, 94.

⁵³ Ortaylı, *Osmanlı Devleti'nde Kadı*, 13.

⁵⁴ İncalcık, *Klasik Çağ (1300-1600)*, 102-103.

⁵⁵ İncalcık, *Klasik Çağ (1300-1600)*, 122.

görevleri de vardı.⁵⁶ Tüm bu görevleri göz önüne alınırsa kadı kadar geniş bir görev alanı bulunan bir başka memur yoktu.⁵⁷ Hükümetin mahalli herhangi bir iş hakkında göndermiş olduğu fermanların infaz ve uygulanması da kadılar vasıtasıyla olurdu.⁵⁸ Cevap verilmesi gerektiği durumlarda da hükümete arzı kadı yapardı.⁵⁹ Vakıf kurumlarından sayılan medreseleri kontrol etmek, müderrislerinin tayin ve azli için arz yetkisi, imaretlerin ve talebe-i ulumun iâşesini denetlemek ve gözetlemek de kadıların görevleri arasındaydı.⁶⁰ Çarşı pazarda fiyatlarla, temizlik ve sağlık kurallarına uyulup uyulmadığını da kontrol ederlerdi.⁶¹ Bir valinin makamına oturması onun tayin beratının kadı tarafından tahkik edilip sicile kaydı ile mümkün idi.⁶²

1.3.1.5. Yargılamada Usul ve Esaslar

Kadının oturduğu konağın alt katında mahkeme kurulurdu. Kadının konağı elverişli değilse kasabanın en büyük camiinde yargı işleri yürütülürdü. Sabah namazında başlayan yargılama öğleye kadar sürerdi. Bu uygulama 19. yüzyıla kadar devam etmiştir. Bu yüzyılda Bâb-ı Meşîhat'taki odalardan birkaçının İstanbul kadısına verilmesiyle İstanbul kadıları kendi konaklarının dışında bir daireye sahip olmuşlardır.⁶³

Kadı bağımsızdır.⁶⁴ Buradan belirtilmesi gereken bir diğer nokta da kadıların yargılama esnasında bağımsızlıklarına kazaskerin karışamamasıdır. Kazasker, kadıların görev sürelerini hesaplar, tayinlerini gerçekleştirir. Bunun dışında yargılama faaliyetine karışması söz konusu olamaz.⁶⁵

Kadı, hem şeriatı hem de devlet kanunlarını uygulardı. Elllerinde kanunnameler bulunurdu ve kanunnamelerde yapılan değişiklikleri kaydederlerdi. Hiç kimse yazılı olarak kadı hükmünü vermedikçe cezalandırılmazdı. Verilen hükümlerin infazını ise bey yapardı. Kadı verdiği hükmün infazını yapamazdı.⁶⁶

⁵⁶ Ortaylı, *Osmanlı Devleti'nde Kadı*, 11.

⁵⁷ Ortaylı, "Kadı".

⁵⁸ Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, 94.

⁵⁹ Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, 113.

⁶⁰ İnalçık, *Klasik Çağ (1300-1600)*, 148; Ortaylı, *Osmanlı Devleti'nde Kadı*, 57.

⁶¹ İnalçık, *Klasik Çağ (1300-1600)*, 160; Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisadi Yapısı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2020), 34.

⁶² Ortaylı, *Osmanlı Devleti'nde Kadı*, 61.

⁶³ Ortaylı, "Kadı".

⁶⁴ Ortaylı, *Osmanlı Devleti'nde Kadı*, 31.

⁶⁵ Fikriye Erkul, *Osmanlı'da Kadılık* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023), 30.

⁶⁶ İnalçık, *Klasik Çağ (1300-1600)*, 81.

Kadılar kendi yargı çevreleri ile sınırlı görev yaparlardı. Yargı çevresi kendi kaza daireleridir. Her kişi bağı olduğu kaza dairesindeki kadı tarafından yargılanırdı.⁶⁷

Aleni şekilde yapılmayan bir duruşma İslam hukukçularına göre şaibeli kabul edilmiştir.⁶⁸ Şuhûdü'l hâl denilen bir heyet de duruşmada hazır bulunurdu. Bu kişiler kazanın doğruluğu ve dürüstlüğü ile tanınmış ileri gelenlerinden seçilirdi.⁶⁹

Bir yerin aranması ancak kadı kararı ile mümkündü. Arama kararı olmaksızın arama yapılamazdı.⁷⁰

Kadının verdiği karara karşı Divan-ı Hümayun'a gidilebilirdi. Kararı beğenmeyenler karara itiraz eder, bu itiraza da Divan-ı Hümayun bakardı.⁷¹

Kadının verdiği hükmün yorum farklılığı olmayacak şekilde açık ve kesin olması gerekirdi.⁷² Bu kararlar yazılı olarak verilir ve bir deftere kaydedilirdi. Zira benzer olaylara kaynak olması açısından da önemliydi.⁷³

İslam hukukunda kararların hâkimler kurulunca değil, tek hâkim tarafından verilmesi esastır.⁷⁴ Sünni mezhebinin bütün okulları tarafından kabul edilmiş bu tek hâkimle yargılama kuralı İslam yargılama usulünün temelidir.⁷⁵

Kadıların sicil denilen defterleri tutmaları kanunun emri idi. Zira yukarıda da değinildiği üzere kadıların mahkeme etme görevi dışında, noterlik görevi, belediye reisliği gibi görevleri de vardır. Aynı zamanda hükümetin göndermiş olduğu fermanların infaz ve uygulanması da kadılar aracılığıyla olurdu, cevap verilmesi gerektiği durumlarda da hükümete arzı kadı yapardı.⁷⁶ Yine tecrübeli kadılar acemi kadılara ve katiplere yol göstermek için sakk mecmuası denilen i'lâm, hüccet, vakfiye gibi belge çeşitlerini ve fetva örneklerini içeren bir defter bırakırlardı.⁷⁷ Bu tür defterler tarih araştırmaları için muazzam bir kaynaktır. Günümüzde on binlercesi muhafaza edilmiş, kimi kütüphane ve

⁶⁷ Ortaylı, "Kadı".

⁶⁸ Ortaylı, *Osmanlı Devleti'nde Kadı*, 70.

⁶⁹ Halil Cin – Gül Akyılmaz, *Türk Hukuk Tarihi* (Konya: Sayram Yayınları, 2014), 173-174.

⁷⁰ Ortaylı, "Kadı".

⁷¹ İnalcık, *Klasik Çağ (1300-1600)*, 96.

⁷² Ortaylı, *Osmanlı Devleti'nde Kadı*, 80.

⁷³ İnalcık, *Klasik Çağ (1300-1600)*, 81.

⁷⁴ Erkul, *Osmanlı'da Kadılık*, 24.

⁷⁵ Ortaylı, *Osmanlı Devleti'nde Kadı*, 70.

⁷⁶ İnalcık, *Klasik Çağ (1300-1600)*, 122.

⁷⁷ Ümit Ekin, "Bir Sakk Mecmuasına Göre 17. Yüzyılda Tokat", *Karadeniz Araştırmaları* 20 (Kış 2009), 60.

arşivlerde bulunmaktadır.⁷⁸ Mahkeme sicilleri kentin ticaretine ve noterlik hizmetlerine yönelik önemli bir arşivdir.⁷⁹

1.3.1.6. Kadıların Gelirleri

Kadıların belli bir maaşları yoktu. Yine de yönetici sınıftan olan kadıların yeterli gelirleri vardı.⁸⁰ Baktıkları davaya bağlı olarak gelir elde ederlerdi.⁸¹ Mahkeme resimlerine göre bir kasaba kadısı günde 50-150 akçe arası kazanabilirdi.⁸² Zamanla bu gelirler belli nizamnamelere bağlanmış, yapmış oldukları muamelelere göre ne kadar resim ve harç alınacağı belirlenmiştir. Örneğin Fatih Sultan Mehmed Kanunnamesinde kadıların hüccetten otuz iki, sicilden yedi, sicil suretinden on iki, miras taksiminden binde yirmi, bakire nikâhından on beş akçe alınması kanunun emri oldu.⁸³

1.3.2. Naib Hâkim

Mahkemelerde kadıların dışında kadılara yardımcı olan görevliler de bulunmaktadır. Bu görevlilerin de belirli bir eğitimi ve hukuk bilgisi olurdu.⁸⁴ Mahkemeye yardımcı olan görevlilerden en önemlisi naib idi. Naibler, kadılar tarafından atanır, atama işleminin tamamlanması için kadıaskerlerin onayı gerekirdi.⁸⁵ Kadı tarafından naiblere yetki verilirdi. Verilen yetkiye göre naibleri iki gruba ayırmak mümkündür. Bunlardan birincisi yargıya yetkili olan naiblerdir. Bunlar, kadının yetki verdiği bütün konularda muhakeme yapma ve hüküm verme yetkisine sahiptirler. Naib bir şahit dinlerse, kadı o şahidi tekrar dinlemeden hüküm verebilir. Tam tersi de mümkündür. İkincisi ise yargıya yetkisi olmayan naiblerdir. Bu kimseler bir nevi soruşturmacı gibi görev yaparlardı.⁸⁶ Bu kimselerin dinlediği tanığı kadı tekrar dinlemeden hüküm veremezdi.⁸⁷ Kadının görevlendirmesi ile naib duruşmaları idare eder, olay yerine gidilmesi, yani keşif yapılması gerektiği hallerde keşfe giderdi. Yargıya yetkili bir naib keşif sırasında sanığın

⁷⁸ Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, 113-114.

⁷⁹ Ortaylı, *Osmanlı Devleti'nde Kadı*, 86.

⁸⁰ İnalçık, *Klasik Çağ (1300-1600)*, 51.

⁸¹ Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, 91.

⁸² İnalçık, *Klasik Çağ (1300-1600)*, 178.

⁸³ Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, 92.

⁸⁴ Ortaylı, *Osmanlı Devleti'nde Kadı*, 45.

⁸⁵ Betül Kayar, "Osmanlı Yarı Teşkilatında Naib", *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi* 5/1 (2020), 198.

⁸⁶ Mehmet İpşirli, "Naib", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (Erişim 21 Ekim 2024).

⁸⁷ Bayındır, *Osmanlılarda Muhakeme Usulleri*, 98-99.

sorgusunu yapmış, tanıkları dinlemiş ise kadı bu kişileri tekrar dinlemeden hüküm verebilirdi.⁸⁸

1.3.3. Şuhûdü'l-Hâl

Aleni şekilde yapılmayan bir duruşma şaibeli kabul edilmiştir.⁸⁹ Duruşmalar halka açık olmakla birlikte Osmanlı Devleti bu açıklığı sistemli bir hale getirmiştir. Bu nedenle şuhûdü'l hâl denilen bir heyet de duruşmada hazır bulunurdu. Şuhûdü'l hâl üyeleri görev yaptıkları bölgenin ileri gelenleri arasından seçilirlerdi. Müftüler, esnaf şeyhleri, mimarbaşı, müderrisler gibi kimseler şuhûdü'l hâl üyeliği yapmışlardır. Bu kişilerin içinde emekli kadılar da bulunurdu.⁹⁰ Gayrimüslimler de şuhûdü'l hâl üyesi olabilirlerdi.⁹¹ Kadınların şuhûdü'l hâl üyesi olmasına bir engel yoktu.⁹² Şuhûdü'l hâl'in üye sayısının kaç kişi olması gerektiğine dair net bir bilgi olmamakla birlikte en az iki kişiden oluşurdu. Dava türlerine göre bu sayı değişebilirdi.⁹³

Bu kişiler önemle belirtmek gerekir ki yargılama konusu olayın şahitleri değil, yargılamanın şahitleridir. Yapılan yargılamaya tanıklık etmektedirler.⁹⁴ Bir nevi gözlemci olarak görev yaparlardı.⁹⁵ Yargılamaya doğrudan etki etmezler ancak orada bulunmaları sebebi ile kadının adil bir yargılama yapmasını sağlardı. Bu kişilerin varlığı yargılamanın aleniyetini sağladığı gibi kadının tarafsızlığını, usulü kurallara uyup uymadığını gözlemlediği için kadılar üzerinde denetim işlevi de görürdü.⁹⁶

Şuhûdü'l hâl'in yalnızca gözlemci statüsü yoktu. Aynı zamanda kadınların bu heyetle istişarede bulunmaları nedeni ile bir nevi danışmanlık, uzmanlık gerektiren konu olması durumunda bilirkişilik gibi görevleri de vardı.⁹⁷

Tüm bu özellikleri sıraladıktan sonra şuhûdü'l hâl'i; "kadı mahkemelerinde mahkemeye gözlemci olarak katılan ve duruşmalarda hazır bulunan, en az iki kişi olmak koşuluyla

⁸⁸ Bayındır, *Osmanlılarda Muhakeme Usulleri*, 98-99.

⁸⁹ Ortaylı, *Osmanlı Devleti'nde Kadı*, 70.

⁹⁰ Cin –Akyılmaz, *Türk Hukuk Tarihi*, 173-174.

⁹¹ Yılmaz Yurtseven - Gürkan Kayar, "Osmanlı Muhakeme Hukuku'nda Şuhûdü'l Hâl", *Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 8/1 (2018), 63.

⁹² Yurtseven - Kayar, "Osmanlı Muhakeme Hukuku'nda Şuhûdü'l Hâl", 70; Hülya Taş, "Osmanlı Kadı Mahkemesindeki "Şuhûdü'l Hâl" Nasıl Değerlendirilebilir?", *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 44 (2008), 36.

⁹³ Yurtseven - Kayar, "Osmanlı Muhakeme Hukuku'nda Şuhûdü'l Hâl", 62.

⁹⁴ M. Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi* (İstanbul: Beta Yayıncılık, 2014), 84.

⁹⁵ Taş, "Şuhûdü'l Hâl" Nasıl Değerlendirilebilir?", 25-44.

⁹⁶ Nasi Aslan, *İslam Yargılama Hukukunda "Şuhûdü'l-hâl" Jüri Osmanlı Devri Uygulaması* (Adana: Karahan Kitabevi, 2018), 57-98.

⁹⁷ Aslan, *Şuhûdü'l-hâl" Jüri Osmanlı Devri Uygulaması*, 157.

emekli kadı, müftü, esnaf şeyhi, mimarbaşı, müderris gibi kimselerden oluşan, yargılamanın aleniyetini sağlayıp, hâkimi de gözettiğinden bir nevi denetim mekanizması olan Osmanlı muhakeme hukukuna özgü bir yapıdır” şeklinde tanımlamak mümkündür. Bazı yazarlar⁹⁸ şuhûdü’l hâl’i Anglo-Sakson hukuk sistemlerinde yer alan jüri sistemi ile benzer olduğunu ileri sürmekte iseler de yukarıda açıkladığımız tanım ve özelliklerden anlaşılacağı üzere şuhûdü’l hâl fonksiyonu itibariyle jüri sisteminden farklı olup kendine özgü bir yapıdır.

1.3.4. Bilirkişiler

Osmanlı Devleti ceza muhakemesi hukukunda bilirkişilik, yargılama sürecinde uzman görüşüne ihtiyaç duyulduğunda başvurulacak bir uygulamaydı. Bilirkişilik, “gerek yargılama öncesinde gerekse yargılama sonrasında başvurulabilen, kural olarak görüşlerine itiraz edilemeyen, teknik ve özel konularda detaylı bilgi sahibi olan, zimmi ve kadınlardan da teşekkül edebilen adil, tarafsız, tecrübeli, uzman, teorik bilgisini somut vakaya aktarabilen kişilerden oluşan heyetin yaptığı faaliyet”⁹⁹ şeklinde tanımlanmıştır. Bilirkişilerin alanında uzman olmaları, adil olmaları, tarafsız olmaları, tecrübeli olmaları gerekmektedir.¹⁰⁰

Ehl-i Hibre ve Ehl-i Vukûf olarak adlandırılan bilirkişiler Osmanlı Devleti’nde adaletin tesisinde kadıya yardımcı olarak etkin rol oynamışlardır. Atanmış bilirkişilere “ehl-i hibre” denilmektedir. Bu kişiler loncaları ilgilendiren hukuki uyuşmazlıklarda bilirkişi olarak görev alırlar. Lonca üyeleri tarafından seçilir ve merkezden berat alarak göreve başlarlar. Kendilerine başvurulduğu zaman bilirkişilik yapanlar ise “ehl-i vukûf” olarak adlandırılır. Bu kişiler sürekli olarak bilirkişilik yapmazlar.¹⁰¹ Bilirkişi atama yetkisi mahkemenin takdirindedir.¹⁰² Yaşadığı bölgeyi ili bilenlere ahali-i vukuf, keşif konusuyla ilgili bilgi sahibi olanlara ehl-i vukûf müslimîn ya da daha genel bir ifade ile bî gazez müslimîn denir.¹⁰³

⁹⁸ Teoman Ergül, “Jurili İtham Sisteminin Tarihimiz ve Hukukumuzdaki Kökleri Üzerine Bir İnceleme”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* (Mayıs 1989), 734.

⁹⁹ Ahmet Kılınç, *Osmanlı Yargılama Hukukunda Bilirkişilik (Ehl-i Hibre / Ehl-i Vukûf)* (Ankara: Adalet Yayınevi, 2022), 102.

¹⁰⁰ Ahmet Kılınç, “Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Zorunlu Bilirkişilik”, *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 28/1 (Haziran 2024), 45.

¹⁰¹ Nurcan Abacı, “Osmanlı Dönemi Bilirkişilik Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma”, *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3 (2002), 79.

¹⁰² Yurtseven - Kayar, “Osmanlı Muhakeme Hukuku’nda Şuhûdü’l Hâl”, 71.

¹⁰³ Abacı, “Osmanlı Dönemi Bilirkişilik Uygulamaları”, 80.

Bilirkişinin görüş ve raporları takdiri delil niteliğindedir. Takdiri delil niteliğinde olan bilirkişinin görüşünü veya raporunu hâkim serbestçe takdir eder, hâkimi bağlayıcı nitelikte değildir.¹⁰⁴ Bilirkişi raporları takdiri delil niteliğinde olmakla birlikte bazı hallerde bilirkişiye başvurmak zorunluluktur. Bu gibi durumlarda bilirkişi raporlarının takdiri delil olma niteliği ortadan kaybolmamaktadır. Yine hâkim bilirkişi tarafından hazırlanan raporu serbestçe takdir edecektir. Ancak hüküm vermeden önce bilirkişiye başvurmak zorunda olduğu haller vardır.

1.3.4.1. Esasa İlişkin Zorunlu Bilirkişilik

Esasa ilişkin bir karar alırken gerek fıkıh kitapları gerek örfi kanunlar gerekse teamüller kadının bilirkişiye başvurmasını zorunlu tutmuş ise kadı bilirkişiye başvurarak karar vermek zorundadır.¹⁰⁵ Esasa ilişkin zorunlu bilirkişiye başvurulması genellikle ayıplı mal, sınır uyumsuzlukları ile narh ve buna bağlı olarak ortaya çıkan hukuki uyumsuzluklarda söz konusu idi. Örneğin köle ve cariyelerde varlığı iddia edilen (verem olması, cüzzam olması, hastalıklı olması gibi) kusurların tespiti için iki adil Müslüman doktor tarafından muayene edilmesi zorunluluktur. İki adil doktor tarafından muayene edildikten sonra kadı hükmünü verirdi.¹⁰⁶

1.3.4.2. Usule İlişkin Zorunlu Bilirkişilik

Kadıların vermiş oldukları kararların denetlenmesi sırasında genellikle denetim organı olan Dîvân-ı Hümayûn'un bilirkişiye başvurması hususunda usuli bir eksiklik olarak ilk derece mahkemesinin kararını bozması şeklinde ortaya çıkar. Temyiz incelemesi için Dîvân-ı Hümayûn'a intikal eden davanın, bilirkişiye başvurularak çözümlenmesi gerektiği gerekçesi ile kadı mahkemesine iade edilmesi şeklindedir. Ya da doğrudan Dîvân-ı Hümayûn'a başvuru bir olay için ilk derece mahkemesine sorunun bilirkişiye başvurularak çözümlenmesi gerektiğine dair talimat olarak karşımıza çıkar.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Kılınç, "Osmanlı Hukukunda Zorunlu Bilirkişilik", 43-47.

¹⁰⁵ Kılınç, "Osmanlı Hukukunda Zorunlu Bilirkişilik", 53.

¹⁰⁶ Kılınç, "Osmanlı Hukukunda Zorunlu Bilirkişilik", 53-58.

¹⁰⁷ Kılınç, "Osmanlı Hukukunda Zorunlu Bilirkişilik", 58-62.

1.3.5. Diğer Görevliler

Kadı ve naib dışında mahkemede görevli başka personellerde bulunurdu. Kadı, davayı bizzat dinler; yanında ise kadıya yardımcı olan kethüda ile davayı sicile geçiren kâtip bulunurdu. Muhzır olarak adlandırılan mübaşirler de mahkeme hademelerindendi.¹⁰⁸

1.4. Keşifle İlgili Olan Osmanlı Devleti Ceza Muhakemesine İlişkin Bazı Açıklamalar

1.4.1. İlk Soruşturma

Günümüz Türkiye Cumhuriyeti Devleti ceza muhakemesinde ceza davası açmakla görevli Cumhuriyet savcıları vardır ancak Osmanlı Devleti ceza muhakemesinde ceza davası açmakla görevlendirilmiş herhangi bir kimse veya makam bulunmamaktaydı. Öldürme, yaralama, hakaret gibi özel hukuk alanına giren bir suçta şahsi dava açılması gerekirdi. Zina iftirası ve hırsızlık gibi kamu hukukunun ihlali anlamına gelen suçlarda yargılama yapılması yine şahsi dava açılması şartına bağlıydı. Topluma karşı işlenen suçlarda da her vatandaşın ihbar etme ve dava açılmasını sağlama sorumluluğu vardı.¹⁰⁹ Osmanlı Devleti ceza muhakemesinde soruşturma evresi şeklinde bir tabir kullanılmasa da suç isnat edilen hakkında soruşturma yapılmadan bir karara varılması da söz konusu değildi. Meydana gelmiş bir olayın aydınlatılması için soruşturma yapılır, suç isnat edilen bir kimse varsa o kişinin suçu işleyip işlemediği aydınlatılmaya çalışılırdı. Soruşturmayı bizzat kadı yapabileceği gibi görevlendirdiği bostancıbaşı, subaşı, odabaşı, muhtesip gibi kimselere de yaptırabilirdi. Bu kişiler olay yeri ve ceset incelemesi gibi işlemleri yapar, suç isnadında bulunulan kimseyi tespit ederek mahkemeye teslim ederlerdi. Yaptıkları bu işlemleri de yazıya kaydeder, kadıya teslim ederlerdi.¹¹⁰ Özellikle ölüm olaylarında düzenledikleri raporlarda ceset üzerinde darp ve cebir izleri, ateşli, delici, kesici veya yaralayıcı alet izleri, izlerin cesedin vücudunun neresinde olduğu, yaranın genişliği ve

¹⁰⁸ Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, 114.

¹⁰⁹ Bayındır, *Osmanlılarda Muhakeme Usulleri*, 141.

¹¹⁰ Kamer Kal Hussien, “Osmanlı Ceza Yargılamasında Soruşturma”, *V. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi Bildiriler Kitabı*, ed. Ümit Güneş-Eyüp Sami Yavaş (İstanbul: İlmi Etütler Derneği, 2016), 3/131-144.

derinliği gibi bütün ayrıntılar yer alırdı.¹¹¹ Söz konusu bu raporlar yargılamada delil olarak dikkate alınırdı.¹¹²

Yukarda izah edildiği üzere davanın açılması, ilk işlemlerin yapılması, delillerin toplanması ve keşif aşamalarına ilk soruşturma aşaması denir. İlk soruşturmayı genellikle naib hâkim yapardı. Naib hâkim kadı tarafından görevlendirilir, yapılan soruşturmada elde edilen deliller kadıya sunulurdu.¹¹³ Araştırmamıza konu keşif uygulamaları ise çoğunlukla ilk soruşturma safhasında yapılırdı. Keşif sırasında keşif ile ilgili görevlendirilen heyet ölüm veya yaralanma olayının nasıl gerçekleştiğini tespit etmekle birlikte aynı zamanda olayın failinin sorgusunu yapmakla da görevliydi.¹¹⁴ Aynı zamanda olayın tanığının bulunması durumunda tanıkların ifadeleri de alınırdı.¹¹⁵ Burada dikkat edilmesi gereken önemli bir konu da keşif sırasında alınan beyanların hükme esas teşkil edip etmeyeceğidir. Naib hâkimin görevli olduğu ilk soruşturma ve keşif işlemlerinde alınan beyanlar naib hâkime verilen yetkiye göre hükme esas alınabilir ya da alınmazdı. Şöyle ki; verilen yetkiye göre naibleri iki gruba ayırmak mümkündür. Bunlardan birincisi yargıya yetkili olan naiblerdir. Bunlar, kadının yetki verdiği bütün konularda muhakeme yapma ve hüküm verme yetkisine sahiptirler. Naib bir şahit dinlerse, kadı o şahidi tekrar dinlemeden hüküm verebilir. Tam tersi de mümkündür. İkincisi ise yargıya yetkisi olmayan naiblerdir. Bu kimseler bir nevi soruşturmacı gibi görev yaparlardı. Bu kimselerin dinlediği tanığı kadı tekrar dinlemeden hüküm veremezdi.¹¹⁶ Kadının görevlendirmesi ile naib duruşmaları idare eder, olay yerine gidilmesi, yani keşif yapılması gerektiği hallerde keşfe giderdi. Yargıya yetkili bir naib keşif sırasında sanığın sorgusunu yapmış, tanıkları dinlemiş ise kadı bu kişileri tekrar dinlemeden hüküm verebilirdi.¹¹⁷ Dolayısıyla ilk soruşturma işlemlerini yapan naibin yetkisine göre olay yerinde dinlenen kişilerin beyanları hükme esas teşkil etmesi açısından önemliydi.

¹¹¹ Nasi Aslan - Ömer Korkmaz, "Osmanlı Ceza Muhakemesinde Olay Yeri Ön İnceleme-Keşif ve Tahrir-Raporları", *İslam Hukuku Araştırmalar Dergisi* 33 (2019), 249.

¹¹² Aslan, *İslam Yargılama Hukuku* 'nda "Şühûdü'l Hâl", 46-47.

¹¹³ Bayındır, *Osmanlılarda Muhakeme Usulleri*, 148

¹¹⁴ Sibel Kavaklı, "Ölüm ve Yaralanma Olaylarıyla İlgili Keşif Hüccetlerinin Değerlendirilmesi: Onyedinci Yüzyıl Amasya Şer'iyye Sicillerinden Örneklerle." *History Studies* 5/3 (Mayıs 2013), 127.

¹¹⁵ Hussien, "Osmanlı Ceza Yargılamasında Soruşturma", 3/138-139.

¹¹⁶ Bayındır, *Osmanlılarda Muhakeme Usulleri*, 98-99.

¹¹⁷ Bayındır, *Osmanlılarda Muhakeme Usulleri*, 98-99.

1.4.2. Son Soruşturma

Son soruşturma aşaması hükmün verildiği aşamadır. Bu aşamada kadı elindeki delillerle hükmü verir. Eğer ilk soruşturmayı naib hâkim yapmış ve bu kimse de yargıya yetkili naib ise kadı naib hâkimin dinlediği şahitleri dinlemeden karar verebilirdi. Naib yargıya yetkili değilse bu sefer kadı şahitleri tekrar dinlemek zorunda idi.¹¹⁸

Yukarıda izah edildiği üzere ilk soruşturma işlemleri neticesinde toplanan deliller, alınan ifadeler, yapılan keşifte elde edilen bilgiler ve düzenlenen raporlar yazıya kaydedilir ve kadıya teslim edilirdi.¹¹⁹ Özellikle ölüm olaylarında düzenlenen raporlar yargılamada delil olarak dikkate alınırdı.¹²⁰ Ancak yine de takdiri delil niteliğinde olan bilirkişinin raporu hâkimi bağlayıcı nitelikte değildi, hâkim raporun delil niteliğini serbestçe takdir ederdi.¹²¹

1.4.3. İspat Vasıtaları

Osmanlı Devleti ceza muhakemesinde maddi gerçeğe ispat edildiği zaman ulaşılır. Maddi gerçeğe ulaşmak için bir takım ispat vasıtalarına ihtiyaç vardır. Osmanlı Devleti ceza yargılamasında maddi gerçeğe ulaşmak amacıyla kullanılan ispat vasıtaları; şahitlik, sanığın kendi suçunu itiraf etmesi (ikrar), yemin, liân, kasâme, hâkimin şahsi bilgisi, karine, yazılı belge, bilirkişi raporları ve keşiftir. Keşif esasında doğrudan bir ispat vasıtası değildir ancak maddi gerçeğe ulaşmaya yardımcı olmaktadır.

1.5. Keşfin Yapılması

Osmanlı Devleti ceza muhakemesinde keşif yapılabilmesi için öncelikle keşif kararının verilmesi, keşif yapılmasına dair kararın ardından da yetkili kimseler eliyle keşfin icra edilmesi gerekirdi. Bu bölümde keşif kararının kim tarafından verildiği, keşfe kimlerin katılabileceği, keşfin zamanı ve yeri, keşfin gerçekleştirilmesi ve tutanağa bağlanması, keşif ücretleri ile keşif sonuçlarının hukuki değeri üzerinde durulacaktır.

¹¹⁸ Bayındır, *Osmanlılarda Muhakeme Usulleri*, 148.

¹¹⁹ Hussien, “Osmanlı Ceza Yargılamasında Soruşturma” 3/131-144.

¹²⁰ Aslan, *Şühûdü'l-hal” Jüri Osmanlı Devri Uygulaması*, 46-47.

¹²¹ Kılınç, “Osmanlı Hukukunda Zorunlu Bilirkişilik”, 47.

1.5.1. Keşif Kararının Verilmesi

Osmanlı Devleti ceza muhakemesinde keşif, olayın aydınlatılması ve delillerin toplanması amacıyla yapılırdı. Dolayısıyla keşif kararının verilebilmesi için meydana gelen olayın usulüne uygun bir şekilde kadıya intikal etmesi gerekirdi. Olayın kadıya intikal etme şekilleri ise ya şikâyet ya da ihbardı. Ölümün, yaralanmanın, intiharın ya da boğulmanın mağdurun ailesi tarafından şikâyet edilmesi ya da halktan birisinin ihbar etmesi gerekirdi. Ayrıca mütesellim veya sancakbeyi de bir olaya şahit olmuş iseler olayı kadıya bildirirlerdi.¹²² Bu şekilde şikâyet ya da ihbar ile kadıya intikal eden olaylar üzerine kadı keşif kararı verebilirdi. Keşif kararı kadının takdirinde olup olayın mahiyetine göre karar verirdi. Keşfi ya bizzat kendisi ya da naib hâkim veya mahkeme kâtibi yapardı. Yargı yetkisi dışında bir keşif yapılacaksa bu keşfi de istinabe olunan kadı yapardı.¹²³

1.5.2. Keşfe Katılacaklar

1.5.2.1. Kadı

Osmanlı Devleti kadısının ceza muhakemesinde keşif sürecindeki rolü oldukça önemliydi. Kadı, yalnızca yargılama makamı olarak değil, aynı zamanda delil toplama, olayları araştırma ve suçları tespit etme sürecinde de etkin rol oynardı. Keşif, bilindiği üzere, hâkimin beş duyu organı ile olay yerini, suça konu eşyayı, suç isnat edilen kişiyi, suçun iz ve delillerini incelemesi ve araştırması olarak tarif edilebilir.¹²⁴ Bu nedenle kadının bizzat keşif icrasında yer alması maddi gerçeğin ortaya çıkarılması için oldukça önemlidir. Keşif ile kadı delilleri yerinde inceler, suçun işlendiği koşulları, suçun unsurlarını görme ve anlamlandırma imkânına sahip olur.

Ancak daha önce de değinildiği üzere Osmanlı Devleti'nde kadının sadece yargılama görevi yoktu. Kadı, Osmanlı Devleti'nin hukuk ve yönetim sisteminde merkezi bir konumdadır. Öncelikle kadı, şeriatı ve kanunları uygulayan mahkeme yargıcısı idi, bununla birlikte merkezi idareden gelen gerek idari gerek mali emirlerin yerine getirilmesini gözetlemekle görevliydi.¹²⁵ Kadının noterlik, şehirdeki vakıfların müfettişliği, belediye

¹²² Hüseyinikoğlu, “Keşif Uygulamaları”, 6.

¹²³ Erbay, *İslam Ceza Muhakemesi Hukukunda İspat Vasıtaları*, 242.

¹²⁴ Erbay, *İslam Ceza Muhakemesi Hukukunda İspat Vasıtaları*, 242.

¹²⁵ İnalçık, *Klasik Çağ (1300-1600)*, 122.

reisliği gibi görevleri de vardı.¹²⁶ Bu nedenle hükümetin mahalli herhangi bir iş hakkında göndermiş olduğu fermanların infaz ve uygulanması,¹²⁷ cevap verilmesi gerektiği durumlarda hükümete arz,¹²⁸ vakıf kurumlarından sayılan medreseleri kontrol etmek, müderrislerinin tayin ve azli için arz yetkisi, imaretlerin ve talebe-i ulumun iâşesini denetlemek ve gözetlemek,¹²⁹ çarşı pazarda fiyatlarla temizlik ve sağlık kurallarına uyulup uyulmadığını kontrol etmek,¹³⁰ bir valinin tayin beratı tahkik edilip sicile kaydetmek¹³¹ kadının görevleri arasında idi.

Bütün bu iş yükü ile birlikte kadı yargılamanın başında olmakla birlikte, keşif icralarını çoğu kere görevlendirdiği naib hâkim, mahkeme kâtibi ya da diğer görevliler eliyle gerçekleştirirdi. Özellikle naib hâkimler soruşturmacı gibi görev yapar keşif icralarını gerçekleştirirlerdi.¹³² Keşif yapılabilmesi için bu konuda karar verilmesi gerekirdi. Kararı da kadı verirdi. Keşif kararı kadının takdirinde olup olayın mahiyetine göre karar verirdi. Keşfi ya bizzat kendisi ya da naib hâkim veya mahkeme kâtibi yapardı. Yargı yetkisi dışında bir keşif yapılacaksa bu keşfi de istinabe olunan kadı yapardı.¹³³ İncelediğimiz örneklerde çoğunlukla naib hâkimin keşfi icra ettiği tespit edilmiştir. Örneğin Tokat ili ilgili yapılan bir çalışmada keşifle ilgili işlemlerin tamamının naib hâkim tarafından gerçekleştirildiği tespit edilmiştir.¹³⁴

Kadının bizzat keşif icrasına katıldığı örnekler bulunmaktadır. Örneğin Trabzon’da meydana gelen bir çocuğun öldürülmesine ilişkin keşif bizzat kadı tarafından yapılmıştır. Esmâ isimli kadın mahkemeye başvurarak; altı gün önce gece vakti eşi Mahmut’la uyuduğu sırada Elhac Mustafa isimli şahsın birkaç adamıyla gelerek kendisini “serdar vekili” olarak tanıtarak eşi Mahmut’u almak için evi bastıklarını söylemiştir. Bu esnada Elhac Mustafa’nın, dört yaşındaki kızı Havva’nın üstüne çizmesiyle bastığını, çılgınlıklarının yetersiz kaldığını, Mustafa’nın daha da ileri giderek kızı Havva’yı duvara fırlattığını ve kızının ağzından kan gelerek hayatını kaybettiğini belirterek şikâyetçi olmuştur. Bu olay ilişkin keşif, Sürmene Kadısı tarafından yapılmış ve hazırlanan hüccet

¹²⁶ Ortaylı, *Osmanlı Devleti’nde Kadı*, 11.

¹²⁷ Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, 91.

¹²⁸ Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, 113.

¹²⁹ Ortaylı, *Osmanlı Devleti’nde Kadı*, 57.

¹³⁰ İnalçık, *Klasik Çağ (1300-1600)*, 160; Kütükoğlu, *Osmanlı’nın Sosyo-Kültürel ve İktisadi Yapısı*, 34.

¹³¹ Ortaylı, *Osmanlı Devleti’nde Kadı*, 61.

¹³² İpşirli, “Naib”,

¹³³ Erbay, *İslam Ceza Muhakemesi Hukukunda İspat Vasıtaları*, 242.

¹³⁴ Ekin, “Bir Sakk Mecmuasına Göre 17. Yüzyılda Tokat”, 61.

Esma'ya verilmiştir. Esma, eşiyle birlikte durumu Trabzon Muhafızı Abdullah Paşa'ya bildirmek üzere yola çıkmış; ancak bu sırada Elhac Mustafa, keşif hüccetini zorla almış ve Esma'nın kocasını hapishaneye götürmüştür. Esma da ise kızının cenazesi üzerinde yeniden keşif yapılmasını talep etmiştir (H. 5 Zilkade 1126 / M. 12 Kasım 1714).¹³⁵

Osmanlı kadısına başvurarak yaralandığını belirtip keşif yapılması talebinde bulunan bir kişinin keşfi mahkeme huzurunda gerçekleştirilmiştir. Konya'nın Karakayış Mahallesi sakinlerinden eski odalardan doksan beşinci cemaatin yazıcısı olan Mehmed oğlu Receb Beşe adlı kişi mahkemeye gelerek; "Kitap yazıldığı gece, Zevle Mahallesi sakinlerinden ve şu an mahkemede bulunmayan zimmi (gayrimüslim) Samâyil'in düğünü vardı. Ben, adı geçen zimmînin evine gittim. O sırada halen subaşı olan Abdulkadir Ağa ve hizmetkarı Arab isimli kişilerle karşılaştım. Bizler silahlarla hücum ettik. Ancak Abdulkadir Ağa ve Arab isimli kişiler baltalar ve sopalarla başıma ve belime vurarak beni darp ettiler. Başımı yedi yerinden yaraladılar. Bu olayın keşfedilip tespit edilmesini talep ediyorum." diyerek mahkemeye başvurmuş, bunun üzerine, Receb Beşe'nin başına bakıldığında, başının yedi yerinde darp ve yara izlerinin olduğu görülüp incelenmiştir. Gerçek durum olduğu gibi tespit edilip yazılmıştır (H. 10 Safer 1080 / M. 10 Temmuz 1669).¹³⁶ Görüldüğü üzere mahkeme kadısı bizzat yaralıyı inceleyerek tespitleri yapmış, kayda geçirmiştir.

Yine Konya'da gerçekleşen ateş sıçraması nedeni ile küçük kızda meydana gelen yanık olayına ilişkin keşif bizzat kadı tarafından gerçekleştirilmiştir. Konya'daki İçkale'de oturan Arslan oğlu Nikola isimli gayrimüslim mahkemeye gelerek; "Bu mecliste hazır bulunan Ördek isimli küçük kızım, kendi dikkatsizliği sonucunda evimin içinde ocak yanına gidip ateşi karıştırırken üzerine ateş sıçramış ve sağ dizinden ayağına kadar yanmıştır. Bunun keşfedilip tespit edilmesini talep ediyorum." şeklindeki başvurusu üzerine keşif yapıp, adı geçen Ördek isimli küçük kızın vücuduna bakılmış ve gerçekten sağ dizinden ayağına kadar yandığı gözlemlenip tespit edilmiştir. Bu tespitten sonra adı geçen Arslan isimli gayrimüslim yeniden konuşarak, "Kızımın bu yanık vakasıyla ilgili olarak, bu mahalleden huzurda bulunanlar Hızır bin Ali Beşe, Ali bin Ahmed Beşe, Musli bin Ali Beşe, Kürt oğlu Yorgi, Bahşi oğlu ve Arslan, Bali oğlu Oruç, Nikola oğlu Satı

¹³⁵ Eyyub Şimşek, "Şer'iye Sicillerine Göre 18. Yüzyılın Başlarında Trabzon'da Yaralama ve Cinayet Vakaları", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi* 8/15 (2013), 24.

¹³⁶ Sema Dirik, *1667-1669 Tarihlerinde Konya'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (17 Numaralı Konya Şer'iye Siciline Göre)* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 776-777.

isimli kişiler ve diğer hiçbir mahalle sakininin bu olaya karışması veya bir tecavüzde bulunması söz konusu olmamıştır. Mahalledeki herhangi bir ferdin bu olayla ilgili bana karşı bir davası, anlaşmazlığı veya talebi yoktur.” demiştir. Huzurdaki keşif ve ifadeler bu şekilde kayıt altına alınmıştır (H. 27 Safer 1080 / M. 27 Temmuz 1669).¹³⁷

Bir başka örnekte ise ferman ile kadının bizzat keşif yapması emredilmiştir. Kabasakal Mehmed Efendi’nin çiftliğinin yakınında bir çobanın ölü bulunmasına ilişkin keşif cesedin bulunduğu çiftliğin yakınındaki çayırılık alanda yapılmıştır. İlk etapta cinayetin kimin işlediğinin tespit edilemediği kayıt ile mahkemeye bildirilmiştir. Bu olayın ardından kadıya hitaben gelen ferman içeriğinde “Bizzat kendiniz o yere gidip diyet gerekip gerekmediğini ve şeriata uygun olarak ne yapılması gerekiyorsa inceleyin” şeklinde buyrulması üzerine kadı tarafından bizzat çiftliğe gidilerek keşif yapılmıştır. Kadının bizzat yaptığı keşifle çiftlikten sesin rahatça duyulabildiği bir yerde olduğu anlaşılmış, çiftlikte oturanların üzerine diyet borcu şer'an zorunlu hale gelmiştir.¹³⁸

1.5.2.2. Naib Hâkim

Mahkemelerde kadıların dışında kadılara yardımcı olan en önemli görevli naib hâkim idi. Daha önce de ifade edildiği üzere davanın açılması üzerine ilk işlemlerin yapılması, delillerin toplanması ve keşif aşamaları genellikle naib hâkim tarafından yapılırdı. Naib hâkim kadı tarafından görevlendirilir, yapılan soruşturmada elde edilen deliller kadıya sunulurdu.¹³⁹

Örnek bir olayda cesedin keşfi, soruşturma yapılması ve tanıkların beyanının alınması keşif naibi tarafından gerçekleştirilmiştir. Şöyle ki, Abdi Mustafa’nın eşi Nazi’nin Urfa’daki Hacı Yedigâr Mahallesi’nde, Çukaltaşı Sokaktaki evde ölmüş olarak bulunmasına ilişkin, maktulün olay yerinde keşfi, muayenesi ve olayın soruşturmasının yapılması için mahkemece keşif naibi Salih Efendi görevlendirilmiştir. O da beldenin doktoru Rıfatlı Hüseyin Efendi, ikinci müfettiş Mustafa Efendi ve muhızır Hacı Halil ile birlikte olay yerine gitmiştir. Olay yerinde zabıta binbaşı Rıfatlı İbrahim Ağa ve piyade ağası Hızır Ağa ile muhtar Ayuş, mahalleli Molla Halil ve isimleri kayıtlı diğer Müslümanlar hazır bulunmuşlardır. Ölen üzerinde yapılan keşif ve muayenede boğazında

¹³⁷ Dirik, *Konya’da Sosyal ve Ekonomik Hayat*, 785.

¹³⁸ *İstanbul Kadı Sicilleri Eyüb Mahkemesi 37 Numaralı Sicil (1047 / 1637 - 1638)*, haz. M. Akif Aydın (İstanbul: İSAM Yayınları, 2011), 113-114.

¹³⁹ Bayındır, *Osmanlılarda Muhakeme Usulleri*, 148

iki taraflı kama diye tabir edilen bir bıçak yarası tespit edilmiş, boğazının çukurundan iki parmak aşağıda bir yerde, sol omuz başında ve sol kolunun pazusunda feracesinden iki yerden darbe ve yara izleri olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca olayın failinin ölenin amcaoğlu Mustafa Haso olduğu, ölenin annesi Zemzem binti Mehmed ve komşuları Âmâ Kahraman tarafından ihbar edilmiştir. Yapılan bu tespitler ve işlemler keşif naibi, belde doktoru Hüseyin Efendi, Mustafa Efendi ve muhızır Hacı Halil tarafından kayda geçirilerek rapor halinde mahkemeye sunulmuştur (H. 16 Rebiulahir 1288 / M. 5 Temmuz 1871).¹⁴⁰ Yapılan keşif ve soruşturma, olay yerinde dinlenen tanıklar çerçevesinde Abdi Mustafa'nın eşi Nazi'nin Mustafa Haso tarafından öldürüldüğü kanıtlanmıştır. Görüldüğü üzere cesedin keşfi ve soruşturma işlemleri keşif naibi tarafından yapılmış, konunun uzmanlık gerektirmesi nedeni ile bilirkişi olarak cerrah götürülmüş, olay yerinde tanıkların ifadesi alınıp kayda geçirilmiştir.

Konya'da tandıra düşerek yanan ve olay sonrası ölen kişinin keşfi naib hâkim tarafından yapılmıştır. Konya'nın koruma altındaki Sahra Nahiyesi'ne bağlı Ervad adlı köyün halkından Bedel bin Hızır, Hızır bin Ömer ve Mustafa ibn Eymirşah isimli kişiler, mahkemeye gelerek: "Ervad köyünde yaşayan Muharrem bin Habib'in küçük oğlu Cafer, otuz altı gün önce, kendi evinde tandıra düşüp vücudunun bazı yerleri yanmıştı. Bu durumda vefat etti. Olayın araştırılması ve tespit edilmesi talebimizdir." şeklinde başvuruda bulunmuşlar, bunun üzerine, Sahra Nahiyesi'nin naibi Mevlâna Ahmed Efendi, adı geçen Müslümanlarla birlikte, adı geçen Muharrem'in Ervad köyündeki evine gidip, küçük oğlu Cafer'in cesedine bakıldığında sağ elinin koluna kadar, sağ dizinin ve sağ yüzünün yandığı gözlemlenip tespit etmişlerdir. Bunun ardından, Cafer'in babası Muharrem ve annesi Fatıma, şariat mahkemesinde, "oğlumuz Cafer, bu yazının yazılmasından otuz altı gün önce kendi evimizde tandıra düşüp vefat etmiştir. Bu olaya köy halkından kimse karışmamış ve bize karşı herhangi bir zarar vermemiştir. Bu konuda hiçbir dava ve anlaşmazlığımız yoktur." demişlerdir. Bunun üzerine Mevlâna Ahmed Efendi, olayı yerinde tespit edip, şariat mahkemesine gelerek olayı rapor etmiştir. Talep üzerine bu durum kaydedilmiştir (H. 27 Zilkade 1079 / M. 28 Nisan 1669).¹⁴¹

¹⁴⁰ Nursen Tekin, *228 Numaralı Urfa Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (H.1288-1289 \ M.1871-1872)* (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 196-197.

¹⁴¹ Dirik, *Konya'da Sosyal ve Ekonomik Hayat*, 661-662.

Bir başka örnekte ise yangın nedeni ile kullanılmaz hale gelen evler ile dükkânların enkazının keşfi için naib hâkim müderris Mevlânâ Abdurrahman Efendi görevlendirilmiş, o da keşif için mimar Yusuf Halife ile birlikte H. 11 Rebiulevvel 1143 / M. 24 Eylül 1730 tarihinde yangının olduğu Balatkapısı'nda bulunan Hacı İsa Mahallesi'ndeki vakfa giderek keşif yapmışlardır.¹⁴² Yine bu örnekte de keşif naibi bilirkşi ile birlikte giderek olay yerinin keşfini gerçekleştirmiştir.

Keşif sırasında keşif ile ilgili görevlendirilen heyet ölüm veya yaralanma olayının nasıl gerçekleştiğini tespit etmekle birlikte olayın failinin sorgusunu yapmakla da görevliydi.¹⁴³ Aynı zamanda olayın tanığının bulunması durumunda tanıkların ifadeleri de alınır.¹⁴⁴ Yargıya yetkili olan naib hâkimler muhakeme yapma ve hüküm verme yetkisine sahipti. Naib bir şahit dinlerse, kadı o şahidi tekrar dinlemeden hüküm verebilirdi. Tam tersi de mümkündü. Yargıya yetkisi olmayan naib hâkimler ise bir nevi soruşturmacı gibi görev yaparlardı. Bu kimselerin dinlediği tanığı kadı tekrar dinlemeden hüküm veremezdi.¹⁴⁵ Kadının görevlendirmesi ile naib duruşmaları idare eder, olay yerine gidilmesi, yani keşif yapılması gerektiği hallerde keşfe giderdi. Yargıya yetkili bir naib keşif sırasında sanığın sorgusunu yapmış, tanıkları dinlemiş ise kadı bu kişileri tekrar dinlemeden hüküm verebilirdi.¹⁴⁶ Dolayısıyla ilk soruşturma işlemlerini yapan naibin yetkisine göre olay yerinde dinlenen kişilerin beyanları hükme esas teşkil etmesi açısından önemliydi.

1.5.2.3. Katipler

Mahkemede görevli kâtibin de keşif yaptığı görülmektedir. Örneğin İstati adındaki bir kişi mahkemeye giderek Nikola isimli bir kişinin yaralı olarak dükkânına gelip yığıldığını belirterek bu olayın incelenmesini talep etmiştir. Bunun üzerine mahkeme kâtibi Mevlânâ Mustafa görevlendirilmiş, o da olay yerinde keşif yaparak Nikola'nın sol böğründe bir bıçak yarası olduğunu keşfetmiştir. Nikola'ya bu yaranın neden olduğu sorulduğunda "Balaban İskeleyi'nde kayıktan inerken sipahi kılığında bir adam beni bıçakla yaraladı. İsmi ve yerini bilmiyorum, ama hayatta kalırsam gördüğümde tanırım. Bu yara

¹⁴² *İstanbul Kadı Sicilleri Bab Mahkemesi 150 Numaralı Sicil (1143-1144 / 1730-1732)*, proje yönetmeni M. Âkif Aydın - editör Coşkun Yılmaz (İstanbul: Kültür AŞ, 2019), 135.

¹⁴³ Kavaklı, "Keşif Hüccetlerinin Değerlendirilmesi", 127.

¹⁴⁴ Hussien, "Osmanlı Ceza Yargılamasında Soruşturma" 3/138-139.

¹⁴⁵ Bayındır, *Osmanlılarda Muhakeme Usulleri*, 98-99.

¹⁴⁶ Bayındır, *Osmanlılarda Muhakeme Usulleri*, 98-99.

nedeniyle ne malım ne param ne de kimseyle bir davam ve anlaşmazlığım yoktur.” dediği, İstati’nin talebi üzerine bu durumun yazıya geçirildiği anlaşılmaktadır.¹⁴⁷

Kâtibin keşif icrası için görevlendirildiği bir başka örnek ise yaralanma olayına ilişkindir. Köyyıkan Mahallesi sakinlerinden Minnet veled-i Serkis isimli zimmi mahkemeye giderek kardeşi olan Bedros’un Boyacı Kapısı Çarşısı’nda Tataroğlu Serkis adlı zimmi tarafından bıçaklandığını, sağ uyluğundan yaralandığını ve evde yaralı olarak yattığını belirtip keşif talebinde bulunmuştur. Mahkeme kâtibi Mevlâna Mustafa Efendi ve Çukadar Ömer Beşe bu keşif için görevlendirilmiş, onlar da şehrin subaşı Ömer Ağa ve bazı Müslümanlarla birlikte yaralının bulunduğu eve giderek keşif yapmışlardır (H. 29 Recep 1078 / M. 14 Ocak 1668).¹⁴⁸

Mahkeme kâtibinin keşfe gittiğine dair bir başka örnek ise bir cinayet olayına ilişkindir. Siirt’in Bâbü’l-Garb Mahallesi’nden Hasan bin Yasin bin Hamo isimli kişi bir iş için gittiği Siirt’in Muten-i Ömer köyünde bulunuyorken, köy ahalisi ile tefeciler arasında çıkan kavgayı ayırdığı sırada tefeciler tarafından öldürülmüştür. Cenaze eve geldiğinde mirasçıları keşif talep etmiş, mahkeme kâtibi es-Seyyid Abdülaziz Efendi keşif için görevlendirilmiştir. Kâtip es-Seyyid Abdülaziz Efendi cenaze evine giderek cesedi mahalle muhtarı ve ihtiyarları ile birlikte incelemiş, kişinin başına ve koluna vurulmak suretiyle öldürüldüğünü tespit etmişlerdir (H. 27 Rebiulahir 1312 / M. 28 Ekim 1894).¹⁴⁹

Bu örnek ise bazı kadınların yabancı erkeklerle şarap içip eğlendiklerine dair şikâyet üzerine yapılan keşfe dairdir. Beşiktaş kasabasında, İbrahim Bey ibn Abdülmenan isimli bir kişi mahkemeye giderek hacı Mahmud ve Seyyid Mehmed ibn Hüseyin isimli kişilerin odalarında bazı kadınların, kendilerine yabancı kişilerle oturup şarap içip eğlendiklerini belirterek şikâyetçi olması üzerine inceleme başlatılmıştır. Bu durumun araştırılması ve keşif için mahkeme kâtibi Mevlânâ Said Efendi görevlendirilmiş, bahsedilen yere gidildiğinde odada Halime bint-i Turgut, Kamer bint-i Ali ve Emine bint-i Abdülkerim isimli kadınlar ile Mustafa bin Ali ve Seyyid Mehmed ibn Hüseyin isimli kişilerin bir arada oturup konuştukları tespit edilmiştir. Bu kişilere sorulduğunda, Mustafa, “Emine benim eşimdir, Kamer ise kız kardeşimdir. Seyyid Mehmed ise dayımdır. Misafirlik

¹⁴⁷ *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil (999-1000 / 1590-1591)*, haz. Rifat Günelan, (İstanbul: İSAM, 2010), 153.

¹⁴⁸ Özen Tok, “Osmanlı Dönemi Hekim-Hasta İlişkileri (Kadı Sicillerine Göre XVII. Yüzyıllarda Kayseri Örneği)” *Turkish Studies* 3/4 (2008), 793-794.

¹⁴⁹ Hayrettin Savur, *Siirt’in Sosyal ve Ekonomik Yapısı, (1312-1317 / 1894 – 1900, 420 Nolu Şer’iyye Sicil Defterine Göre)* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 52.

sebebiyle buraya geldik.” şeklinde cevap vermişlerdir. Alınan bu ifadeler mahkemeye yazılı olarak bildirilmiştir (H. 14 Rabiülevvel 1061 / M. 7 Mart 1651).¹⁵⁰

Örneklerden görüldüğü üzere mahkeme kâtibinin keşif yapılmasına dair kararları bizzat icra ettiği, yaralama ve öldürme olaylarının keşfini gerçekleştirdiği, en son örnekteki olduğu gibi ihbar edilen olayın doğruluğunun tespiti için de keşif gerçekleştirdiği olmuştur.

1.5.2.4. Muhzırlar

Kadı, naib hâkim ve mahkeme kâtibi dışında mahkemede görevli muhızır denilen mübaşirler de keşfe katılabilmekteydi. Bu kimseler naib hâkime yardımcı olarak keşfe katılabildikleri gibi bizatihi keşif heyeti başkanı olarak da keşfe katılabilmekteydiler.

Örneğin Konya’da kölesi tarafından öldürülen kimsenin keşfine muhızır yardımcı görevli olarak katılmıştır. Piripaşa Mahallesi’nde ikamet eden Mahmud’un oğlu Ahmed Beşe, şer’i mahkemeye gelerek: “kardeşim Mustafa Beşe, bu belge tarihindeki gün, sabah güneş doğduktan sonra Sipahi Pazarı dışında kirayla tasarruf ettiği dükkana gelip işleriyle meşgulken, kölesi olan Abdullah oğlu Şahin, Mustafa Beşe’yi dükkanda kasten taş ve bıçakla öldürmüştür. Şeriat tarafından bu olayın incelenip tespit edilmesi için talepte bulunuyorum.” şeklinde başvurması üzerine Mevlâna Ömer Efendi görevlendirilmiştir. O da Musli Ağa ve mübaşir Selim Ağa ve isimleri yazılı Müslümanlarla birlikte adı geçen dükkâna giderek keşif yapmışlar, keşif sonucunda Mustafa Beşe’nin vücudunun sağ tarafında, kulağı ve alnında üç yerinde bıçak yarası bulunduğunu, sol tarafında gözünün üzerinde siyah bir bere (ezik) olduğunu ve yaralı olarak öldürüldüğünü görüp şahitlik etmişlerdir. Bu durum tespit edildikten sonra mübaşirle birlikte mahkemeye gidilerek kayıt altına alınmıştır (H. 25 Zilhicce 1087 / M. 28 Şubat 1677).¹⁵¹

Bir başka örnek ise havuza düşerek boğulan çocuğun ölüm keşfine ilişkindir. Keşif için Mevlâna Hızır Efendi görevlendirilmiş ve aynı zamanda o dönemin Karaman valisi olan Ali Paşa tarafından da Mehmed Ağa mübaşir olarak görevlendirilmiş ve keşfe katılmıştır. Yapılan keşifte Mehmed’in bedenine bakılmış ve gerçekten su havuzuna düşüp boğularak vefat ettiği, bedeninde herhangi bir yaralanma izi veya darbe olmadığı tespit edilmiştir.

¹⁵⁰ Ramazan Gözen, *Beşiktaş Mahkemesi 62 Numaralı Şer’iye Sicili Defteri (H. 1061-M. 1601)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001), 8.

¹⁵¹ Emrah Akbaş, *13 Numaralı Konya Şer’iye Sicili (1087-1088 / 1676-1677) Değerlendirme ve Transkripsiyon* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 191.

Bu durum yerinde kayıt altına alındıktan sonra Mevlâna Hızır Efendi şer'i mahkemeye gelerek olup biteni bildirmiştir (H. 2 Receb 1081 / M. 15 Kasım 1670).¹⁵²

Yukarıda¹⁵³ bahsi geçen bir örnekte de keşif için keşif naibi Salih Efendi görevlendirilmiştir. O da beldenin doktoru Rıfatlı Hüseyin Efendi, ikinci müfettiş Mustafa Efendi ve muhızır Hacı Halil ile birlikte olay yerine gitmişlerdir. Ölen üzerinde yapılan tespitler ve işlemler keşif naibi, belde doktoru Hüseyin Efendi, Mustafa Efendi ve muhızır Hacı Halil tarafından kayda geçirilerek rapor halinde mahkemeye sunulmuştur. Bu üç örnekte görüldüğü gibi muhızır keşfe yardımcı görevli olarak katılmış, yapılan işlemlerde yer almıştır. Muhızırın keşif heyeti başkanı olarak keşfe katıldığı da olmuştur. Örneğin yine Konya'nın Karakayış Mahallesi'nde bir kişinin öküzünün Mehmet'i vurup yaralamasına dair yapılan keşfe muhızır Arslan Bey görevlendirilmiştir. Mehmet'in yaralarının incelenmesi için yapılan keşifte, sağ kulağının üzerinden başında bir yara izi bulunduğu, kulağından kan aktığı, göz ve burnunun morluk içinde olduğu gözlemlenmiştir. Alınan ifadelerle yapılan tespitler kayda geçirilmiştir (H. 7 Zilhicce 1087 / M. 10 Şubat 1677).¹⁵⁴

1.5.2.5. Şuhûdü'l Hâl

Yukarda şuhûdü'l hâl kurumunun Osmanlı muhakeme hukukuna özgü bir yapı olduğundan bahsetmiştik. Şuhûdü'l hâl olarak adlandırılan kişiler yargılama faaliyetine katıldıkları gibi keşif ve bilirkişi heyetinde de yer almaktadır. Şuhûdü'l hâl duruşmalara gözlemci olarak katılmakla birlikte keşif sırasındaki fonksiyonu biraz daha farklıdır. Zira keşif ve bilirkişi raporları yargılamayı doğrudan etki etmektedirler. Ancak keşif ve bilirkişi heyetinde yer alan şuhûdü'l hâl'in keşfe ve bilirkişilere katkı sağlaması bu delillerin kadı nezdinde takdiri delil olması özelliğini kaybettirmez.¹⁵⁵

Örneğin Adalar nahiyesine bağlı Kartal kasabasında Hekimhanlı Hamza Beşe'nin ölümünün araştırılması için Mevlâna Ahmed Efendi kadı tarafından görevlendirilmiştir. Mevlâna Ahmed Efendi tarlaya giderek cesedi kuyudan çıkarıp incelemiş ve herhangi bir darp ya da yaralanma izi bulunmadığını, ölümün boğulma sonucunda gerçekleştiğini

¹⁵² Fatih Küçük, *14 Numaralı Konya Şer'îye Sicili (1080-1081 / 1669-1670) Değerlendirme ve Transkripsiyon* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 313.

¹⁵³ 140 numaralı dipnot.

¹⁵⁴ Akbaş, *13 Numaralı Konya Şer'îye Sicili*, 174.

¹⁵⁵ Ahmet Kılınç - Betül Kayar, "Osmanlı Yargılama Hukukunda "Şuhûdü'l Hâl"ın Fonksiyonunu Yeniden Değerlendirme Gerekliği", *Adalet Dergisi* 62/63 (Ocak Şubat 2019), 39.

doğrulamıştır. Bu keşif sırasında Abdullah oğlu Abdülkerim, Ahmed Ağa'nın hizmetkârı Hüseyin Efendi, İmam Ömer Efendi, Kayserili Mehmed Ağa, Serdar Mehmed Ağa, Sarı Ali ve Korucu Osman Beşe adındaki yedi kişi şuhûdü'l hâl olarak görev almışlardır (H. 12 Zilhicce 1167 / M. 30 Eylül 1754).¹⁵⁶ İlgili kararın; “...Mevlânâ Ahmed Efendi b. Hasan irsâl olunup ol dahi zeyl-i vesîkada muharrerü'l-esâmi Müslimîn ile mahâll-i mezkûra varup...” şeklindeki ifadeden de anlaşılacağı üzere Mevlana Ahmed Efendi olay yerine evrakta adı geçen Müslümanlarla yani şuhûdü'l hâl olarak görev yapan kişilerle gittiği belirtilmiştir.

Bir başka örnekte ise İstanbul'da Yedikule civarında, Bucakbağı Mahallesi'nde ikamet eden Ayşe bt. Abdullah, Mustafa Efendi'nin evinde kazaen vurularak ölmüş, olayın araştırılması için Mevlânâ es-Seyyid Muharrem Efendi b. es-Seyyid İsmail görevlendirilmiş, o da İstanbul'da güvenlikten sorumlu olan asesbaşı Mehmed Ağa, Subaşı Ahmed Ağa ve belgede isimleri yazılı olan diğer Müslümanlarla birlikte Mustafa Efendi'nin evine giderek Ayşe'nin cesedini incelemişlerdir. Belgede ismi yazılı Müslümanlar ise şuhûdü'l hâl olarak görev yapan Mustafa Çavuş b. İsmail, Mehmed Efendi b. Mehmed, Ali Efendi b. Osman, Ahmed Bey b. Mehmed Paşa, Mustafa Çavuş b. Ali ve Halil Çelebi b. İbrahim efendidir. Belgede bu kişilerden saygın ve şerefli kişiler olarak bahsedilmektedir. Bu kişiler olay yerinde keşif yaparak Ayşe bt. Abdullah'ın Mustafa Efendi'nin evinde kazaen vurularak öldüğünü tespit etmişler ve olayı mahkemeye bildirerek kayıt altına alınmasını sağlamışlardır (H. 27 Safer 1087 / M. 13 Mayıs 1676).¹⁵⁷

Şuhûdü'l hâl üyelerinin bilirkişilik görevi yapmasına engel bir hal yoktur. Ancak mutlaka bilirkişilerin şuhûdü'l hâl üyesi olması gerektiği gibi bir anlam çıkarılmamalıdır. Şuhûdü'l hâl'in bilirkişi olarak görev yaptığı alanında uzman olduğu sicillerde “üstad”, “fahrü'l” gibi unvanların kullanılmasından anlaşılmaktadır. Ayrıca bilirkişilerin “bi-garaz” olması gerektiği de belirtilmektedir.¹⁵⁸ Örneğin H. Rabiulevvel 1117 / M. Temmuz 1705 tarihli tahrirde İstanbul'da büyük Ayasofya yakınlarında, Üsküplü Mahallesi'nde bulunan Haremeyn Vakfı'na ait evin kirasının keşif ile yeniden belirlendiği, keşfe bilirkişi olarak görev yapan şuhûdü'l hâl'in de katıldığı anlaşılmaktadır. İlgili kararda “...hâssa

¹⁵⁶ *İstanbul Kadı Sicilleri Adalar Mahkemesi I Numaralı Sicil (1178-1184 / 1764-1771)*, proje yönetmeni M. Akif Aydın – editör Coşkun Yılmaz (İstanbul: Kültür AŞ, 2019), 36-37.

¹⁵⁷ *İstanbul Kadı Sicilleri İstanbul Mahkemesi 18 Numaralı Sicil (1086-1087 / 1675-1676)*, haz. Salih Kahriman ... [ve öte] (İstanbul: İSAM Yayınları, 2010), 279.

¹⁵⁸ Kılınç - Kayar, “‘Şuhûdü'l Hâl'in Fonksiyonunu Yeniden Değerlendirme Gerekliği”, 42.

mimarlardan üstâd Muharrem b. Abdullah ve zeyl-i kitâbda mastûrû'l-esâmî olan bî-garaz Müslimânlar ile..."¹⁵⁹ denilmek suretiyle bilirkişiden üstad şeklinde bahsedildiği, aynı zamanda bi-garaz Müslümanlar denilerek şuhûdü'l hâl'e işaret edildiği anlaşılmaktadır.

1.5.2.6. Bilirkişiler

Şuhûdü'l hâl bütün yargılama faaliyetlerinde bulunduğu gibi keşifte de benzer gerekçelerle bulunur. Ancak bilirkişiler ihtiyaç duyulduğunda kadı tarafından görevlendirildiği takdirde keşfe katılabilirdi. Bilirkişi atama yetkisi mahkemenin takdirinde idi.¹⁶⁰ Keşif sırasında konunun uzmanlık gerektiren bir durum olması halinde mahkemenin takdiri ile bilirkişiler keşfe katılabilmekteydiler.¹⁶¹ Bu kişiler keşif icrası sonrasında mahkemeye rapor hazırlayıp sunarlardı.¹⁶²

Keşif ve bilirkişilik arasında son derece önemli bağlar vardır. Yukarıda zorunlu bilirkişilik bahsinde açıklandığı üzere köle ve cariyelerde varlığı iddia edilen (verem olması, cüzzam olması, hastalıklı olması gibi) kusurların tespiti için iki adil Müslüman doktor tarafından muayene edilmesi zorunluluktadır. İki adil doktor tarafından muayene edildikten sonra kadı hükmünü verirdi.¹⁶³

Örnek bir olayda İstanbul'da Ali Paşa-yı Atîk Mahallesi'nde ikamet eden Mehmed Çelebi b. Ahmed adındaki kişi, mahkemede Ali Beşe b. Hüseyin'in huzurunda: "Bu kitaptan yedi gün önce, Ali Beşe, bu orta boylu, açık kaşlı, sarı lekeli gözlü, Rus asıllı Belkıs bt. Abdullah adlı cariyeyi bana 115 kuruş karşılığında sattı ve teslim etti. Ben de satın alıp teslim aldım. Ancak adı geçen cariyeye rahim veremi ve karın hastalıklarına tutulmuş ve bu ayıplar satıştan önce Ali Beşe'nin yanında mevcut ve eski olduğundan, Ali Beşe'ye sorulup adı geçen cariyeyi elimden almasını ve ödediğim parayı bana geri vermesini talep ediyorum." şeklinde davacı olmuştur. Bunun üzerine cariyenin ayıpları tabipler tarafından incelenerek hastalıklarının bilinen kusurlardan olup olmadığının tespiti için padişah tarafından bir bilirkişi heyeti tayin edilmiştir. Tabiplerden Mehmed Efendi b. Mustafa adındaki kişi inceleme yaptıktan sonra, adı geçen cariyenin bu ayıplara sahip

¹⁵⁹ *İstanbul Kadı Sicilleri Evkaf-ı Hümayun Müfettişliği 1 Numaralı Sicil (1016-1035 / 1608-1626)*, proje yönetmeni M. Akif Aydın – editör Coşkun Yılmaz (İstanbul: Kültür AŞ, 2019), 73.

¹⁶⁰ Yurtseven - Kayar, "Osmanlı Muhakeme Hukuku'nda Şuhûdü'l Hal", 71.

¹⁶¹ Ali Şafak, "Ehl-i Vukuf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (Erişim 21 Ekim 2024).

¹⁶² Aslan - Korkmaz, "Olay Yeri Ön İnceleme-Keşif ve Tahrir-Raporları", 248.

¹⁶³ Kılınç, "Osmanlı Hukukunda Zorunlu Bilirkişilik", 53-58.

olduğunu bildirmiştir. Ali Beşe'ye bu durum sorulduğunda, cariyeyi sattığını ve parayı aldığını kabul etmiş, fakat bu kusurların satıştan önce mevcut olmadığını söylemiştir. Bunun üzerine Mehmed Efendi ve Abdullah Efendi'nin şahitlikleri istenmiştir. Şahitler, cariyedeki bu kusurların bir aydan daha eski olduğunu ve yeni olmadığını belirterek bu hususta şahitlik etmişlerdir. Sonrasında Mehmed Çelebi, şariat gereği yemin etmiş, bu işlemler sonrasında cariyenin geri alınması ve ödediği paranın iadesi için Ali Beşe'ye talimat verilmiştir (H. 20 Safer 1087 / M. 4 Mayıs 1676).¹⁶⁴ Görüldüğü üzere bu olayda cariyenin hastalıklı olup olmadığının tespiti için zorunlu bilirkişilik devreye girmiştir.

Doğrudan Dîvân-ı Hümayûn'a başvurulmuş bir olay için ilk derece mahkemesine sorunun bilirkişiye başvurularak çözümlenmesi gerektiğine dair talimatların verilmesi şeklinde olaylar da gerçekleşmiştir.¹⁶⁵ Örneğin Rukiye Sultan'a ait Saruhan ve Tire sancaklarındaki çiftliklerde meydana gelen yolsuzluk iddialarının incelenmesi için kadıya bir buyruk gönderilmiştir. Rukiye Sultan Saruhan ve Tire sancaklarındaki çiftliklerinde görevli olan kethüda ve çobanlarının, sekiz yıldır her yıl belli bir miktarda ürün elde edildiğini söyleyerek, sekiz bin üç yüz koyununun ve bin dört yüz mandasından elde edilmesi gereken ürünün yarısından azını verip kendisine büyük bir haksızlık yapıldığını iddia ederek padişah'tan mirî hâs koyun ustası Mustafa Usta, koyun kethüdası, yiğitbaşları ve başeskileri bilirkişilik yaparak Eyüb Mollası'nın huzurunda çobanları ve çiftlik kethüdası ile birlikte ürünün miktarı tespit edilerek kayıtlara geçirilmesini ve adaletin sağlanması için buyruk verilmesini talep etmiştir. Bunun üzerine "Hâslar kadısı, saygın efendi hazretleri, bilirkişiler aracılığıyla durumu inceleyip huzurumuza bildirmeniz buyuruldu." şeklinde kadıya bilirkişiler aracılığı ile durumu inceleyip bildirmesi için emir verilmiştir.¹⁶⁶

Ölüm ve yaralanma olayına ilişkin keşfe gidildiği zaman doktorların bilirkişi olarak keşif heyetinde yer aldığı kayıtlardan anlaşılmaktadır. Öldürme ve yaralama gibi olaylarda olayın adli bir vaka olup olmadığı, bir başka kimse tarafından gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği, ya da kazaen meydana gelip gelmediğinin belirlenebilmesi açısından tıbbi verilere ihtiyaç durulduğundan hekimler keşif heyetinde yer almışlardır.¹⁶⁷

¹⁶⁴ *İstanbul Kadı Sicilleri İstanbul Mahkemesi 18 Numaralı Sicil (1086-1087 / 1675-1676)*, haz. Salih Kahriman ... [ve öte] (İstanbul: İSAM Yayınları, 2010), 310-311.

¹⁶⁵ Kılınç, "Osmanlı Hukukunda Zorunlu Bilirkişilik", 58-62.

¹⁶⁶ *İstanbul Kadı Sicilleri Eyüp Mahkemesi ((Havâss-ı Refîa) 90 Numaralı Sicil (1090-1091 / 1679-1680)*, haz. Fuat Recep ... [ve öte.] (İstanbul: İSAM Yayınları, 2011), 567.

¹⁶⁷ Kılınç "Bilirkişi Sıfatlarıyla Hekimler", 304.

Ölüm olayının ateşli silahla, bıçakla ya da başkaca kesici, delici, yaralayıcı bir aletle işlenip işlenmediğinin tespiti olayın aydınlanması açısından önem arz etmektedir.¹⁶⁸

Örneğin, Üsküdar'da Solaksinan Mahallesi'nde oturan Mehmed b. Hacı İbrahim'in Mehmed b. Abdullah tarafından belinden şiş ile yaralandığını iddia ederek mahkemeye başvurmuş: "Mehmed, bildirilen tarihte, adı geçen şehirde Kavak İskeleyi'nde beni belimin ortasından şiş ile vurup yaralamıştır. Bu durumun tespit ve muayene edilmesini talep ediyorum." şeklinde talepte bulunması üzerine cerrahlar zümresinden Ali Efendi ve isimleri kayıtlı diğer Müslümanlarla birlikte, adı geçen Mehmed'in belinin ortasından şiş yarası ile yaralandığı yapılan keşif ve muayene sonrasında tespit edilmiştir. Bu tespitler mahkemeye sunulmuştur (H. 28 Cemaziyelevvel 1204 / M. 13 Şubat 1790).¹⁶⁹

Bir başka örnekte ise, Üsküdar'da, Selami Mahallesi'nde bulunan Hacı Selim Ağa Hamamı'nda ikamet eden İbrahim bin Abdullah isimli kişi, Üsküdar'da mahkemeye gelerek hamamın yakınındaki kahvehane içinde ismi bilinmeyen bir kayıkçı askeri tarafından haksız yere tabanca ile sol kürek kemiği altından ve sol böğründen iki yerinden vurularak yaralandığını belirtmiştir. Mahkemece keşif ve muayene yapılmasını talep etmiştir. Bu durumda cerrahlar arasında bulunan Hacı Ali Efendi ve diğer adı geçen kişiler, İbrahim'in vücuduna bakmışlar ve gerçekten sol kürek kemiği altından ve sol böğründen iki yerinden kurşun yarası aldığını tespit etmişlerdir. Keşif ve muayene sonrası durum mahkemeye bildirilmiştir (H. 22 Rebiulevvel 1205 / M. 29 Kasım 1790).¹⁷⁰

Bu örnekte de, Galata'da ikamet eden Anaştaş oğlu Yani isimli gayrimüslim, mahkemeye gelerek Üsküdar'da olayın gerçekleştiği gece Terzi Davit adlı, yine aynı şehirde Yenimahalle'de oturan bir gayrimüslim tarafından haksız yere kasıtlı olarak bıçakla sol uyluğundan yaralandığını ve durumu şer'i mercilere bildirmek istediğini belirtmiştir. Cerrah Ali Efendi ve diğer isimleri kayıtlı kişiler, Anaştaş'ın vücudunu incelediklerinde gerçekten bıçak yarasıyla sol uyluğundan yaralı olduğunu tespit etmişler ve bu keşif ve inceleme sonucu durumu mahkemeye bildirmişlerdir (H. 6 Şaban 1205 / M. 10 Nisan 1791).¹⁷¹

¹⁶⁸ Kılınç "Bilirkişi Sıfatlarıyla Hekimler", 305.

¹⁶⁹ *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 531 Numaralı Sicil (1204-1207 / 1790-1793)*, proje yönetmeni M. Âkif Aydın - editör Coşkun Yılmaz (İstanbul: Kültür AŞ, 2019), 157.

¹⁷⁰ *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 531 Numaralı Sicil (1204-1207 / 1790-1793)*, proje yönetmeni M. Âkif Aydın - editör Coşkun Yılmaz (İstanbul: Kültür AŞ, 2019), 337.

¹⁷¹ *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 531 Numaralı Sicil (1204-1207 / 1790-1793)*, proje yönetmeni M. Âkif Aydın - editör Coşkun Yılmaz (İstanbul: Kültür AŞ, 2019), 439.

Trabzon’da gerçekleşen Elhac Ali isimli kişinin bıçakla yaralanması, yaralanması sonrası olayı gerçekleştiren kişi tarafından itilerek taş kayalık alana düşüp sol elinin bileğinin çıkması, sağ diz kapağının kırılmasına ilişkin keşif ve muayene cerrah Mehmet tarafından gerçekleştirilmiştir (H. 11 Ramazan 1126 / M. 20 Eylül 1714).¹⁷²

Örnek olaylarda da görüldüğü üzere konunun uzmanlık gerektiren bir durum olması nedeni ile hekimler, keşif heyetinin bir üyesi, şühûdü’l hâl ve bilirkişi (ehl-i vukuf) olarak Osmanlı Devleti ceza muhakemesinde yer almışlardır.¹⁷³

Bir kişinin parmağının kesik olup olmadığı gibi davalarda davanın konusu tıbbi ilgilendiren bir konu olsa da hayatın doğal akışı içerisinde ve hâkimin tecrübesiyle anlaşılan olaylarda hekim bilirkişisine başvurulmamıştır. Kişinin parmağının kesilmesi sonucu iş görüp göremeyeceğinin tespiti gibi bir durumda ise hekimlerin görüşü önemli olduğundan hekimlere başvurulmuştur.¹⁷⁴

Huzurdaki kişide cüzam hastalığı olup olmadığının tespit edilmesi gibi durumlarda hekimlerin görüşüne mahkeme huzurunda başvurulduğu gibi, aciliyet arz etmeyen durumlarda örneğin yaralı bir kimse de uzuv kaybı olup olmadığının tespiti açısından kendi dükkânında muayene ederek raporun mahkemeye sunulması şeklinde de hekimlerin görüşüne başvurulmuştur.¹⁷⁵

Ceset üzerinde darp ve cebir izleri, ateşli, delici, kesici veya yaralayıcı alet izleri, izlerin cesedin vücudunun neresinde olduğu, yaranın genişliği ve derinliği gibi hususları ihtiva eden rapor yargılamada delil olarak dikkate alınırdı.¹⁷⁶ Ancak yine de takdiri delil niteliğinde olan bilirkişinin raporu hâkimi bağlayıcı nitelikte değildi, delil niteliğini serbestçe takdir ederdi.¹⁷⁷ Bu şekilde bir nevi günümüz adli tıbbının görevi kadı marifetiyle keşif heyeti tarafından yerine getirilirdi.¹⁷⁸ Bilirkişi olarak görev yapan hekimlerin adlarının kayıtlarda yer almasından kadının vermiş olduğu hükümde bilirkişi hekimlerinin raporlarının etkili olduğu sonucu çıkarılabilir.¹⁷⁹

¹⁷² Şimşek, “Trabzon’da Yaralama ve Cinayet Vakaları”, 17.

¹⁷³ Kılınç “Bilirkişi Sıfatlarıyla Hekimler”, 299.

¹⁷⁴ Kılınç “Bilirkişi Sıfatlarıyla Hekimler”, 301-302.

¹⁷⁵ Kılınç “Bilirkişi Sıfatlarıyla Hekimler”, 306-307.

¹⁷⁶ Aslan, *Şühûdü’l-hal” Jüri Osmanlı Devri Uygulaması*, 46-47.

¹⁷⁷ Kılınç, “Osmanlı Hukukunda Zorunlu Bilirkişilik”, 47.

¹⁷⁸ Tok, “Keşif Raporları 1650-1660”, 334.

¹⁷⁹ Kılınç “Bilirkişi Sıfatlarıyla Hekimler”, 301.

1.5.2.7. Diğer Görevliler

Bilindiği üzer Osmanlı Devleti ceza muhakemesinde soruşturmayı bizzat kadı yapabileceği gibi görevlendirdiği bostancıbaşı, subaşı, odabaşı, muhtesip gibi kimselere de yaptırabilirdi. Bu kişiler olay yeri ve ceset incelemesi gibi işlemleri yaparlar, suç isnadında bulunulan kimseyi tespit ederek mahkemeye teslim ederlerdi. Yaptıkları bu işlemleri de yazıya kaydeder, kadıya verirlerdi.¹⁸⁰ Dolayısıyla keşfe bostancıbaşı, subaşı, odabaşı, muhtesip gibi kimselere de katılabilirdi.

Örneğin İkizce Köyü'nde kendisini evinde asan Döndü isimli kızın ölüm sebebinin araştırılmasına dair keşif Subaşı tarafından yapılmıştır. Yapılan keşif sonrasında kızın ölümünde başkasının kusuru olmadığı tespit edilmiştir (H. 11-20 Rebiulevvel 971 / M. 29 Ekim-7 Kasım 1563).¹⁸¹

Yine yukarıda¹⁸² detayları anlatılan Ayşe bt. Abdullah'ın Mustafa Efendi'nin evinde kazaen vurularak öldüğü olaya ilişkin Mevlânâ es-Seyyid Muharrem Efendi b. es-Seyyid İsmail görevlendirilmiş, o da İstanbul'da güvenlikten sorumlu olan asesbaşı Mehmed Ağa, Subaşı Ahmed Ağa ve belgede isimleri yazılı olan diğer Müslümanlarla birlikte Mustafa Efendi'nin evine giderek Ayşe'nin cesedini incelemişlerdir.

Bu kimseler dışında H. 27 Rebiulahir 1312 / M. 28 Ekim 1894 tarihinde Siirt'te meydana gelen bir cinayet olayının keşfine mahalle muhtarı ve ihtiyar heyetinin katıldığı olmuştur.¹⁸³

Bir kadının yaralanması ya da ölümünde kadının mahremiyeti nedeni keşfe kadınlar da katılmışlardır.¹⁸⁴ Örneğin Amasya'da Seyfeddin Mahallesi'nde ikamet eden Ayşe binti Ebubekir yaralanmış, bu olay nedeniyle yapılan keşfe iki kadın da katılmış ve Ayşe'nin muayenesini yapmışlardır. Ayşe'nin kayınpederi kadından keşif talebinde bulunarak Ayşe'nin vücuduna gelen taş sebebiyle sakatlandığını iddia etmiştir. Belgede Ayşe'nin muayenesini yapan Kahraman binti Abdurrahman ve Rabia binti Himmet isimli kadınlardan “kabil hatunlardan” şeklinde bahsedilmiş, yaptıkları muayene sonucu Ayşe'nin yaralanmasının vücuduna gelen taş nedeniyle olmadığını, bastırma yarası

¹⁸⁰ Hussien, “Osmanlı Ceza Yargılamasında Soruşturma”, 3/131-144.

¹⁸¹ Leyla Özpolat, *1 Numaralı Konya Şer'iye Sicili (970-1019 / 1563-1610) Değerlendirme ve Transkripsiyon* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 324.

¹⁸² 157 numaralı dipnot.

¹⁸³ Savur, *Siirt'in Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, 52.

¹⁸⁴ Kavaklı, “Keşif Huccetlerinin Değerlendirilmesi”, 126.

olduğunu tespit etmişlerdir (H. 24 Şevval 1052 / M. 15 Ocak 1643).¹⁸⁵ Görüldüğü gibi bir kadının yaralanması ya da ölümünde kadının mahremiyeti nedeni iki kadın keşif heyetinde yer almıştır.

1.5.2.8. Taraflar

Yukarıda sayılan görevliler dışında ölenin veya yaralananın yakınları ya da yaralananın kendisi de keşfe katılabilmekteydi. Keşif sonuçlarına dair düzenlenen raporun bir örneği ölenin yakınına, yaralının kendisine ya da yakınına verilirdi. Tutulan tutanağın diğer bir örneği de kadıya teslim edilirdi.

1.5.3. Keşfin Zamanı ve Yeri

Osmanlı Devleti ceza muhakemesinde keşfin ne zaman yapılacağına dair bir düzenleme bulunmamakla birlikte keşfin geciktirilmeden yapılması gerekirdi. Ölüm olaylarında keşif, ırmak, tarla, bağ bahçe, gemi, ev gibi ölüm olayının meydana geldiği yerde, yaralanma olaylarında ise eğer yaralanan mahkemeye gidebilecek durumda ise mahkemenin görüldüğü yerde, gidemeyecek durumda ise bulunduğu yerde keşif yapılırdı.¹⁸⁶

Örneğin Gemi reisi Akva v. Panayot'un arkadaşlarından Morka'nın gemi direğinin kafasını ezmesi nedeniyle öldüğü olaya ilişkin keşif gemide yapılmıştır. Morka, gemi direği altında kalarak başı ezilmiş ve ölmüştür. Bu durumun incelenmesi ve tespit edilmesi talebi üzerine mahkeme Mevlânâ Abdulkadir Efendi'yi görevlendirmiştir. O da belgede ismi geçen Müslümanlarla birlikte olay yerine gidip inceleme yapmıştır. Morka'nın başının gemi direği altında ezilip öldüğü olay yerinde tespit edilmiştir. Bu şekilde olay yerinde rapor hazırlanmış, belgede ismi yazılı olan Müslümanlarla birlikte mahkemeye gidilerek olay doğrulanarak yapılan bu tespit yazıya geçirilmiştir (H. 8 Zilhicce 1064 / M. 20 Ekim 1654).¹⁸⁷

Bir başka örnekte ise keşfin ölüm olayının gerçekleştiği evde yapıldığı anlaşılmaktadır. İstanbul Dikilitaş civarındaki Ali Paşa Mahallesi'nde, merhum Mimar Hayreddin Vakfi odalarında yaşayan Sahak ve Kirya'nın kızı olan Ermeni Sahak mahkemeye giderek bir

¹⁸⁵ Canan Yıldırım, *4 Numaralı Şer'îye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi* (Amasya: Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 148.

¹⁸⁶ Kavaklı, "Keşif Huccetlerinin Değerlendirilmesi", 126.

¹⁸⁷ *İstanbul Kadı Sicilleri Ahi Çelebi Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (1063-1064 / 1652-1653)*, proje yönetmeni M. Akif Aydın – editör Coşkun Yılmaz (İstanbul: Kültür AŞ, 2019), 349.

gün önce ikindi vakti, küçük kızı Sâre'nin yaşadıkları evin merdiveninden düşerek öldüğünü belirterek mahkemeden bu konuda keşif yapılmasını ve mahallelinin de şahitlik etmesini talep etmiştir. Mahkemece Mevlânâ Mehmed Efendi görevlendirilmiş, o da isimi yazılı Müslümanlarla birlikte Sahak'ın yaşadığı eve giderek incelemelerde bulunmuştur. Yapılan incelemede Sâre'nin sağ kulağının üzerinden darbe alarak ve sağ omzunun sıyrılarak vefat ettiğini şahitlerle birlikte tespit etmiştir. Bu durum mahkemeye iletilerek kayıt altına alınmıştır (H. 1 Ramazan 1072 / M. 20 Nisan 1662).¹⁸⁸

Örnek olaylarda keşfin ölüm olayının meydana geldiği gemide ve evde yapıldığı anlaşılmaktadır.

Yaralama olayına ilişkin bir keşfin mahkemede yapıldığı görülmektedir. Örneğin Yusuf b. Abdullah adlı kişi mahkemeye giderek Trabzon kalesi mustahfızlarından Ramazan b. Hayreddin'in sarhoşken bıçakla omzunu yaraladığını iddia etmiştir. Bunun üzerine mahkeme huzurunda omzu açılması istenmiş, omzu açıldığında gerçekten de yaralandığı tespit edilmiştir. Bu da sicilde “omuzun açup görüldükde fi'l-vâki' mecrûh” şeklinde ifade edilmiştir (H. 23 Safer 965 / M. 15 Aralık 1557).¹⁸⁹

1.5.4. Keşfin Gerçekleştirilmesi ve Tutanağa Bağlanması

Osmanlı Devleti ceza hukukunda kamu hukuku anlayışı bulunmamaktadır. Meydana gelen bir olayın mahkemeye veya ilgililere bildirilmesi gerekirdi.¹⁹⁰ Öldürme ve yaralama olayı meydana geldiğinde tahkikat, ölenin yakınlarının şikâyeti ya da olaya şahit olanların ihbarı ile başlardı. Ya da olaydan bir şekilde haberdar olan bostancıbaşı, subaşı, odabaşı ve muhtesip gibi kamu görevlilerinin olayı kadıya bildirmesi ile de tahkikat başlayabilirdi.¹⁹¹ Genellikle bu kişiler suda boğulma, intihar, soba zehirlenmesi gibi kimlikleri ve ölüm nedenleri tespit edilemeyen şüpheli ölümlerle ilgili keşif talebinde bulunurlardı.¹⁹² Olaydan haberdar olunması ile ceza muhakemesi hukukunun ilkelerinden olan hakikatin araştırılması için kadı tarafından bir heyet görevlendirilir, heyet olayın meydana geliş şeklini keşfetmek ve kayıt altına almak için olay yerine giderdi.¹⁹³ Bir

¹⁸⁸ *İstanbul Kadı Sicilleri İstanbul Mahkemesi 10 Numaralı Sicil (1072-1073 / 1661-1663)*, proje yönetmeni M. Akif Aydın – editör Coşkun Yılmaz (İstanbul: Kültür AŞ, 2019), 304.

¹⁸⁹ Ali Turan, *1815 Numaralı Trabzon Şer'îye Sicilinin Transkripsiyonu ve Hukuki Değerlendirmesi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 85.

¹⁹⁰ Kavaklı, "Keşif Hüccetlerinin Değerlendirilmesi", 121.

¹⁹¹ Hussien, "Osmanlı Ceza Yargılamasında Soruşturma", 3/139.

¹⁹² Kavaklı, "Keşif Hüccetlerinin Değerlendirilmesi", 121-122.

¹⁹³ Aslan - Korkmaz, "Olay Yeri Ön İnceleme-Keşif ve Tahrir-Raporları", 249.

kadının yaralanması ya da ölümünde kadının mahremiyeti nedeni ile keşif heyetinde kadınlar da yer alabilmekteydi.¹⁹⁴ Bu heyette bilirkişilerin yanında, subaşı, odabaşı ve mahallenin ileri gelenlerinden oluşurdu. Bu kişiler tanıkların ifadesinin alınması, cesedin veya yaralananın muayenesi gibi gerekli incelemeleri yapar ve kayıt altına alırdı.¹⁹⁵

1.5.4.1. Tahrir Raporları

Yukarıda ifade edildiği üzere keşif heyetinin yaptığı işlemler sonrası bir rapor yazılmaktadır. Buna tahrir adı verilir.¹⁹⁶ Suç oluşturan eylem ile ilgili araştırma yapılması, mevcut durumun tespit edilmesi, düşünceler ile birlikte mahkemeye sunulması işlemi ise tahrir raporu olarak adlandırılmaktadır.¹⁹⁷

Ölüm olayının incelemesinde bir nevi ölü muayene tutanağı düzenlenmekteydi. Ceset üzerinde darp ve cebir izleri, ateşli, delici, kesici veya yaralayıcı alet izleri, izlerin cesedin vücudunun neresinde olduğu, yaranın genişliği ve derinliği gibi bütün ayrıntılar yer alırdı.¹⁹⁸ Konunun tıbbi bir uzmanlık gerektirmesinden dolayı ölüm ve yaralanma olayına ilişkin keşfe gidildiği zaman doktorların bilirkişi olarak keşif heyetinde yer aldığı kayıtlardan anlaşılmaktadır.¹⁹⁹ Bu raporlama işleminden sonra keşif heyetinde bulunan kimselerin isimleri rapor tutanağına yazılırdı. Raporun bir örneği ölenin yakınına, yaralının kendisine ya da yakınına verilirdi. Tutulan tutanağın bir örneği de kadiya teslim edilirdi.

Meydana gelen ölüm ve yaralanma olaylarında kimsenin herhangi bir dahlinin olmadığına tespit edilip kayıt altına alınması için de keşif talebinde bulunulurdu. Bu talepler daha sonra bir davayla karşı karşıya kalınmamak için yapılırdı, zira meydana gelen ölümün doğal ölüm ya da herhangi bir kimsenin dahli olmadığına tespiti istenirdi. Bu tür tespit ve kayıtlara genellikle subaşı²⁰⁰ ya da asesbaşı²⁰¹ gibi bir güvenlik mensubu

¹⁹⁴ Kavaklı, "Keşif Hüccetlerinin Değerlendirilmesi", 126.

¹⁹⁵ Hussien, "Osmanlı Ceza Yargılamasında Soruşturma", 3/138-139.

¹⁹⁶ Hüseyinikoğlu, "Keşif Uygulamaları", 1-22.

¹⁹⁷ Aslan - Korkmaz, "Olay Yeri Ön İnceleme-Keşif ve Tahrir-Raporları", 244.

¹⁹⁸ Aslan - Korkmaz, "Olay Yeri Ön İnceleme-Keşif ve Tahrir-Raporları", 249.

¹⁹⁹ *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 531 Numaralı Sicil (1204-1207 / 1790-1793)*, proje yönetmeni M. Akif Aydın – editör Coşkun Yılmaz (İstanbul: Kültür AŞ, 2019), 157, 337, 439.

²⁰⁰ Osmanlılar'da şehirlerin güvenliğini sağlayan güvenlik görevlisine subaşı denilmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Mücteba İlgürel, "Subaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (Erişim 01 Kasım 2024).

²⁰¹ Asesbaşı, Osmanlı Devleti'nde yeniçeri ağa bölüklerinden birini teşkil eden aseslerin âmiridir. Bölük kumandanı olarak ocak içindeki askerî görevi dışında, şehrin özellikle geceleri inzibat ve asayişinden de sorumludur. Detaylı bilgi için bkz. Abdulkadir Özcan, "Asesbaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (Erişim 01 Kasım 2024).

bulunmazdı. Bunun nedeni adli bir vakıa olmadığı içindir. Durumun şüpheli olduğu hallerde ise keşif heyetine eşlik ederlerdi.²⁰²

Herhangi bir keşfe ihtiyaç olmayan ölüm döşeğindeki bir kimsenin vasiyetnamesini kaydetmek gibi bir olay sebebi ile mahkeme tarafından tahrir/kaydetme görevlendirmeleri de yapılmaktaydı.²⁰³

1.5.4.2. Keşif Hüccetleri

Hüccet bizzat kadı tarafından düzenlenen hukuki bir belgedir ve davanın sıhhatini delalet eder. Hüccet “kadı huzurunda taraflardan birinin ikrarını, diğerinin bu ikrarı tasdikini içeren ve bir hükmü ihtiva etmeyen hususlara dair düzenlenmiş belgelere verilen addır.” şeklinde tanımlanabilir.²⁰⁴ Konularına göre hüccetler, satış hüccetleri, boşanma hüccetleri, nikâh hüccetleri, köle azadı hüccetleri, vekâlet hüccetleri gibi isimlendirilir.²⁰⁵ Konumuzu ilgilendiren hüccet çeşidi de keşif hüccetleridir. Yaralanma ve ölüm olaylarında keşif yapılarak yaralanmanın olduğu insan uzvunun veya meydana gelen ölümün sebebinin tespiti yapılır. İşte bu tespitlere keşif hüccetleri denilmektedir.²⁰⁶

Olayın incelenmesi sonucu bir rapor hazırlandığını, buna tahrir raporu adı verildiğini ifade etmiştik. Bu raporun bir örneği ölenin yakınına, yaralının kendisine ya da yakınına verilirdi. Tutulan tutanağın bir örneği de kadıya teslim edilirdi. Kadı tarafından hüccet tanzim edilirdi. Keşfe giden heyet kadı tarafından verilen hüccette şuhûdü’l-hâl olarak yer alırdı. Hüccette keşfe giden şuhûdü’l-hâl atfen “...zeyl-i vesîkada muharrerü’l-esâmi Müslimîn ile mahâll-i mezkûra varup...”²⁰⁷ şeklindeki ifadede de anlaşılacağı üzere keşif heyeti aynı zamanda şuhûdü’l hâl olarak görev yapmıştır. Şuhûdü’l-hâl verilen hüccetin olaya uygun olduğunu onaylamış olurlardı.²⁰⁸

Olayın öğrenilmesi, olay yerinde keşif yapılması, olayın faillerinin sorgulanması, tanıklarının ifadelerinin alınması, keşifle ilgili olarak “şuhûdü’l-hâl” listesinin eklenmesi

²⁰² Aslan - Korkmaz, “Olay Yeri Ön İnceleme-Keşif ve Tahrir-Raporları”, 250-252.

²⁰³ Aslan - Korkmaz, “Olay Yeri Ön İnceleme-Keşif ve Tahrir-Raporları”, 245.

²⁰⁴ Mustafa Oğuz - Ahmet Akkündüz, “Hüccet” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (Erişim 01 Kasım 2024).

²⁰⁵ Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, 112.

²⁰⁶ Kavaklı, “Keşif Hüccetlerinin Değerlendirilmesi”, 118.

²⁰⁷ *İstanbul Kadı Sicilleri Adalar Mahkemesi I Numaralı Sicil (1178-1184 / 1764-1771)*, proje yönetmeni M. Akif Aydın – editör Coşkun Yılmaz (İstanbul: Kültür AŞ, 2019), 36.

²⁰⁸ Aslan - Korkmaz, “Olay Yeri Ön İnceleme-Keşif ve Tahrir-Raporları”, 250.

ve tahrir raporu hazırlanması ile keşif hüccetinin yazılması meydana gelen bir olayın aşamalarıdır.²⁰⁹

1.5.5. Keşif ve Tahrir Ücreti

Vasiyetname ve vekâletname gibi sadece tahriri gerektiren durumlar için veya olayın araştırılması ve adli bir vakanın soruşturulması gibi keşif ile birlikte tahriri gerektiren durumlar için mahkeme tarafından görevlendirme yapılabilmektedir.²¹⁰ Keşfe katılan bu görevlilere ücret ödenip ödenmediği net değildir.²¹¹ Keşif zor bir işti ve zaman alırdı, bu nedenle keşfe katılanların masraflarının karşılanması gerektiğine dair öğretide görüşler vardır.²¹²

1.5.6. Keşif ve Tahrir Raporlarının Yargılamada Kanıt Değeri

Bir olayın araştırılması ve adli bir vakanın soruşturulması gibi nedenlerle yapılan keşifler ve tutulan tahrir raporları delil niteliğinde olduğundan mahkemenin kanaatine etki ediyordu. Delillerin hızlı ve eksiksiz toplanması ile yargılama da kısa sürede bitiriliyordu.²¹³ Bu da Osmanlı Devleti ceza muhakemesinin önemli ilkelerinden olan yargılamanın hızlı bir şekilde bitirilmesi ilkesine hizmet ediyordu.²¹⁴ Keşif ve tahrir raporları ile birlikte eksiksiz yapılan bir tahkikat ile yargılama bir veya iki celsede tamamlanırdı.²¹⁵ Keşif ve tahrir raporlarının yargılamanın kısa sürede tamamlanmasında etkisi büyüktü.

Ceset üzerinde darp ve cebir izleri, ateşli, delici, kesici veya yaralayıcı alet izleri, izlerin cesedin vücudunun neresinde olduğu, yaranın genişliği ve derinliği gibi hususları ihtiva eden rapor yargılamada delil olarak dikkate alınırdı.²¹⁶ Ancak yine de takdiri delil niteliğinde olan bilirkişinin raporu kadıyı bağlayıcı nitelikte değildi, delil niteliğini

²⁰⁹ Kavaklı, "Keşif Hüccetlerinin Değerlendirilmesi", 128.

²¹⁰ Aslan - Korkmaz, "Olay Yeri Ön İnceleme-Keşif ve Tahrir-Raporları", 253.

²¹¹ Hüseyinikoğlu, "Keşif Uygulamaları", 18.

²¹² İbrahim Erdoğan, "17. Yüzyılın İkinci Yarısında Taşrada Yargı Uygulamaları: Harput Örneğinde "hâkimü'sşer", *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi* 1/2 (2014), 79; Aslan - Korkmaz, "Olay Yeri Ön İnceleme-Keşif ve Tahrir-Raporları", 253.

²¹³ Aslan - Korkmaz, "Olay Yeri Ön İnceleme-Keşif ve Tahrir-Raporları", 253.

²¹⁴ Bayındır, *Osmanlılarda Muhakeme Usulleri*, 139.

²¹⁵ Akman, *Osmanlı Devleti'nde Ceza Yargılaması*, 21.

²¹⁶ Aslan, *Şühûdü'l-hal" Jüri Osmanlı Devri Uygulaması*, 46-47.

serbestçe takdir ederdi.²¹⁷ Bu şekilde bir nevi günümüz adli tıbbının görevi kadı marifetiyle keşif heyeti tarafından yerine getirilirdi.²¹⁸

²¹⁷ Kılınç, “Osmanlı Hukukunda Zorunlu Bilirkişilik”, 47.

²¹⁸ Tok, “Keşif Raporları 1650-1660”, 334.

2. BÖLÜM: TÜRKİYE CUMHURİYETİ DEVLETİ CEZA MUHAKEMESİ HUKUKUNDA KEŞİF

2.1. Keşifle İlgili Olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti Ceza Muhakemesine İlişkin Bazı Açıklamalar

Osmanlı Devleti ceza muhakemesi hukukunda ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti ceza muhakemesi hukukunda keşfin karşılaştırmalı bir analizini yapabilmek için öncelikle Türkiye Cumhuriyeti Devleti ceza muhakemesindeki keşfin hukuk sistemindeki yerini tam olarak belirlemek gerekmektedir. Türk Cumhuriyeti Devleti’nde ceza muhakemesi hukuku soruşturma evresi ve kovuşturma evresi olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Keşif esasında kovuşturma evresinde yapılan bir işlem olup soruşturma evresinde gerçekleştirilen olay yeri incelemesi, yer gösterme, fizik kimliğin tespiti, ölünün kimliğini belirleme ve adli muayene ve otopsi işlemleri ile karşılaştırılmaması gerekir. Bu bölümde öncelikle soruşturma ve kovuşturma evrelerinin ne olduğu, yapılan işlemler ve verilen kararları kısaca açıkladıktan sonra kovuşturma evresinde icra edilen keşif ile ilgili bilgiler verilecektir. Son olarak da olay yeri incelemesi, yer gösterme, fizik kimliğin tespiti, ölünün kimliğini belirleme ve adli muayene ve otopsi işlemleri hakkında bilgiler verilecektir.

2.1.1. Soruşturma Evresi

Osmanlı Devleti ceza muhakemesinde soruşturma evresi şeklinde bir tabir kullanılmadığını ifade etmiştik. Türkiye Cumhuriyeti Devleti ceza muhakemesi hukukunda ise soruşturma evresi ve kovuşturma evresi şeklinde ikili bir ayrım vardır. Soruşturma evresini 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu (CMK) tanımlamıştır. CMK m. 2’ye göre soruşturma evresi “kanuna göre yetkili mercilerce suç şüphesinin öğrenilmesinden iddianamenin kabulüne kadar geçen evreyi” ifade eder.²¹⁹ Burada “yetkili mercilerce” ifadesinden kasıt esasında Cumhuriyet savcısıdır. Nitekim CMK m. 161/1’de “Cumhuriyet savcısı, ihbar veya başka bir suretle bir suçun işlendiği izlenimini veren bir hâli öğrenir öğrenmez kamu davasını açmaya yer olup olmadığına karar vermek üzere hemen işin gerçeğini araştırmaya başlar.” şeklindeki düzenlemeyle Cumhuriyet

²¹⁹ Veli Özer Özbek vd., *Ceza Muhakemesi Hukuku* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2022), 159.

savcısının soruşturmada en yetkili ceza muhakemesi süjesi olduğu düzenlenmiştir. Soruşturma faaliyetleri Cumhuriyet savcısı tarafından yürütülür.²²⁰

Soruşturma evresinde, deliller toplanır ve muhafaza altına alınır, yeterli delile ulaşırsa kamu davası açılır.²²¹ Soruşturma aşamasının en önemli işlevi delillerin hızlı ve etkili bir şekilde toplanmasıdır. Bu aşamada şüphelinin lehine ve aleyhine olan bütün deliller toplanır.²²² CMK m. 162/2’de şüphelinin lehine ve aleyhine olan delillerin toplanacağı hüküm altına alınmıştır.²²³

Soruşturma evresinde Cumhuriyet savcısı emri altındaki kolluk görevlileri marifetiyle bu işlemleri gerçekleştirir. Bu işlemleri gerçekleştirirken gizlilik esastır. Soruşturma evresinin gizliliği CMK m. 157’de düzenlenmiştir. Düzenleme; “Kanunun başka hüküm koyduğu hâller saklı kalmak ve savunma haklarına zarar vermemek koşuluyla soruşturma evresindeki usul işlemleri gizlidir.” şeklindedir. Yukarda ifade edildiği üzere soruşturmanın en önemli amacı delillerin toplanmasıdır. Dolayısıyla gizlilik ilkesi ile delillerin karartılmasının önüne geçilmesi, şüphelilerin kaçmasının önlenmesi amaçlanır.²²⁴

Ceza Muhakemesi Kanunu’nda Cumhuriyet savcısının soruşturma evresinde yapabilecekleri ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Cumhuriyet savcısı şüphelilerin ifadesini bizzat kendisi alabileceği gibi emrindeki kolluk görevlilerine de aldırabilir (CMK m. 147), yine soruşturma aşamasında tanık dinlenmesi gerektiğinde tanığın ifadesine başvurabilir (CMK m. 61), soruşturma aşamasında uzmanlık gerektiren bir konunun olması durumunda bilirkişiye başvurabilir (CMK m. 63/3). Şüphelinin olayın gerçekleştiği yere veya delilin bulunduğu düşünülen yere götürülmesine karar verebilir.²²⁵ Bu işlem yer gösterme olarak adlandırılır (CMK m. 85). Yine Cumhuriyet savcısının görev ve yetkileri arasında şüphelinin fizik kimliğinin tespiti (CMK n. 81), ölünün kimliğini belirleme ve adli muayene (CMK m. 86), otopsi (CMK m. 87) gibi işlemleri yapmak ve yaptırmak da bulunmaktadır.

²²⁰ Özbek vd., *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 159.

²²¹ Centel –Zafer, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 79.

²²² Feridun Yenisey – Ayşe Nuhoglu, *Ceza Muhakemesi Hukuku* (Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2016), 601.

²²³ CMK m. 162/2; “Cumhuriyet savcısı, maddî gerçeğin araştırılması ve adil bir yargılamanın yapılabilmesi için, emrindeki adli kolluk görevlileri marifetiyle, şüphelinin lehine ve aleyhine olan delilleri toplayarak muhafaza altına almakla ve şüphelinin haklarını korumakla yükümlüdür.”

²²⁴ Özbek vd., *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 218.

²²⁵ Yenisey –Nuhoglu, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 625.

Çalışmamızın konusunu ilgilendiren keşif ise esasında kovuşturma evresinde hâkim ya da mahkeme tarafından yapılan bir işlemdir.²²⁶ CMK m. 83'te bu durum "Keşif, hâkim veya mahkeme veya naip hâkim ya da istinabe olunan hâkim veya mahkeme ile gecikmesinde sakınca bulunan hâllerde Cumhuriyet savcısı tarafından yapılır." şeklinde hüküm altına alınmıştır.

Yukarıda ifade edildiği gibi Cumhuriyet savcısı suç şüphesini öğrenmesi ile işin gerçeğini araştırmaya başlar. Şüphelinin lehine ve aleyhine olan delilleri toplar. Bu işlemleri bizzat gerçekleştirebileceği gibi emrindeki kolluk görevlileri marifetiyle de gerçekleştirebilir. Bu işlemleri gerçekleştirirken gizlilik kuralına riayet eder. Deliller toplandıktan sonra Cumhuriyet savcısı, topladığı deliller neticesinde suçun işlendiği hususunda yeterli şüphe elde ederse iddianame düzenler. Böylelikle kamu davası açılmış olur. İddianamenin düzenlenmesi ve iddianamenin mahkemece kabul edilmesi ile soruşturma evresi bitmiş olur.²²⁷

2.1.2. Kovuşturma Evresi

Soruşturma evresinin iddianamenin düzenlenmesi ve iddianamenin mahkemece kabul edilmesi ile bittiğini ifade etmiştik. İddianamenin kabul edilmesi ile birlikte kovuşturma evresi başlamaktadır. CMK m. 2'de kovuşturma evresi "iddianamenin kabulüyle başlayıp, hükmün kesinleşmesine kadar geçen evreyi" ifade eder şeklinde tanımlamıştır. Yine CMK m. 175/1'de "iddianamenin kabulüyle, kamu davası açılmış olur ve kovuşturma evresi başlar." şeklindeki düzenleme, iddianamenin kabulü ile kovuşturma evresinin başlayacağı hüküm altına alınmıştır.

Kovuşturma evresi başladıktan sonra mahkemece duruşma günü belirlenir ve duruşmada hazır bulunması gerekenlere davetiye çıkarılır.²²⁸ Çalışmamızın konusunu ilgilendiren keşif ise esasında kovuşturma evresine ilişkin bir müessesedir. Keşif, CMK m. 83'te düzenlenmiştir. Buna göre; keşif, hâkim veya mahkeme veya naip hâkim ya da istinabe olunan hâkim veya mahkeme ile gecikmesinde sakınca bulunan hâllerde Cumhuriyet savcısı tarafından yapılacağı hükmüne yer verilmiştir. Keşif doğrudan bir ispat vasıtası değildir. Ancak maddi gerçeğe ulaşmaya yardımcı olmaktadır. Bu nedenle ceza

²²⁶ Bahri Öztürk (ed.), *Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2015), 378-379.

²²⁷ Özbek vd., *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 465.

²²⁸ CMK m. 175/2 "Mahkeme, iddianamenin kabulünden sonra duruşma gününü belirler ve duruşmada hazır bulunması gereken kişileri çağırır."

muhakemesinde keşif sonucu elde edilen bilgiler hâkim tarafından serbestçe takdir edilir.²²⁹ Bu şekilde soruşturma evresinde toplanan deliller duruşmada ortaya konur, taraflar dinlenir ve mahkeme bir karara varır. Kovuşturma evresi soruşturma evresinin aksine alenidir.²³⁰ Aleni yapılan yargılama neticesinde mahkeme bir hükme varır. CMK m. 223'te hükmün neler olduğu sıralanmıştır. Buna göre; “beraat, ceza verilmesine yer olmadığı, mahkûmiyet, güvenlik tedbirine hükmedilmesi, davanın reddi ve düşmesi kararı” hükmüdür.

2.1.3. İspat vasıtaları

Türkiye Cumhuriyeti Devleti ceza muhakemesinde amaç maddi gerçeğe ulaşmaktır.²³¹ Kişinin, suçlu sayılması halinde cezalandırılacağı, bu nedenle yalnızca biçimsel gerçekle yetinilemeyeceği, gerçeğin tam kendisi olan maddi gerçeğin arandığı bir sistemdir.²³² Cumhuriyet savcısı ve hâkim maddi gerçeğe ulaşmak için çaba göstermek zorundadır. Maddi gerçeğe ulaşmak amacıyla hukuka uygun bir şekilde elde edilmiş her türlü delil kullanılabilir. CMK m. 217/2'de “Yüklenen suç, hukuka uygun bir şekilde elde edilmiş her türlü delille ispat edilebilir.” şeklindeki düzenleme ile delillerin hukuka uygun bir şekilde elde edilmesi gerektiği hüküm altına alınmıştır. Ceza muhakemesinde beyan delilleri, belge delilleri ve belirti delilleri olmak üzere ispat vasıtaları üçe ayrılmıştır. Sanık ve tanık beyanları beyan delilleri, somut olayı birebir temsil eden deliller belge delilleri, bilirkişi ve keşifler de belirti delilleri olarak ifade edilir.²³³

2.2. Keşif Kavramı, Keşfin Amacı, Keşfin Konusu

2.2.1. Keşif Kavramı

Ceza Muhakemesi Kanunu'nda keşfin tanımı yapılmamıştır. Keşif, kelime anlamı ile “açma, bilinmeyen bir şeyi meydana çıkarma, bir durumun ya da olayın etraflıca araştırılması ve tetkiki” anlamına gelmektedir.²³⁴ Türkiye Cumhuriyeti Devleti ceza muhakemesi hukukunda keşif, olay yeri ve olay yerinden elde edilen deliller, olayda

²²⁹ Centel –Zafer, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 311.

²³⁰ Özbek vd., *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 590.

²³¹ Centel –Zafer, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 6.

²³² Yurtcan, *Ceza Muhakemesi Kanunu (CMK) Şerhi*, 5.

²³³ Centel –Zafer, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 221-328.

²³⁴ Sami, *Kâmûs-i Türkî*, 1169.

kullanılan suç aletleri ile olayın nasıl meydana geldiğine ilişkin bir fikir edinilmesi amacıyla beş duyu organı ile gerçekleştirilen araştırma olarak tanımlanabilir.²³⁵

2.2.2. Keşfin Amacı, Niteliği ve Fonksiyonu

Ceza Muhakemesinin amacının maddi gerçeğe ulaşmaktır.²³⁶ Keşif de bu amaca ulaşmak için başvurulmuş ispat vasıtalarından birisidir. Her ne kadar doğrudan bir ispat vasıtası olmasa da maddi gerçeğe ulaşmaya yardımcı olmaktadır.

Keşif, CMK m. 83'te düzenlenmiştir. Buna göre; keşif yargılamayı yapan ve kararı verecek olan mahkeme tarafından yapılacak bir işlemdir. Örneğin bir cinayet olayında olayın üzerinden bir süre sonra muhakeme sırasında söz konusu cinayet olayı ile ilgili bir inceleme yapıldığında bu keşif olarak adlandırılır. Bu keşifte ceset veya suç aleti olay yerinde değildir ancak mahkeme burada keşif yaparak olayın nasıl meydana geldiğini algılamaya çalışır. Olay yerinin düz bir arazi mi olduğu, atış mesafesinin öldürme fiilini gerçekleştirmeye yetip yetmeyeceği, tanığın sanığı görüp göremeyeceği gibi hususları bizzat görerek anlamaya çalışır.

Örneğin Yargıtay da kasten öldürme olayında olay yerinde keşif yapılarak hâkimin gözlemiyle tanığın sanığı görüp göremeyeceğinin değerlendirilerek karar verilmesini istemiştir: Kararda; olay gün ve saatine karşılık gelen günde ve olayın meydana geldiği şartlarda, olay sırasında sanık tarafından kullanılan kaskın (açık veya kapalı kask) özelliklerini haiz kaskın temin edilerek, sanığın kullandığı motosikletin (bulunamazsa aynı özelliklere sahip motosiklet ile) kullanılarak, uzman bilirkişi marifetiyle, savunmaların ve tanık anlatımlarının denetimine olanak verecek biçimde temsili ve tatbiki keşif yapılarak sanık ve tanığın bulundukları iddia olunan konumda hâkim gözlemiyle değerlendirmek suretiyle, olay sırasında tanığın sanığı teşhis etme olanağının bulunup bulunmadığının tereddütsüz belirlenmesi, olay gün ve saatinde güneşin batış saatinin belirlenip ilgili tutanağın da dosyaya eklenmesi gerektiği şeklinde bir karar vererek esasında keşfin ne olduğunu da ifade etmiştir.²³⁷ Karara göre meydana gelen kasten öldürme olayının üzerinden zaman geçtikten sonra, yani soruşturma evresi tamamlanmış, kovuşturma evresi devam eden bir yargılamada hâkimin olayın meydana

²³⁵ Centel –Zafer, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 308; Öztürk, *Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku*, 378; Veli Özer Özbek, *CMK İzmir Şerhi* (Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2005) 297.

²³⁶ Centel –Zafer, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 6.

²³⁷ Yargıtay 1. Ceza Dairesi (Yargıtay), K.2024/5216 (09 Temmuz 2024).

geldiği şartlarda keşif yaparak olayı anlaması istenmiştir. Burada gözlemle yapılan bir keşif söz konusudur.²³⁸

Türkiye Cumhuriyeti Devleti ceza muhakemesinde keşif ve olay yeri incelemesi birbirinden farklı kavramlardır. Olay yeri incelemesinde esas amaç teknik ve bilimsel yöntemler kullanılarak delil elde etme faaliyeti olduğu²³⁹ halde keşif esasında delil elde etme faaliyeti değildir. Olayın nasıl meydana geldiğine ilişkin beş duyu organı ile kanaat edinme faaliyetidir.²⁴⁰ Ancak keşif sırasında bir delil elde etme imkânı varsa buna da engel bir hal yoktur.²⁴¹ Örneğin silahla kasten öldürme suçunda Cumhuriyet savcısı tarafından olay yeri incelemesi yapılmaktadır. Bir cinayet olayı bildirildiğinde olay yerinin muhafaza altına alınması talimatını veren Cumhuriyet savcısı derhal olay yerine gider. Cumhuriyet savcısı ile birlikte ilgili kolluk biriminin, yani emniyet ya da jandarmanın alanında uzman olay yeri inceleme ekipleri de olay yerinde bulunur. Olay yerinin fotoğraflanması, suç aletinin muhafaza altına alınması, parmak izi tespiti, olay yerini gören kamere kayıtları varsa alınması, ölü muayene ve otopsi gibi işlemleri yapar/yaptırır. Esasında bu işlem teknik olarak keşif değildir. Bu iki işlem birbiri ile karıştırılmamalıdır.²⁴²

Osmanlı Devleti ceza muhakemesinde ise olay yeri incelemesi ve keşif iç içe geçmiştir. Olay yeri incelemesi şeklinde ayrı bir kavram kullanılmamış, bu işlemler de keşif olarak adlandırılmıştır.²⁴³ Osmanlı Devleti ceza muhakemesinde keşif olarak adlandırılan faaliyetler günümüzde yapılan olay yeri incelemesi gibi tespit amaçlıdır. Delillerin kaybolmasını, mağduriyetin önüne geçilmesini amaçlar.²⁴⁴

Sanıkların ve tanıkların anlatımlarının doğruluğunun teyit edilmesi amacıyla da keşif yapılabilir. Mahkeme yapacağı keşif ile bu kişilerin beyanlarının doğru olup olmadığına ilişkin kanaat elde edebilir.²⁴⁵

²³⁸ Centel –Zafer, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 309.

²³⁹ Beyhan Ceylan, *Ülkemizde Olay Yeri İnceleme Uygulamalarına Genel Bakış ve Mevcut Sistemin Değerlendirilmesi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Adli Tıp Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008), 14.

²⁴⁰ Centel –Zafer, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 308; Öztürk, *Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku*, 378; Özbek, *CMK İzmir Şerhi*, 297.

²⁴¹ Yıldız, “Keşif ve Yer Gösterme”, 131.

²⁴² Yıldız, “Keşif ve Yer Gösterme”, 130-132.

²⁴³ Pekdemir, “İslâm Ceza Hukukuna Göre Olay Yeri İnceleme”, 153.

²⁴⁴ Sak - Güngören, “Adli Olaylarda Keşif; Konya Örneği”, 172.

²⁴⁵ Yıldız, “Keşif ve Yer Gösterme”, 132.

2.2.3. Keşfin Konusu

Türkiye Cumhuriyeti Devleti ceza muhakemesinde keşfin konusu her şey olabilir. Mahkemenin karar verirken kanaatini etkileyebilecek olay yeri, trafik akışı, obje, ses, görüntü, havanın sıcaklığı, ceset, kişiler gibi taşınır ya da taşınmaz her şey keşfin konusunu oluşturabilir.²⁴⁶ Örneğin bankada gerçekleşen bir soyguna ilişkin kamera kayıtlarını görme organı ile izleyerek kanaat edinmek bir keşiftir.²⁴⁷

Olay yerindeki cesedin durumunu, kan lekelerini veya ayak izlerini görerek, insan sağlığını tehlikeye düşürecek şekilde gürültü yapan bir işletmeyi dinleyerek, olayda kullanılan sıvının benzin mi, su mu, alkol mü olduğunu koklayarak, bir bıçağın keskinliğini dokunarak, gıda zehirlenmesine ilişkin bir yiyeceği tadarak keşif gerçekleştirilebilir.²⁴⁸

Canlı bir insanın vücudu da keşfin konusu olabilir. Bir yaralamaya ilişkin mağdurun vücudu incelenebilir. Ancak uzmanlık gerektiren bir konu ise yapılan incelemede bilirkişinin de bulunması gerekir.²⁴⁹

Özellikle bir obje üzerinde keşif yapılacaksa niteliğinin pek fazla değişmemesi gerekir. Aksi halde sağlıklı bir keşif yapılamamış olur. Bu gibi hallerde keşifte varlığı umulup da gözlemlenemeyen haller CMK m.83/2 gereği keşif tutanağına geçirilir.²⁵⁰

2.3. Keşfin Yapılması

2.3.1. Keşif Yapmaya Yetkili Organlar

Keşif, CMK m. 83'te düzenlenmiştir. Buna göre; keşif, hâkim veya mahkeme veya naip hâkim ya da istinabe olunan hâkim veya mahkeme ile gecikmesinde sakınca bulunan hâllerde Cumhuriyet savcısı tarafından yapılacağı hükmüne yer verilmiştir. Kanunun lafzından da anlaşılacağı üzere keşif, yargılamayı yapan ve kararı verecek olan mahkeme tarafından yapılacak bir işlemdir. İstisnai olarak soruşturma aşamasında keşfin yapılmasının gerekli olduğu durumlarda CMK m.162'ye göre keşfi Cumhuriyet savcısının talebi ile o yer sulh ceza hâkimliği yapacaktır. Yine yargılamayı yapan mahkemenin yetki alanı dışında keşfin yapılmasının gerekli olduğu hallerde istinabe

²⁴⁶ Yıldız, “Keşif ve Yer Gösterme”, 132.

²⁴⁷ Centel –Zafer, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 308

²⁴⁸ Öztürk, *Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku*, 379.

²⁴⁹ Centel –Zafer, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 309.

²⁵⁰ Yıldız, “Keşif ve Yer Gösterme”, 133.

olunan hâkim veya mahkeme de keşfi yapabilir. İstinabe olunan hâkim veya mahkeme hazırlanacak keşif zaptını yetkili mahkemeye göndermesi gerekir.²⁵¹

Modern hukuk sisteminde tek hâkimli mahkemeler olduğu gibi, heyet halinde çalışan mahkemeler de bulunmaktadır. Ağır Ceza Mahkemeleri Türkiye Cumhuriyeti Devleti ceza yargılamasında heyet ile çalışan mahkemelerdir. Ağır Ceza Mahkemesi gibi heyet halinde çalışan mahkemelerde görülmekte olan bir davada keşif mahkemedeki görevli hâkimlerden birisi tarafından görevlendirilmesi şartıyla naib hâkim sıfatıyla yapılabilir. Ancak bu durum istisnai niteliktedir. Esasen hükmü verecek mahkemenin heyet halinde keşif yapması gerekir. Hükmü verecek mahkemenin heyet halinde keşfi yapamayacağı durumlarda bu yola başvurulmalıdır. Eğer delillerin kaybolması, gizlenmesi gibi durumlar bulunmuyorsa hükmü verecek mahkeme heyeti tarafından keşfin yapılması esastır.²⁵²

Keşif muhakemenin tüm aşamalarında yapılabilir.²⁵³ Sadece temyiz incelemesi sırasında yapılamaz. Soruşturma aşamasında yapılması istisnadır. Kural olarak kovuşturma aşamasında hâkim veya mahkeme tarafından yapılır.²⁵⁴ Kolluğun ise keşif yapma yetkisi yoktur.²⁵⁵

2.3.2. Keşifte Hazır Bulunabilecekler

CMK m.84/1’de keşifte hazır bulunabilecekler düzenlenmiştir. Buna göre, keşif yapılması sırasında şüpheli, sanık, mağdur ve bunların müdafii ve vekilleri hazır bulunabilirler.

Keşfin olayın tarafları eşliğinde yapılması muhakemenin amacı olan maddi gerçeğe ulaşma da son derece önemlidir. Yargıtay’ın keşfin olayın taraflarının eşliğinde yapılması gerektiğine ilişkin kararında; olay yeri inceleme raporu ve eki olan fotoğraflar ve görüntüler uzman bilirkişi marifetiyle uygulama yapılarak olay yerinde taraflar eşliğinde keşif yapılarak sanıkların ve mağdurların bulunduğu yerler, atış mesafeleri, atış yönleri ve pozisyonları, hedef alınan bölgeler, mağdurdaki isabetin sekme sonucu oluşup

²⁵¹ Yıldız, “Keşif ve Yer Gösterme”, 136-137.

²⁵² Yıldız, “Keşif ve Yer Gösterme”, 137.

²⁵³ Öztürk, *Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku*, 380.

²⁵⁴ Centel –Zafer, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 309.

²⁵⁵ Özbek vd., *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 225.

oluşmadığı hususları ile olayın sonlanma şekli tespit edilerek suç vasfının tayini gerektiği gözetilmeden eksik inceleme ile hüküm kurulmasını bozma sebebi yapılmıştır.²⁵⁶

Keşfi yapacak mahkeme tarafından bu kişilere önceden haberdar edilmesi gerekir.²⁵⁷

Kanun burada keşif yapılması sırasında bu kişilerin bulunmasını zorunlu tutmamış, katılmak istemeleri halinde önceden haberdar edilmek koşuluyla katılabileceklerini belirtmiştir.²⁵⁸

Yargıtay birçok kararında keşifte hazır bulunabileceklere usulüne uygun haber verilmediğinden bu durumun savunma hakkını kısıtladığını belirleterek verilen kararı bozmuştur.²⁵⁹ Keşif gün ve saatinin sanık ve müdafisine bildirilmemesi sebebi ile savunma hakkının kısıtlandığına ilişkin bir örnek;

“...CMK’nın 83. ve 84. maddeleri gereğince icra edilen ve esaslı yargılama işlemi olan keşif gün ve saati CMK’nın 188/1. maddesine aykırı olarak sanık ve müdafisine bildirilmeyerek savunma hakkı kısıtlanarak hüküm kurulması...”²⁶⁰

Keşif sırasında tanık ve bilirkişiler de hazır bulunabilir. Keşif sırasında tanık ve bilirkişiler dinlenecekse keşif gün ve saati yine önceden Cumhuriyet savcısına, suçtan zarar görene, vekiline, sanığa ve müdafisine bildirilmesi gerekir.²⁶¹ Adil yargılanma hakkının bir gereği olarak tanık ve bilirkişilere soru sorma hakkı olan mağdur ve sanık ile bunların vekil ve müdafilerine bu hakkın tanınması gerekir.²⁶²

Keşif sırasında hazır bulunan bilirkişinin dinlenmesi sırasında keşiften haberdar olmayan sanığın savunma hakkının kısıtlanarak adil yargılanma hakkının ihlal edildiğine ilişkin bir örnek;

“...1) Keşif sonucu tanzim edilen bilirkişi raporunda orman kadastrounun yapıldığının belirtilmesine karşın, suç tarihinden önce kesinleşip, kesinleşmediği hususu açıklattırılmadan ve bu konuda bir araştırma yapılmadan 6831 sayılı Orman Kanunu’nun 93/2. maddesinin uygulanması,

²⁵⁶ Yargıtay 1. Ceza Dairesi (Yargıtay), K.2024/1241 (26 Şubat 2024).

²⁵⁷ CMK m. 84/4; “Bu işlerde hazır bulunmaya hakkı olanlar, işin geri bırakılmasına neden olmamak koşuluyla, işlerin yapılması gününden önce haberdar edilirler.”

²⁵⁸ Centel –Zafer, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 310.

²⁵⁹ Örnek karar için bakınız; Yargıtay 10. Ceza Dairesi (Yargıtay), K.2022/9764 (29 Eylül 2022).

²⁶⁰ Yargıtay 10. Ceza Dairesi (Yargıtay), K.2022/4352 (05 Mayıs 2022).

²⁶¹ CMK m. 181/1.

²⁶² Yıldız, “Keşif ve Yer Gösterme”, 142.

2)Keşif gün ve saatinin sanığa bildirilmemesi suretiyle 5271 sayılı CMK'nın 181/1 maddesine muhalefetle savunma hakkının kısıtlanması..."²⁶³

Keşif sırasında tanık dinlenecekse ve mağdur, şüpheli veya sanığın keşif sırasına hazır bulunması tanığın gereceğe uygun tanıklık etmesini engelleyecekse o işte şüpheli veya sanığın bulunmamasına karar verilebilir.²⁶⁴ Keşif sırasında da tanık ve bilirkişinin dinlenmesine ilişkin CMK m.52 vd., m.68 maddelerinde düzenlenen genel kurallar uygulanacağından keşfe katılanlar tarafından bu kişilere soru sorulabilir.²⁶⁵ CMK m. 84/3 hükmünün uygulanacağı durumlarda adil yargılanma hakkının bir unsuru olarak en azından sanık müdafinin tanığın dinlenmesi sırasında hazır bulundurulmasının ve soru sorma imkânının sağlanması gerekir.²⁶⁶

Şüpheli veya sanık keşif gün ve saatinde tutuklu ise hâkim veya mahkeme tarafından ancak zorunlu sayılan hâllerde keşifte hazır bulundurulmasına karar verilebilir.²⁶⁷ Şüpheli veya sanığın keşif yapılacak yerin dışında uzak bir cezaevinde olması gibi durumlarda zorunlu bir hal yoksa keşifte hazır bulundurulmayabilir. Zorunlu halden kasıt yapılan keşifte sanığın bulunmasının olayın aydınlanması için, tanıkların beyanının doğruluğunun tespiti, olayın nasıl meydana geldiğine dair canlandırma işlemi yapılması gibi hallerdir.

Keşfin mahkeme dışında bir yerde yapılması halinde Cumhuriyet savcısı veya sulh ceza hâkiminin yanında bir zabıt kâtibî bulunması, acele hallerde ise bir başka kimse yemin vermek koşuluyla yazman olarak görevlendirilerek keşif mahallinde bulunması mümkündür.²⁶⁸

2.3.3. Keşfin Zamanı ve Yeri

Keşfin ne zaman yapılacağına ilişkin kanunda bir düzenleme bulunmaktadır. Ancak mahkeme CMK m. 84/4 gereği keşif gün ve saatini inceden taraflara bildirmekle yükümlüdür.

²⁶³ Yargıtay 3. Ceza Dairesi (Yargıtay), K.2013/23014 (04 Haziran 2013).

²⁶⁴ CMK m.84/3.

²⁶⁵ CMK m.201, m.215, m.2016.

²⁶⁶ Yıldız, "Keşif ve Yer Gösterme", 143.

²⁶⁷ CMK m.84/5.

²⁶⁸ CMK m. 169/1.

Keşfin konusu eğer duruşma salonuna getirilebiliyorsa keşif duruşma sırasında, duruşma salonuna getirilemiyorsa eşyanın bulunduğu yere gidilerek keşif gerçekleştirilir.²⁶⁹ Örneğin bir bıçağın duruşma salonunda gözlemlenmesi mümkünken, kaçak akaryakıtın incelenmesi suç konusunun bulunduğu yere gidilerek yapılır.²⁷⁰

2.3.4. Keşfin Gerçekleştirilmesi ve Tutanağa Bağlanması

Keşif, kural olarak kovuşturma aşamasında gerçekleştirilen bir faaliyettir. Duruşma dışında yapılacak keşfin gün ve saati CMK m.84/1 maddesi gereği keşifte hazır bulunabileceklere bildirilmelidir.²⁷¹ Yukarıda keşifte hazır bulunabilecekler başlığında açıklandığı üzere taraflar, tanıklar, gerektiği hallerde bilirkişiler eşliğinde keşif gerçekleştirilir. Keşfe konu eşyanın görülmesi, işitmesi, koklanması suretiyle keşif icra edilir.²⁷²

Mahkeme tarafından yapılan keşif sonrası keşif zaptı düzenler. Keşif zaptına hâkimin beş duyu organı marifetiyle algıladıkları geçirilir.²⁷³ Keşif zaptına keşfe katılanların tamamının keşif zaptını okuduktan sonra imzalaması gerekir.²⁷⁴ Yargıtay keşif zaptına, keşfe katılanların imzasının alınmamasını diğer bozma sebepleri ile birlikte bozma sebebi kabul etmiştir.²⁷⁵

2.3.5. Keşif Ücreti

Keşif ve haciz işlemleri gibi mahkeme dışında gerçekleştirilen adli işlemler için hâkimlere maaşları dışında ayrıca yol harcırahı ödemesi yapılır. Hâkim ile birlikte keşfe katılan zabıt kâtabi, şoför, mübaşir gibi mahkeme görevlileri de harcırah alırlar. Yine keşfe bilirkişi götürülmüş ise bu kişilere de emek ve mesaieleri oranında bir ödeme yapılır. Keşif için yapılan bu masraflar yargılama giderinden sayılır. CMK m. 324/1’de “Harçlar ve tarifesine göre ödenmesi gereken avukatlık ücretleri ile soruşturma ve kovuşturma evrelerinde yargılamanın yürütülmesi amacıyla Devlet Hazinesinden yapılan her türlü harcamalar ve taraflarca yapılan ödemeler yargılama giderleridir.” Soruşturma ve

²⁶⁹ Centel –Zafer, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 310.

²⁷⁰ Öztürk, *Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku*, 380.

²⁷¹ CMK m. 84/4; “Bu işlerde hazır bulunmaya hakkı olanlar, işin geri bırakılmasına neden olmamak koşuluyla, işlerin yapılması gününden önce haberdar edilirler.”

²⁷² Centel –Zafer, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 310.

²⁷³ Öztürk, *Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku*, 380.

²⁷⁴ Centel –Zafer, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 311.

²⁷⁵ Yargıtay 3. Ceza Dairesi (Yargıtay), K.2014/12771 (27 Mart 2014).

kovuşturmanın devam edebilmesi için yapılan masraflar yargılama gideri olup keşif için yapılan masraflar da bu kalemdendir.

2.3.6. Keşif Sonuçlarının Hukuki Durumu

Yukarıda gerçekleştirilen keşif sonrasında bir keşif zaptı düzenleneceğini ifade etmiştik. CMK m. 209'a göre düzenlenen bu keşif zaptı belge delili olarak duruşmada okunur ve sanığa diyecekleri olup olmadığı sorulur.²⁷⁶ Türkiye Cumhuriyeti Devleti ceza muhakemesinde beyan delilleri, belge delilleri ve belirti delilleri olmak üzere ispat vasıtaları üçe ayrılmıştır. Sanık ve tanık beyanları beyan delilleri, somut olayı birebir temsil eden deliller belge delilleri, bilirkişi ve keşifler de belirti delilleri olarak ifade edilir.²⁷⁷ Keşif doğrudan bir ispat vasıtası değildir. Ancak maddi gerçeğe ulaşmaya yardımcı olmaktadır. Bu nedenle ceza muhakemesinde keşif sonucu elde edilen bilgiler hâkim tarafından serbestçe takdir edilir.²⁷⁸ Bu şekilde soruşturma evresinde toplanan deliller duruşmada ortaya konur, taraflar dinlenir ve mahkeme bir karara varır.

Türkiye Cumhuriyet Devleti ceza muhakemesinin amacı maddi gerçeğe ulaşmaktır.²⁷⁹ Kişinin suçlu sayılması durumunda cezalandırılacağı, bu nedenle sadece biçimsel gerçeğe yetinilemeyeceği, gerçeğin tam kendisi olan maddi gerçeğin arandığı bir sistemdir.²⁸⁰ Cumhuriyet savcısı ve hâkim maddi gerçeğe ulaşmak için çaba göstermek zorundadır. Maddi gerçeğe ulaşmak için hukuka uygun bir şekilde elde edilmiş her türlü delil kullanılabilir. CMK m. 217/2'de "Yüklenen suç, hukuka uygun bir şekilde elde edilmiş her türlü delille ispat edilebilir." şeklindeki düzenleme ile delillerin hukuka uygun bir şekilde elde edilmesi gerektiği hüküm altına alınmıştır. Çalışmamızın konusunu oluşturan keşif sonucu elde edilen deliller maddi gerçeğe ulaşmak adına oldukça önemlidir. Bu açıdan keşfin hukuka uygun bir şekilde yapılması gerekir. Aksi halde hukuka aykırı bir şekilde gerçekleştirilen keşif sonucu elde edilen deliller hükme esas alınamayacaktır.

²⁷⁶ Centel –Zafer, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 311.

²⁷⁷ Centel –Zafer, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 221-328.

²⁷⁸ Centel –Zafer, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 311.

²⁷⁹ Centel –Zafer, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 6.

²⁸⁰ Yurtcan, *Ceza Muhakemesi Kanunu (CMK) Şerhi*, 5.

2.4. Keşif Benzeri İşlemler

Türkiye Cumhuriyeti Devleti ceza muhakemesi hukukunda soruşturma evresi ve kovuşturma evresi şeklinde ikili bir ayrımı olduğunu ifade etmiştik. Soruşturma evresinde, deliller toplanır ve muhafaza altına alınır, yeterli delile ulaşırsa kamu davası açılır.²⁸¹ Soruşturma aşamasının en önemli işlevi delillerin hızlı ve etkili bir şekilde toplanmasıdır.

Ceza Muhakemesi Kanunu'nda Cumhuriyet savcısının soruşturma evresinde yapabilecekleri ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Ancak Cumhuriyet savcısının soruşturma yaparken başvuracağı argümanlar kanunda yazılı olanlarla sınırlı değildir. Hukuka uygun bir şekilde elde edilmiş her türlü delil kullanılabilir. CMK m. 217/2'de "Yüklenen suç, hukuka uygun bir şekilde elde edilmiş her türlü delille ispat edilebilir." şeklindeki düzenleme ile delillerin hukuka uygun bir şekilde elde edilmesi gerektiği hüküm altına alınmıştır.

Çalışmamızın konusu keşif ile benzer olan ancak kanuni düzenleme itibarıyla daha ziyade soruşturma evresi aşamasında Cumhuriyet savcısının yapacağı ya da talimatıyla yaptıracağı işlemler olarak konumlanan, olay yeri incelemesi, yer gösterme, fizik kimliğin tespiti, ölünün kimliğini belirleme ve adli muayene ile otopsi işlemlerinin neler olduğu üzerinde kısaca durulacaktır. Zira keşif birçok kez ifade edildiği üzere kural olarak kovuşturma aşamasında mahkeme tarafından gerçekleştirilen bir faaliyettir.

2.4.1. Olay Yeri İncelemesi

Ceza kanunları çerçevesinde suç olarak tanımlanmış bir fiilin gerçekleştiği, olaya ilişkin delillerin bulunduğu, suçun mağdur ve şüpheli ile ilişkilendirilebildiği yere olay yeri denilmektedir.²⁸²

Olay yeri incelemesi de teknik ve bilimsel yöntemler kullanılarak delil elde etme faaliyetidir.²⁸³ Bu faaliyetle deliller tespit edilir, kayıt altına alınır korunması ve muhafaza altına alınması gereken deliller incelenmek üzere kriminal laboratuvarına gönderilir.²⁸⁴

²⁸¹ Centel –Zafer, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 79.

²⁸² Centel –Zafer, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 318.

²⁸³ Ceylan, *Olay Yeri İnceleme Uygulamalarına Genel Bakış*, 14.

²⁸⁴ E. Hülya Yükseloğlu vd., "Olay Yeri İncelemesi ve Türkiye'deki Uygulamalar", *Polis Bilimleri Dergisi* 10/1 (2008), 64.

Olay yeri incelemesi yapmak Cumhuriyet savcısının talimatı ile kolluk görevlilerine aittir. Olay yeri incelemesinde ilişkin düzenleme Ceza Muhakemesi Kanunu'nda düzenlenmemiştir. Olay yeri incelemesi Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu'nda (PSVSK) düzenlenmiş olup, ek m. 6/7'de "Polis, suçun delillerini tespit etmek amacıyla, Cumhuriyet savcısının emriyle olay yerinde gerekli inceleme ve teknik araştırmaları yapar, delilleri tespit eder, muhafaza altına alır ve incelenmek üzere ilgili yerlere gönderir" şeklindeki düzenleme ile kolluk görevlisi olan polisin Cumhuriyet savcısının emriyle olay yeri incelemesi yapacağı hüküm altına alınmıştır. PVS ek m. 6/3'te polisin suçun delillerinin kaybolmaması ya da bozulmaması için derhal gerekli tedbirleri alacağı da hüküm altına alınmıştır.

Burada dikkat edilmesi gereken nokta olay yeri incelemesine ortada olan delillerin incelenmesidir.²⁸⁵ Ortada olmayan, örneğin suçta kullanılan bir silahın gizlendiği yerde bulunabilmesi için yapılan faaliyet ise arama işlemidir. Arama ve el koyma işlemi için de CMK'da düzenlenen prosedürlere uyulması gerekir.²⁸⁶

2.4.2. Yer Gösterme

Yer gösterme işlemi CMK m. 85'te düzenlenmiştir. Yer gösterme işleminin yapılmasına Cumhuriyet savcısı karar verir. Yer gösterme işleminin yapılmasına karar verebilmek için şüphelinin yüklenen suç hakkında açıklamada bulunmuş olması gereklidir.²⁸⁷ Susma hakkını kullanan şüpheli hakkında yer gösterme işleminin yapılamayacağı, açıklamada bulunmuş olan şüpheli hakkında açıklamalarının doğruluğunun teyidi için bu işlemin yapılacağı anlaşılmaktadır.²⁸⁸ Bir cinayet olayında kullanılan silahın ya da cesedin nereye gömüldüğü şüphelinin yer göstermesi ile bulunabilir.²⁸⁹

Kanunun düzenlemesine bakıldığında şüpheli hakkında yer gösterme işlemi uygulanacağı belirtilmiştir. Dolayısıyla bu işlem bir soruşturma evresi işlemidir. Sanık hakkında, yani kovuşturma evresinde bu işlem yapılamaz.²⁹⁰ Yer gösterme işlemi gözaltında bulunan şüpheliye yaptırılabilir gibi tutuklanmış bulunan şüpheliye de yaptırılabilir.²⁹¹

²⁸⁵ Vahit Bıçak, *Suç Muhakemesi Hukuku* (Ankara: Seçkin Yayınları, 2011), 639.

²⁸⁶ Centel –Zafer, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 319.

²⁸⁷ Yenisey –Nuhoglu, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 625.

²⁸⁸ Yener Ünver – Hakan Hakeri, *Ceza Muhakemesi Hukuku* (Ankara: Adalet Yayınevi, 2020), 312.

²⁸⁹ Bıçak, *Suç Muhakemesi Hukuku*, 641.

²⁹⁰ Özbek vd., *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 225.

²⁹¹ Bıçak, *Suç Muhakemesi Hukuku*, 641.

Tutuklu olan şüpheliye yer gösterme işlemi yapılabilmesi için şüphelinin buna rıza göstermesi ve cezaevine çıkarılabilmesi konusunda hâkimden izin alınması gerekir.²⁹²

CMK m.85/2'ye göre müdafî de yer gösterme işleminde bulunabilir. Müdafinin yer gösterme işleminde bulunabilmesinin şartı soruşturmanın geciktirilmemesidir. Her soruşturma işleminin tutanağa bağlanması gerektiği gibi yer gösterme işleminin de tutanağa bağlanması gerekir (CMK m.85/3, m.169/1).²⁹³

2.4.3. Fizik Kimliğin Tespiti

Fizik kimliğin tespiti işlemleri CMK m. 81'de düzenlenmiştir. Fizik kimliğinin tespit edilmesine Cumhuriyet savcısı karar verir.²⁹⁴ Kimliği belli olmayan şüpheli ve sanık hakkında uygulanan bir işlemdir. Kimliği belli olmayan şüpheli ve sanığın tespit edilebilmesi için şüphelinin veya sanığın fotoğrafının, beden ölçülerinin, parmak ve avuç izinin, bedeninde yer alan ve teşhisi kolaylaştıracak diğer özellikleri ile sesinin ve görüntülerinin kayda alınması işlemidir.²⁹⁵ Alınan bu kayıtlar Cumhuriyet savcısının emriyle soruşturma veya kovuşturma dosyasına konulur.²⁹⁶

Bu işlemin yapılabilmesi için isnat edilen suçun üst sınırının iki yıl ya da daha fazla hapis cezasını gerektirmesi ve şüpheli veya sanığın kimliğinin belli olmaması gerekir.

Fizik kimliğin tespiti işleminde yetkili Cumhuriyet savcısıdır. Kolluk veya hâkimin fizik kimlik tespitine karar vermede yetkisi yoktur.²⁹⁷

Alınan bu kayıtlar, soruşturma evresinde kovuşturmayaya yer olmadığına dair verilen kararın kesinleşmesi, kovuşturma evresinde beraat veya ceza verilmesine yer olmadığına

²⁹² Yenisey –Nuhoğlu, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 626; 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun m. 92/2; “Terör ve örgüt faaliyeti çerçevesinde işlenen suçlarla ilgili olarak alınan bilgilerin doğruluğunun araştırılması bakımından zorunlu görülen hâllerde, hükümlü veya tutuklular, rızaları alınmak koşuluyla, ilgili makamın ve Cumhuriyet Başsavcılığının talebi üzerine sulh ceza hâkimi kararı ile geçici sürelerle ceza infaz kurumundan alınabilirler. Bu süreler, hükümlü veya tutuklu dinlendikten sonra işin niteliğine göre, her defasında dört günü ve hiçbir surette onbeş günü geçmemek üzere hâkim tarafından tayin olunur ve hükümlülük ve tutuklulukta geçmiş sayılır. Ceza infaz kurumundan ayrılış ve dönüşlerinde hükümlü veya tutuklunun sağlık durumu doktor raporu ile tespit edilir. Yer gösterme sırasında yapılan işlemlere ilişkin belgelerin bir örneği ilgilinin dosyasında muhafaza edilmek üzere Cumhuriyet Başsavcılığına gönderilir.”

²⁹³ Centel –Zafer, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 317.

²⁹⁴ Centel –Zafer, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 315.

²⁹⁵ Ünver –Hakeri, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 307.

²⁹⁶ Özbek vd., *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 454.

²⁹⁷ Yenisey –Nuhoğlu, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 663.

dair verilen kararın kesinleşmesi ile Cumhuriyet savcısının huzurunda derhal yok edilerek tutanağa geçirilir.²⁹⁸

2.4.4. Ölünün Kimliğini Belirleme ve Adli Muayene

Ölünün kimliğini belirleme ve adli muayene işlemleri CMK m. 86'da düzenlenmiştir. Bu işlem yine Cumhuriyet savcısının huzurunda yapılır. Konunun uzmanlık gerektirmesi sebebi ile ölünün kimliğinin belirlenmesi ve adli muayene sırasında bir hekim görevlendirilir.²⁹⁹

CMK m. 81/1'de, "Engelleyici sebepler olmadıkça ölü muayenesinden veya otopside önce ölünün kimliği her suretle ve özellikle kendisini tanıyanlara gösterilerek belirlenir ve elde edilmiş bir şüpheli veya sanık varsa, teşhis edilmek üzere ölü ona da gösterilebilir." denilmek suretiyle ölünün kimliğinin tanıyanlara gösterilmesi suretiyle belirlenmesi gerektiği vurgulanmıştır.

CMK m. 86/2'de ise, "Ölünün adli muayenesinde tıbbî belirtiler, ölüm zamanı ve ölüm nedenini belirlemek için tüm bulgular saptanır." denilmek suretiyle adli muayenede tıbbi belirtilerin ve tüm bulguların saptanması gerektiği düzenlenmiştir. Adli bir ölümden tespit edilen tıbbi belirtilen kesin ölüm sebebini veremeyeceğinden ayrıca otopsinin de yapılması gerekir.³⁰⁰

2.4.5. Otopsi

Otopsi işlemleri CMK m. 87'de düzenlenmiştir. Bu işlem cesedin hem fiziki muayenesini hem de iç organlarının muayenesini içermektedir.³⁰¹ Otopsi işlemi de Cumhuriyet savcısı huzurunda yapılacaktır. Cumhuriyet savcısı ile birlikte, biri adli tıp uzmanı, diğeri de patoloji uzmanı olmak üzere iki uzman hekimin de olması gerekir. Zorunlu hallerde tutanağa geçirilmek suretiyle tek hekim tarafından da otopsi işlemi yapılabilir.

CMK m. 87/2'de "Otopsi, cesedin durumu olanak verdiği takdirde, mutlaka baş, göğüs ve karnın açılmasını gerektirir." denilmek suretiyle cesedin baş, göğüs ve karnın açılması gerektiği vurgulanmıştır. Burada esasında bilirkişi incelemesi yapılmaktadır.³⁰²

²⁹⁸ Özbeğ vd., *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 455.

²⁹⁹ Ünver –Hakeri, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 313.

³⁰⁰ Yenisey –Nuhoğlu, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 669.

³⁰¹ Yenisey –Nuhoğlu, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 669.

³⁰² Ünver –Hakeri, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 313.

CMK m. 87/3'te ölen kimseyi son olarak tedavi eden tabibe otopsi işlemlerinde görev verilemeyeceği hüküm altına alınmıştır. Ancak otopsi sırasında bulunarak hastalığın seyri hakkında bilgi vermesi bu kişiden istenebilir.

Ölmüş olan kişinin gömülmüş olması halinde gerek duyulursa mezardan çıkarılarak otopsi işlemleri yapılabilir. Bu işleme feth-i kabir denir.³⁰³ Bu işlemin yapılmasına soruşturma evresinde Cumhuriyet savcısı, kovuşturma evresinde mahkeme tarafından karar verilir. Bu işlemler yapılan araştırmanın amacını tehlikeye düşürmeyecekse bir yakınına haber verilerek gerçekleştirilir.³⁰⁴

Otopsi işlemleri de diğer soruşturma işlemleri gibi tutanağa geçirilir ve hazır bulunanlarca imzalanır.³⁰⁵ Ayrıca otopsi işlemleri yapılırken cesedin görüntüleri fotoğraflama ve video ile kayıt altına alınır (CMK m. 87/5).

2.4.6. Diğer İşlemler

CMK'da yukarıda detayları verilen işlemler dışında maddi gerçeğe ulaşmak amacıyla yapılması gereken başkaca işlemler de düzenlenmiştir. Bu işlemlerin bir kısmı doğrudan Cumhuriyet savcısının kararı ile yapılabileceği gibi bazı işlemler de soruşturma evresinde Cumhuriyet savcısının talebi ve sulh ceza hâkimliğinin kararı ile, kovuşturma evresinde de mahkeme kararı ile gerçekleştirilmektedir. Daha önce de ifade edildiği üzere bu işlemler kanunda yazılı olanlarla sınırlı değildir. Buradaki işlemler önemine binaen ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Gözlem altına alınma (CMK m. 74), şüpheli veya sanığın beden muayenesi ve vücudundan örnek alınması (CMK m. 75), diğer kişilerin beden muayenesi ve vücuttan örnek alınması (CMK m. 76), kadının muayenesi (CMK m. 77), moleküler genetik incelemeler (CMK m. 78), yeni doğanın cesedinin adli muayenesi veya otopsi (CMK m. 88), zehirlenme şüphesi üzerine yapılacak işlem (CMK m. 89) kanunda ayrıntıları ile düzenlenmiştir.

³⁰³ Yenisey –Nuhoğlu, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 669.

³⁰⁴ Ünver –Hakeri, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 314.

³⁰⁵ Yenisey –Nuhoğlu, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 669.

3. BÖLÜM: KEŞFİN KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZİ

3.1. Keşif Kavramı Yönünden

Keşfin hem Osmanlı Devleti ceza muhakemesi hukukunda hem de Türkiye Cumhuriyeti Devleti ceza muhakemesi hukukundaki tanımlarına baktığımızda her iki hukuk sisteminde de benzer şekilde tanımlandığını görebilmekteyiz.

Osmanlı Devleti ceza muhakemesinde keşif, hâkimin beş duyu organı ile olay yerini, suça konu eşyayı, suç isnat edilen kişiyi, suçun iz ve delillerini incelemesi ve araştırması olarak tanımlanmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti ceza muhakemesinde de olay yeri ve olay yerinden elde edilen deliller, olayda kullanılan suç aletleri ile olayın nasıl meydana geldiğine ilişkin bir fikir edinilmesi amacıyla beş duyu organı ile gerçekleştirilen araştırma olarak tanımlanmaktadır.

3.2. Keşfin Amacı, Niteliği ve Fonksiyonu Yönünden

Esasında Osmanlı Devleti ceza muhakemesinde olay yeri incelemesi ve keşif iç içe geçmiştir. Olay yeri incelemesi şeklinde ayrı bir kavram kullanılmamış, bu işlem de keşif olarak adlandırılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti ceza muhakemesi hukukunda ise bu iki faaliyet birbirinden ayrı anlamlardadır. Osmanlı Devleti ceza muhakemesinde keşif olarak adlandırılan faaliyetler günümüzde yapılan olay yeri incelemesi gibi tespit amaçlıdır. Delillerin kaybolmasını, mağduriyetin önüne geçilmesini amaçlar.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti ceza muhakemesinde keşif ve olay yeri incelemesi birbirinden farklı kavramlardır. Olay yeri incelemesinde esas amaç teknik ve bilimsel yöntemler kullanılarak delil elde etme faaliyeti olduğu halde keşif esasında delil elde etme faaliyeti değildir. Olayın nasıl meydana geldiğine ilişkin beş duyu organı ile kanaat edinme faaliyetidir.

3.3. Keşfin Konusu Yönünden

Osmanlı Devleti ceza muhakemesinde keşif uygulamalarının çoğunlukla kasten öldürme, kasten yaralama, kaza ile ölüm, intihar, boğulma gibi olayların keşfine yöneliktir. Bu gibi olaylarda suç mahallinde ve ceset veya vücut üzerinde keşifler yapılmıştır. Cinayet veya yaralama olaylarında, ölen ya da yaralanan kişiler üzerinde keşif yapılarak ölüm ya da

yaralanmanın sebebi, kullanılan aletler ve diğer önemli detaylar tespit edilmeye çalışılır. Ceset veya yaralılar üzerinde yapılan keşifle olayın kasten ya da kazaen meydana gelip gelmediği tespit edilmeye çalışılırdı.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti ceza muhakemesinde ise keşfin konusu her şey olabilir. Mahkemenin karar verirken kanaatini etkileyebilecek olay yeri, trafik akışı, obje, ses, görüntü, havanın sıcaklığı, ceset, kişiler gibi taşınır ya da taşınmaz her şey keşfin konusunu oluşturabilir. Canlı bir insanın vücudu da keşfin konusu olabilir. Bir yaralamaya ilişkin mağdurun vücudu incelenebilir.

Osmanlı Devleti ceza hukukunda keşfin konusu ölüm ve yaralanma olaylarına ilişkin delil toplama ve muhafaza altına alma olduğu halde, Türkiye Cumhuriyeti Devleti ceza hukukunda olayın nasıl meydana geldiğine ilişkin beş duyu organı ile kanaat edinmeye yarayacak her şey keşfin konusunu oluşturur.

3.4. Keşfin Yapıldığı Evre Yönünden

Osmanlı Devleti ceza muhakemesinde soruşturma evresi şeklinde bir tabir kullanılmamıştır ancak suç isnat edilen hakkında soruşturma yapılırdı. Meydana gelmiş bir olayın aydınlatılması için soruşturma yapılır, suç isnat edilen bir kimse varsa o kişinin suçu işleyip işlemediği aydınlatılmaya çalışılırdı. Davanın açılması, ilk işlemlerin yapılması, delillerin toplanması ve keşif aşamalarına ilk soruşturma aşaması denirdi. İlk soruşturmayı genellikle naib hâkim yapardı. Naib hâkim kadı tarafından görevlendirilir, yapılan soruşturmada elde edilen deliller kadıya sunulurdu. Araştırmamıza konu keşif uygulamaları ise çoğunlukla ilk soruşturma safhasında yapılırdı. Keşif sırasında keşif ile ilgili görevlendirilen heyet ölüm veya yaralanma olayının nasıl gerçekleştiğini tespit etmekle birlikte aynı zamanda olayın failinin sorgusunu yapmakla da görevliydi. Aynı zamanda olayın tanığının bulunması durumunda tanıkların ifadeleri de alınırdı.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti ceza muhakemesinde ise, soruşturma ve kovuşturma evresi şeklinde ikili bir ayırım söz konusudur. Çalışmamızın konusunu ilgilendiren keşif ise esasında kovuşturma evresine ilişkin bir müessesedir. Kanuni düzenlemeye göre keşif, hâkim veya mahkeme veya naip hâkim ya da istinabe olunan hâkim veya mahkeme ile gecikmesinde sakınca bulunan hâllerde Cumhuriyet savcısı tarafından yapılacaktır.

Osmanlı Devleti ceza muhakemesi sisteminde soruşturma aşamasına yönelik bir işlem olduğu halde Türkiye Cumhuriyeti Devleti ceza muhakemesi sisteminde kovuşturmayaya yönelik bir işlemdir.

3.5. İspat Vasıtası Olması Yönünden

Osmanlı Devleti ceza muhakemesinde kullanılan ispat vasıtaları; şahitlik, sanığın kendi suçunu itiraf etmesi (ikrar), yemin, liân, kasâme, hâkimin şahsi bilgisi, karine, yazılı belge, bilirkişi raporları ve keşiftir. Keşif esasında doğrudan bir ispat vasıtası değildir ancak maddi gerçeğe ulaşmaya yardımcı olmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti ceza muhakemesinde kullanılan ispat vasıtaları ise; beyan delilleri, belge delilleri ve belirti delilleri olmak üzere üçe ayrılmıştır. Sanık ve tanık beyanları beyan delilleri, somut olayı birebir temsil eden deliller belge delilleri, bilirkişi ve keşifler de belirti delilleri olarak ifade edilir.

3.6. Keşif Kararının Verilmesi Yönünden

Osmanlı Devleti ceza muhakemesinde keşif, olayın aydınlatılması ve delillerin toplanması amacıyla yapılırdı. Keşif kararı kadının takdirinde olup olayın mahiyetine göre karar verirdi.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti ceza muhakemesinde ise, keşif kararını hâkim veya mahkeme veya naip hâkim ya da istinabe olunan hâkim veya mahkeme ile gecikmesinde sakınca bulunan hâllerde Cumhuriyet savcısı tarafından verilir. Keşif yargılamayı yapan ve kararı verecek olan mahkeme tarafından yapılacak bir işlemdir. İstisnai olarak soruşturma aşamasında keşfin yapılmasının gerekli olduğu durumlarda CMK m.162'ye göre keşfi Cumhuriyet savcısının talebi ile o yer sulh ceza hâkimliği yapar.

3.7. Keşfe Katılacaklar ve Hazır Bulunacaklar Yönünden

Osmanlı Devleti ceza muhakemesi çerçevesinde yapılacak bir keşfi, keşif kararını veren kadı bizzat yapabilirdi. Kadının dışında keşfi, naib hâkim, mahkeme kâtibi veya muhızır denilen mübaşirler de yapabilirdi. Yargı yetkisi dışında bir keşif yapılacaksa bu keşfi de istinabe olunan kadı yapardı. Keşfi yapacak yetkili kimse dışında şuhûdü'l hâl denilen gözlemciler ve ihtiyaç olması halinde bilirkişiler de katılabilirlerdi. Bunların dışında kadının görevlendirdiği bostancıbaşı, subaşı, odabaşı, muhtesip gibi kimseler de keşfe

katılabilirlerdi. Bu kimseler dışında keşfe mahalle muhtarı ve ihtiyar heyetinin, bir kadının yaralanması ya da ölümünde kadının mahremiyeti nedeni kadınların da katıldığı olmuştur. Yine ölenin veya yaralananın yakınları ya da yaralananın kendisi de keşfe katılabilmekteydi.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti ceza muhakemesinde ise keşifte hazır bulunabilecekler kanunla düzenlenmiştir. Keşif yapılması sırasında şüpheli, sanık, mağdur ve bunların müdafii ve vekilleri hazır bulunabilirler. Keşif sırasında tanık ve bilirkişiler de hazır bulunabilir. Keşif sırasında tanık ve bilirkişiler dinlenecekse keşif gün ve saati yine önceden Cumhuriyet savcısına, suçtan zarar görene, vekiline, sanığa ve müdafiiine bildirilmesi gerekir. Keşfin mahkeme dışında bir yerde yapılması halinde Cumhuriyet savcısı veya sulh ceza hâkiminin yanında bir zabıt kâtibi bulunması, acele hallerde ise bir başka kimse yemin vermek koşuluyla yazman olarak görevlendirilebilerek keşif mahallinde bulunması mümkündür.

3.8. Keşfin Zamanı ve Yeri Yönünden

Osmanlı Devleti ceza muhakemesinde keşfin ne zaman yapılacağına dair bir düzenleme bulunmamakla birlikte keşfin geciktirilmeden yapılması gerekirdi. Ölüm olaylarında keşif, ırmak, tarla, bağ bahçe, gemi, ev gibi ölüm olayının meydana geldiği yerde, yaralanma olaylarında ise eğer yaralanan mahkemeye gidebilecek durumda ise mahkemenin görüldüğü yerde, gidemeyecek durumda ise bulunduğu yerde keşif yapılırdı.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti ceza muhakemesinde de yine keşfin ne zaman yapılacağına ilişkin kanunda bir düzenleme bulunmaktadır. Ancak mahkeme keşif gün ve saatini önceden taraflara bildirmekle yükümlüdür. Keşfin konusu eğer duruşma salonuna getirilebiliyorsa keşif duruşma sırasında, duruşma salonuna getirilemiyorsa eşyanın bulunduğu yere gidilerek keşif gerçekleştirilir.

3.9. Keşfin Gerçekleştirilmesi ve Tutanağa Bağlanması Yönünden

Osmanlı Devleti ceza muhakemesinde keşifle ilgili yapılan işlemler kayıt altına alınırdı. Keşif heyetinin yaptığı işlemler sonrası hazırladığı rapora tahrir adı verilirdi. Suç oluşturan eylem ile ilgili araştırma yapılması, mevcut durumun tespit edilmesi, düşünceler ile birlikte mahkemeye sunulması işlemi ise tahrir raporu olarak

adlandırılmaktadır. Bu raporun bir örneği ölenin yakınına, yaralının kendisine ya da yakınına verilirdi. Tutulan tutanağın bir örneği de kadıya teslim edilirdi. Kadı tarafından hüccet tanzim edilirdi. Herhangi bir keşfe ihtiyaç olmayan ölüm döşeğindeki bir kimsenin vasiyetnamesini kaydetmek gibi bir olay sebebi ile mahkeme tarafından tahrir/kaydetme görevlendirmeleri de yapılmaktaydı.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti ceza muhakemesinde keşif, kural olarak kovuşturma aşamasında gerçekleştirilen bir faaliyettir. Duruşma dışında yapılacak keşfin gün ve saati CMK m.84/1 maddesi gereği keşifte hazır bulunabileceklere bildirilmelidir. Mahkeme tarafından yapılan keşif sonrası keşif zaptı düzenler. Keşif zaptına hâkimin beş duyu organı marifetiyle algıladıkları geçirilir. Keşif zaptına keşfe katılanların tamamının imza atması gerekir.

3.10. Keşif ve Tahrir Ücreti Yönünden

Osmanlı Devleti ceza muhakemesinde keşfe katılan görevlilere ücret ödenip ödenmediği net değildir. Keşif zor bir işti ve zaman alırdı, bu nedenle keşfe katılanların masraflarının karşılanması gerektiğine dair öğretide görüşler vardır.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti ceza muhakemesinde ise, keşif ve haciz işlemleri gibi mahkeme dışında gerçekleştirilen adli işlemler için hâkimlere maaşları dışında ayrıca yol harcırahı ödemesi yapılır. Hâkim ile birlikte keşfe katılan zabıt kâtibi, şoför, mübaşir gibi mahkeme görevlileri de harcırah alırlar. Yine keşfe bilirkişi götürülmüş ise bu kişilere de emek ve mesaileri oranında bir ödeme yapılır.

3.11. Keşif ve Tahrir Raporlarının Yargılamada Kanıt Değeri Yönünden

Osmanlı Devleti ceza muhakemesinde bir olayın araştırılması ve adli bir vakanın soruşturulması gibi nedenlerle yapılan keşifler ve tutulan tahrir raporları delil niteliğinde olduğundan mahkemenin kanaatine etki ediyordu. Delillerin hızlı ve eksiksiz toplanması ile yargılama da kısa sürede bitiriliyordu. Keşif ve tahrir raporları ile birlikte eksiksiz yapılan bir tahkikat ile yargılama bir veya iki celsede tamamlanırdı. Ceset üzerinde darp ve cebir izleri, ateşli, delici, kesici veya yaralayıcı alet izleri, izlerin cesedin vücudunun neresinde olduğu, yaranın genişliği ve derinliği gibi hususları ihtiva eden rapor yargılamada delil olarak dikkate alınırdı. Ancak yine de takdiri delil niteliğinde olan

bilirkişinin raporu hâkimi bağlayıcı nitelikte değildi, delil niteliğini serbestçe takdir ederdi.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti ceza muhakemesinde, keşif sonrası düzenlenen keşif zaptı CMK m. 209'a göre belge delili olarak duruşmada okunur ve sanığa diyecekleri olup olmadığı sorulur. Keşif doğrudan bir ispat vasıtası değildir. Ancak maddi gerçeğe ulaşmaya yardımcı olmaktadır. Bu nedenle ceza muhakemesinde keşif sonucu elde edilen bilgiler hâkim tarafından serbestçe takdir edilir. Bu şekilde soruşturma evresinde toplanan deliller duruşmada ortaya konur, taraflar dinlenir ve mahkeme bir karara varır.

SONUÇ

Bu tez çalışmasında Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti ceza muhakemesi hukukunda keşif müessesesi karşılaştırmalı bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Her iki devletteki keşfin ceza muhakemesi hukukundaki yeri, keşfin amacı, keşfi uygulayanlar ve keşfin uygulanma biçimi gibi unsurlar analiz edilerek her iki dönemin kendine özgü özellikleri içinde değerlendirilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde keşif, olay mahallinin tetkik edilmesi suretiyle delillere ulaşmayı hedefleyen bir muhakeme faaliyeti olup, ceza muhakemesinde maddi gerçeğin tespiti için önemli bir ispat vasıtası olmuştur. Yapılan keşif faaliyetleri bir nevi olay yeri incelemesi olup tespit amaçlıdır. Delillerin kaybolmasını, mağduriyetin önüne geçilmesini amaçlamıştır. Keşif uygulamalarının büyük çoğunluğu ölüm ve yaralanma olaylarına yönelik delil toplama faaliyeti şeklinde gerçekleştirilmiştir. Bu işlemler genellikle ilk soruşturma aşaması dediğimiz günümüzde soruşturma evresi olarak adlandırılan evrede yapılmıştır. Keşif sonucu ortaya çıkan raporlar Osmanlı Devleti ceza muhakemesinde kullanılan ispat vasıtalarından biridir. Keşif yapılması kararının verilmesi kadının takdirindedir. Keşfi bizzat kendisinin yaptığı gibi, uygulamada daha çok görevlendirdiği naib hâkim, mahkeme kâtibi veya muhızır denilen mübaşirler tarafından yapılmıştır. Keşfe, keşfi yapacak yetkili kimse dışında Osmanlı Devleti'ne özgü bir yapı olan şuhûdü'l hâl denilen gözlemciler ile konunun uzmanlık gerektirmesi durumunda bilirkişiler de katılmışlardır. Yine olayın tarafları ve yakınları da keşfe katılmışlardır. Ölüm olaylarında ölüm olayının meydana geldiği yerde, yaralanma olaylarında ise eğer yaralanan mahkemeye gidebilecek durumda ise mahkemenin görüldüğü yerde, gidemeyecek durumda ise bulunduğu yerde keşif yapılmıştır. Keşifle ilgili yapılan işlemler kayıt altına alınmış, bu işlemler tahrir raporu olarak adlandırılmıştır. Bu raporun bir örneği ölenin yakınına, yaralının kendisine ya da yakınına verilmiş, bir örneği de kadıya teslim edilmiştir. Kadı tarafından ise hüccet tanzim edilmiştir. Keşfe katılan görevlilere ücret ödenip ödenmediği net olmamakla birlikte zor ve zaman alan bir iş olması sebebi ile keşfe katılanların masraflarının karşılandığı düşünülmektedir. Keşifler sonrası tutulan tahrir raporları ispat vasıtalarından olduğundan mahkemenin kanaatine etki ederdi. Yine de takdiri delil niteliğinde olan bilirkişinin raporu hâkimi bağlayıcı nitelikte değildi, delil niteliğini serbestçe takdir ederdi.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti ceza muhakemesinde keşif ve olay yeri incelemesi birbirinden farklı kavramlardır. Olay yeri incelemesinde esas amaç teknik ve bilimsel yöntemler kullanılarak delil elde etme faaliyeti olduğu halde keşif esasında delil elde etme faaliyeti değildir. Olayın nasıl meydana geldiğine ilişkin beş duyu organı ile kanaat edinme faaliyetidir. Keşfin konusu mahkemenin karar verirken kanaatini etkileyebilecek olay yeri, trafik akışı, obje, ses, görüntü, havanın sıcaklığı, ceset, kişiler gibi taşınır ya da taşınmaz her şey oluşturabilir. Keşif, kovuşturma evresine ilişkin bir müessesedir. Hâkim veya mahkeme veya naip hâkim ya da istinabe olunan hâkim veya mahkeme ile gecikmesinde sakınca bulunan hâllerde Cumhuriyet savcısı tarafından yapılır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti ceza muhakemesinde kullanılan ispat vasıtaları ise; beyan delilleri, belge delilleri ve belirti delilleri olmak üzere üçe ayrılmıştır. Keşifler de belirti delilleri olarak ceza muhakemesinde kullanılmaktadır. Keşif yapılması sırasında şüpheli, sanık, mağdur ve bunların müdafii ve vekilleri hazır bulunabilirler. Keşif sırasında tanık ve bilirkişiler de hazır bulunabilir. Mahkeme dışında yapılan keşifte zabıt kâtibi de hazır bulunur. Keşfin konusu eğer duruşma salonuna getirilebiliyorsa keşif duruşma sırasında, duruşma salonuna getirilemiyorsa eşyanın bulunduğu yere gidilerek keşif gerçekleştirilir. Keşif sonrası keşif zaptı düzenler ve zapta hâkimin beş duyu organı marifetiyle algıladıkları geçirilir. Keşif zaptına keşfe katılanların tamamının imza atması gerekir. Keşif işleminde hâkimlere maaşları dışında ayrıca yol harcırahı ödemesi yapılır. Hâkim ile birlikte keşfe katılan zabıt kâtibi, şoför, mübaşir gibi mahkeme görevlileri de harcırah alırlar. Yine keşfe bilirkişi götürülmüş ise bu kişilere de emek ve mesaileri oranında bir ödeme yapılır. Keşif sonrası düzenlenen keşif zaptı CMK m. 209'a göre belge delili olarak duruşmada okunur ve sanığa diyecekleri olup olmadığı sorulur. Keşif doğrudan bir ispat vasıtası değildir. Ancak maddi gerçeğe ulaşmaya yardımcı olmaktadır. Bu nedenle ceza muhakemesinde keşif sonucu elde dilen bilgiler hâkim tarafından serbestçe takdir edilir. Bu şekilde soruşturma evresinde toplanan deliller duruşmada ortaya konur, taraflar dinlenir ve mahkeme bir karara varır.

Osmanlı Devleti ceza muhakemesi sisteminde tüm işlemler keşif adı altında gerçekleştirilirken, Türkiye Cumhuriyeti Devleti ceza muhakemesinde ise hemen hemen bütün işlemler ayrı bir düzenlemeye tabi tutulmuştur. Keşif daha önce de ifade edildiği üzere bir kovuşturma faaliyetidir. Keşif dışında soruşturma aşamasında icra edilen yeri incelemesi, yer gösterme, fizik kimliğin tespiti, ölünün kimliğini belirleme ve adli

muayene ve otopsi işlemleri delillerin toplanmasında önemli araçlardandır. Yine bunlar dışında kanunda gözlem altına alınma, şüpheli veya sanığın beden muayenesi ve vücudundan örnek alınması, diğer kişilerin beden muayenesi ve vücuttan örnek alınması, kadının muayenesi, moleküler genetik incelemeler, yeni doğanın cesedinin adli muayenesi veya otopsi, zehirlenme şüphesi üzerine yapılacak işlem ayrıntılı olarak düzenlenmiştir.

Sonuç olarak, her iki dönemde de keşif müessesesi ceza muhakemesi açısından adil yargılanma ilkesine ve maddi hakikate ulaşmaya hizmet eden önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı Devleti'nde İslam hukuku ve geleneksel normlara dayalı olarak uygulanan keşif müessesesi Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde ceza muhakemesi hukukunun modern esaslarına uygun olarak uygulanmış ve daha sistematik bir yapıya kavuşmuştur. Bu bağlamda, Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne uzanan süreçte ceza muhakemesi hukukunda yaşanan değişimler, hukuk tarihi açısından değerli bir örnek teşkil etmektedir.

KAYNAKÇA

- Abacı, Nurcan. “Osmanlı Dönemi Bilirkişilik Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma”, *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3 (2002), 75-84.
- Akbaş, Emrah. *13 Numaralı Konya Şer’iye Sicili (1087-1088 / 1676-1677) Değerlendirme ve Transkripsiyon*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Akman, Mehmet. *Osmanlı Devleti’nde Ceza Yargılaması*. İstanbul: Eren Yayıncılık, 2004.
- Aslan, Nasi - Korkmaz, Ömer. “Osmanlı Ceza Muhakemesinde Olay Yeri Ön İnceleme-Keşif ve Tahrir-Raporları”, *İslam Hukuku Araştırmalar Dergisi* 33 (2019), 239-259.
- Aslan, Nasi. *İslam Yargılama Hukukunda “Şühûdü’l-hal” Jüri Osmanlı Devri Uygulaması*. Adana: Karahan Kitabevi, 2018.
- Aydın, M. Akif. *Türk Hukuk Tarihi*. İstanbul: Beta Yayıncılık, 2014.
- Baran, Mustafa. “‘Berâet-i Zimmet Asıldır’ Kaidesinin Temelleri, Kapsamı ve Evrenselliği”, *Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi* 5/10 (Ekim 2022), 91-108.
- Bardakoğlu, Ali. “Diyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (Erişim 03 Nisan 2025). <https://islamansiklopedisi.org.tr/diyet>
- Bardakoğlu, Ali. “Kasâme”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (Erişim 03 Nisan 2025). <https://islamansiklopedisi.org.tr/kasame>
- Bayındır, Abdulaziz. *Şer’iye Sicilleri Işığında Osmanlılarda Muhakeme Usulleri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Doktora Tezi, 1994.
- Bıçak, Vahit. *Suç Muhakemesi Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayınları, 2. Basım, 2011.
- Centel, Nur – Zafer, Hamide. *Ceza Muhakemesi Hukuku*. İstanbul: Beta Yayınları, 12. Basım, 2015.
- Ceylan, Beyhan. *Ülkemizde Olay Yeri İnceleme Uygulamalarına Genel Bakış ve Mevcut Sistemin Değerlendirilmesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Adli Tıp Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008.
- Cin, Halil– Akyılmaz, Gül. *Türk Hukuk Tarihi*. Konya: Sayram Yayınları, 2014.
- Dirik, Sema. *1667-1669 Tarihlerinde Konya’da Sosyal ve Ekonomik Hayat (17 Numaralı Konya Şer’iye Siciline Göre)*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.

- Ekin, Ümit. “Bir Sakk Mecmuasına Göre 17. Yüzyılda Tokat”, *Karadeniz Araştırmaları* 20 (Kış 2009), 59-71.
- Erbay, Celal. *İslam Ceza Muhakemesi Hukukunda İspat Vasıtaları*. İstanbul: MÜİF Vakfı Yayınları, 1999.
- Erdoğan, İbrahim. “17. Yüzyılın İkinci Yarısında Taşrada Yargı Uygulamaları: Harput Örneğinde “hâkimü’sşer””, *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi* 1/2 (2014), 49-86.
- Ergül, Teoman. “Jürili İtham Sisteminin Tarihimiz ve Hukukumuzdaki Kökleri Üzerine Bir İnceleme”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 5 (Mayıs 1989), 715-744.
- Erkul, Fikriye. *Osmanlı’da Kadılık*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.
- Erturhan, Sabri. “İslam Hukukunda Şüpheden Sanığın Yararlanması İlkesi (In Dubio Pro Reo)” *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/2 (2002), 179-206.
- Gözen, Ramazan. *Beşiktaş Mahkemesi 62 Numaralı Şer’iye Sicili Defteri (H. 1061-M. 1601)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001.
- Gür, Refik. *Hukuk Tarihi ve Tefekkürü Bakımından Mecelle*. İstanbul: Sebil Yayınevi, 1993.
- Hussien, Kamer Kal. “Osmanlı Ceza Yargılamasında Soruşturma”, *V. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi Bildiriler Kitabı*, ed. Ümit Güneş-Eyüp Sami Yavaş. 3/131-144. İstanbul: İlmi Etütler Derneği, 2016.
- Hüseyinikoğlu, Ayşe Gül. “Osmanlı Hukukunda Keşif Uygulamaları (16-18. yüzyıllar)”, *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 12/1 (2023), 1-22.
- İlgürel, Mücteba. “Subaşı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (Erişim 01 Kasım 2024). <https://islamansiklopedisi.org.tr/subasi>
- İnalcık, Halil. *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003.
- İpşirli, Mehmet. “Naib”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (Erişim 21 Ekim 2024). <https://islamansiklopedisi.org.tr/naib#2-osmanlilarda>
- Kavaklı, Sibel. “Ölüm ve Yaralanma Olaylarıyla İlgili Keşif Hüccetlerinin Değerlendirilmesi: Onyedinci Yüzyıl Amasya Şer’iyye Sicillerinden Örneklerle.” *History Studies* 5/3 (Mayıs 2013), 117-142.
- Kayar, Betül. “Osmanlı Yarı Teşkilatında Naib”, *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi* 5/1 (2020), 189-234.

- Kılınç, Ahmet - Kayar, Betül. “Osmanlı Yargılama Hukukunda “Şuhûdü’l Hâl”in Fonksiyonunu Yeniden Değerlendirme Gerekliliği”, *Adalet Dergisi* 62/63 (Ocak Şubat 2019), 33-48.
- Kılınç, Ahmet. “Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Zorunlu Bilirkişilik”, *Erzincan Binalı Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 28/1 (Haziran 2024), 39-70.
- Kılınç, Ahmet. “Klasik Dönem Osmanlı Yargılama Hukukunda Bilirkişi Sıfatlarıyla Hekimler”, *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 19/1 (2024), 87-333.
- Kılınç, Ahmet. *Osmanlı Yargılama Hukukunda Bilirkişilik (Ehl-i Hibre / Ehl-i Vukûf)*. Ankara: Adalet Yayınevi, 2022.
- Küçük, Fatih. *14 Numaralı Konya Şer’iye Sicili (1080-1081 / 1669-1670) Değerlendirme ve Transkripsiyon*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Kütükoğlu, Mübahat S. *Osmanlı’nın Sosyo-Kültürel ve İktisadi Yapısı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2020.
- Oğuz, Mustafa – Akkündüz, Ahmet. “Hüccet” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (Erişim 01 Kasım 2024). <https://islamansiklopedisi.org.tr/huccet--mahkeme>
- Ortaylı, İlber. “Kadı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (Erişim 23 Mayıs 2024). <https://islamansiklopedisi.org.tr/kadi#2-osmanli-devletinde-kadi>
- Ortaylı, İlber. *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti’nde Kadı*. İstanbul: Kronik Kitap, 2018.
- Özbek, Veli Özer vd. *Ceza Muhakemesi Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 15. Basım, 2022.
- Özbek, Veli Özer. *CMK İzmir Şerhi*. Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2005.
- Özcan, Abdulkadir. “Asesbaşı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (Erişim 01 Kasım 2024). <https://islamansiklopedisi.org.tr/asesbasi>
- Özpolat, Leyla. *1 Numaralı Konya Şer’iye Sicili (970-1019 / 1563-1610) Değerlendirme ve Transkripsiyon*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Öztürk, Bahri (ed.). *Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 9. Basım, 2015.
- Pekdemir, Şevket. “İslâm Ceza Hukukuna Göre Olay Yeri İnceleme”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 30, (2017), 139-155.
- Sak, İzzet – Güngören, Ayşe. “Şer’iye Sicilleri Işığında Osmanlı Devleti’nde Adlî Olaylarda Keşif; Konya Örneği (1690-1740)”, *Tarihin Peşinde Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 23, (2020), 169-211.

- Sami, Şemseddin. *Kâmûs-i Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1996.
- Savur, Hayrettin. *Siirt'in Sosyal ve Ekonomik Yapısı, (1312-1317 / 1894 – 1900, 420 Nolu Şer'iyye Sicil Defterine Göre)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Şafak, Ali. “Ehl-i Vukuf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (Erişim 21 Ekim 2024). <https://islamansiklopedisi.org.tr/ehl-i-vukuf>
- Şimşek, Eyyub. “Şer'iye Sicillerine Göre 18. Yüzyılın Başlarında Trabzon'da Yaralama ve Cinayet Vakaları”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi* 8/15 (2013), 9-26.
- Taş, Hülya. “Osmanlı Kadı Mahkemesindeki “Şuhûdü'l Hâl” Nasıl Değerlendirilebilir?”, *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 44 (2008), 25-44.
- Tekin, Nursen. *228 Numaralı Urfa Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (H.1288-1289 \ M.1871-1872)*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Tok, Özen. “Kayseri Kadı Sicillerindeki Yaralanma ve Ölüm Vakalarıyla İlgili Keşif Raporları 1650-1660”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 22 (2007), 327-347.
- Tok, Özen. “Osmanlı Dönemi Hekim-Hasta İlişkileri (Kadı Sicillerine Göre XVII. Yüzyıllarda Kayseri Örneği)” *Turkish Studies* 3/4 (2008), 788-805.
- Turan, Ali. *1815 Numaralı Trabzon Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Hukuki Değerlendirmesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2022.
- Ünver, Yener– Hakeri, Hakan. *Ceza Muhakemesi Hukuku*. Ankara: Adalet Yayınevi, 17. Basım, 2020.
- Yenisey, Feridun.– Nuhoglu, Ayşe. *Ceza Muhakemesi Hukuku*. Ankara, Seçkin Yayıncılık, 4. Basım, 2016.
- Yıldırım, Canan. *4 Numaralı Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi*. Amasya: Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Yıldız, Ali. “Ceza Muhakemesi Hukukunda Keşif ve Yer Gösterme”, *Journal of Istanbul University Law Faculty* 65/1 (Temmuz 2011), 127-173.
- Yılmaz, Ejder. *Hukuk Sözlüğü*. Ankara: Yetkin Yayınları, 2006.
- Yurtcan, Erdener. *Ceza Muhakemesi Kanunu (CMK) Şerhi*. Ankara: Adalet Yayınevi, 6. Basım, 2013.

Yurtseven, Yılmaz – Kayar, Gürcan. “Osmanlı Muhakeme Hukuku’nda Şuhûdü’l Hâl”, *Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 8/1 (2018), 57-77.

Yükseloğlu, E. Hülya vd. “Olay Yeri İncelemesi ve Türkiye’deki Uygulamalar”, *Polis Bilimleri Dergisi* 10/1 (2008), 61-80.

Kadı Sicilleri

İstanbul Kadı Sicilleri Adalar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (1178-1184 / 1764-1771). haz. M. Akif Aydın. İstanbul: İSAM Yayınları, 2010. <https://www.kadısicilleri.org/>

İstanbul Kadı Sicilleri Ahi Çelebi Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (1063-1064 / 1652-1653). proje yönetmeni M. Akif Aydın – editör Coşkun Yılmaz. İstanbul: Kültür AŞ, 2019. <https://www.kadısicilleri.org/>

İstanbul Kadı Sicilleri Evkaf-ı Hümayun Müfettişliği 1 Numaralı Sicil (1016-1035 / 1608-1626). proje yönetmeni M. Akif Aydın – editör Coşkun Yılmaz. İstanbul: Kültür AŞ, 2019. <https://www.kadısicilleri.org/>

İstanbul Kadı Sicilleri Hasköy Mahkemesi 10 Numaralı Sicil (1085 - 1090 / 1674 - 1679). haz. M. Akif Aydın. İstanbul: İSAM Yayınları, 2010. <https://www.kadısicilleri.org/>

İstanbul Kadı Sicilleri İstanbul Mahkemesi 10 Numaralı Sicil (1072-1073 / 1661-1663). proje yönetmeni M. Akif Aydın – editör Coşkun Yılmaz. İstanbul: Kültür AŞ, 2019. <https://www.kadısicilleri.org/>

İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 17 Numaralı Sicil (956 - 963 / 1549 – 1556). haz. Orhan Gültekin. İstanbul: İSAM Yayınları, 2010. <https://www.kadısicilleri.org/>

İstanbul Kadı Sicilleri İstanbul Mahkemesi 18 Numaralı Sicil (1086 - 1087 / 1675 - 1676). haz. M. Akif Aydın. İstanbul: İSAM Yayınları, 2010. <https://www.kadısicilleri.org/>

İstanbul Kadı Sicilleri Eyüb Mahkemesi 37 Numaralı Sicil (1047 / 1637 - 1638). haz. M. Akif Aydın. İstanbul: İSAM Yayınları, 2011. <https://www.kadısicilleri.org/>

İstanbul Kadı Sicilleri Eyüb Mahkemesi (Havass-ı Refia) 49 Numaralı Sicil (1054 / 1644). haz. Ayşe Seyyide Adıgüzel- Zeynep Trabzonlu. İstanbul: İSAM Yayınları, 2011. <https://www.kadısicilleri.org/>

İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil (999-1000 / 1590-1591). haz. Rıfat Günelan. İstanbul: İSAM, 2010. <https://www.kadısicilleri.org/>

İstanbul Kadı Sicilleri Eyüp Mahkemesi ((Havâss-ı Refia) 90 Numaralı Sicil (1090-1091 / 1679-1680). haz. Fuat Recep ... [ve öte.]. İstanbul: İSAM Yayınları, 2011. <https://www.kadısicilleri.org/>

İstanbul Kadı Sicilleri Bab Mahkemesi 150 Numaralı Sicil (1143-1144 / 1730-1732). proje yönetmeni M. Âkif Aydın - editör Coşkun Yılmaz. İstanbul: Kültür AŞ, 2019. <https://www.kadısicilleri.org/>

İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 531 Numaralı Sicil (1204-1207 / 1790-1793).
proje yönetmeni M. Âkif Aydın ; editör Coşkun Yılmaz. İstanbul: Kültür AŞ,
2019. <https://www.kadısicilleri.org/>

İstanbul Kadı Sicilleri Galata Mahkemesi 580 Numaralı Sicil (1221-1222 / 1806-1808).
proje yönetmeni M. Âkif Aydın ; editör Coşkun Yılmaz. İstanbul: Kültür AŞ,
2019. <https://www.kadısicilleri.org/>

Yargıtay Kararları

Yargıtay, Yargıtay 1. Ceza Dairesi. K.2024/5216 (09 Temmuz 2024).

Yargıtay, Yargıtay 1. Ceza Dairesi. K.2024/1241 (26 Şubat 2024).

Yargıtay, Yargıtay 3. Ceza Dairesi. K.2013/23014 (04 Haziran 2013).

Yargıtay, Yargıtay 3. Ceza Dairesi. K.2014/12771 (27 Mart 2014).

Yargıtay, Yargıtay 10. Ceza Dairesi. K.2022/9764 (29 Eylül 2022).

Yargıtay, Yargıtay 10. Ceza Dairesi. K.2022/4352 (05 Mayıs 2022).

ÖZ GEÇMİŞ

Ad Soyad: Ebubekir YILDIRIM	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Gazi Üniversitesi
Fakülte	Hukuk Fakültesi
Bölümü	Hukuk
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Anadolu Üniversitesi
Fakülte	Açık Öğretim Fakültesi
Bölümü	Sosyoloji
Makale ve Bildiriler	
1. Yıldırım, Ebubekir. “Osmanlı Devleti’nde Dokumacı Esnafı”. <i>SSD Journal</i> 10(49), 106-112. https://doi.org/10.5281/zenodo.15002537	